

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ

Навчальний посібник

УДК 81'42(075.8)

Л59

Рецензенти:

д-р філол. наук, доц. Д. Сизонов
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка);
канд. філол. наук, проф., В. Чумак
(Український мовно-інформаційний фонд НАН України)

*Рекомендовано до друку вченою радою ННІ філології
(протокол № 9 від 30 квітня 2024 року)*

Л59 Лінгвістика тексту : навчальний посібник / упоряд. Святослав Шевель, Катерина Білик. – Київ : ВПЦ "Київський університет", 2024. – 243 с.

ISBN 978-966-933-295-0

У посібнику зібрано навчальні матеріали, що репрезентують традиційні й сучасні підходи до лінгвістики тексту, систематизовано основні дефініції й авторські типології одиниць текстової комунікації. Навчальний посібник містить довідкові матеріали, таблиці, схеми, а також перелік рекомендованої літератури.

Для аудиторної та самостійної роботи студентів-філологів, учителів, аспірантів, викладачів закладів вищої освіти та науковців.

УДК 81'42(075.8)

ISBN 978-966-933-295-0

© Шевель Святослав, Білик Катерина, 2024, упорядкування
© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2024

ПЕРЕДМОВА

Посібник передбачає ознайомлення із систематизованою науковою методологією лінгвістики тексту. Матеріали запропонованої праці дають можливість узагальнити знання студентів, здобуті під час вивчення попередніх розділів лінгвістики, доповнити теоретико-категорійний апарат текстознавчим модулем, а також опанувати міждисциплінарні методи та прийоми аналізу текстової комунікації.

Зміст навчального посібника допоможе студентам сформувати фахові навички лінгвістичного аналізу жанрово-стильових і комунікативно-дискурсивних різновидів текстів як мовленнєво-семіотичних одиниць складної та надскладної структури. Такий підхід реалізується з урахування сучасних дослідницьких епістем антропоцентричної парадигми: дискурсології, жанрології, лінгвопрагматики тощо.

Тематична структура цієї праці покликана сприяти розвиткові стратегічної компетенції (дослідницько-лінгвістичний компонент), спрямованої на виявлення різнотипних ознак універсальних одиниць людської комунікації, розвиткові здібностей до мовознавчих досліджень композиції й архітекtonіки текстових структур. Значну увагу в посібнику приділено систематизації наукових визначень понять "висловлення", "дискурс", "лінгвотекстова категорія", "мовленнєвий акт", "мовленнєвий жанр", "текст", визначенню типологічних різновидів текстів на основі аналізу їхніх текстово-дискурсивних категорій, встановленню комунікативно-прагматичних параметрів жанрових різновидів текстів.

Посібник об'єднує три тематичні модулі: "Модуль 1. Текстознавство у вимірі дослідницьких епістем", "Модуль 2. Соціопрагматичний модус теорії тексту" та "Модуль 3. Дистинктивні ознаки й архітекtonіка текстових структур" за такими темами: "Лінгвістика тексту: від традиції до сучасності", "Комунікативно-дискурсивна парадигма лінгвістики тексту", "Жанрологічна (генологічна) парадигма лінгвістики тексту", "Лінгвопрагматична парадигма тексту", "Лінгвотекстові категорії", "Структурно-композиційні й типологічні параметри текстів". У межах кожної теми подано перелік питань для обговорення, завдання та матеріали, а також список джерел, що охоплює найактуальніші праці вітчизняних і зарубіжних дослідників.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І ТЕКСТОЗНАВСТВО У ВИМІРІ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ЕПІСТЕМ

Тема 1 Лінгвістика тесту: ВІД ТРАДИЦІЇ ДО СУЧАСНОСТІ

Перелік питань для обговорення

1. Предмет, об'єкт, становлення лінгвістики тексту.
2. Систематика вивчення тексту:
  - *лінгвоцентричний підхід* – власне лінгвістика тексту, граматики тексту, стилістика тексту;
  - *текстоцентричний підхід* – семантика тексту і граматики (синтаксис) тексту;
  - *антропоцентричний підхід* – психолінгвістичний, прагматичний, комунікативний, дериваційний, когнітивний, жанрознавчий, лінгвориторичний напрями аналізу тексту;
  - *когнітивний підхід*.
3. Текст як об'єкт психолінгвістичного аналізу.
4. Основні текстові одиниці: період, складне синтаксичне ціле, надфразна єдність, речення, висловлення.
5. Висловлення як актуалізована, реалізована в мовленні, інтенційна одиниця мови–речення. Інформативні та верифікативні висловлення.
6. Текст і текстама: проблема категоризації та дефініцій. Текст і твір. Художній текст.
7. Філологічний аналіз тексту.
8. Різновиди лінгвістичного аналізу тексту.
9. Власне- та навколотовні параметри текстової комунікації.
10. Методи лінгвістичного аналізу тексту за О. О. Селівановою: *контекстуально-інтерпретаційний, методика діалогічної інтерпретації тексту, нарративний аналіз, методика когнітивного картографування, метод атрибуції (авторизації) тексту, прагматичний аналіз, математичні й комп'ютерні методи дослідження тексту.*

11. Структурний, функційний і соціологічний підходи до наративного аналізу. Наративна семіотика.

Матеріали та завдання

I. Порівняйте подані визначення, упорядкуйте порівняльну таблицю запропонованих дефініцій.

Текст – це "комунікативна оккуренція" (kommunikative Okkurenz, англ. "occurrence"), що відповідає семи критеріям текстуальності (*когезія, когерентність, інтенційність, прийнятність, інформативність, ситуативність, інтертекстуальність*). Якщо будь-який із цих критеріїв вважається недотриманим, текст не вважається комунікативним. Тому некомунікативні тексти розглядаються як не-тексти [30, s. 3].

***

Поняття "**текст**" у роботах *Вольфганга Гайнемана* і *Дітера Фівегера*.

По-перше, з погляду продуцента як мовна реалізація глобальної дії з відповідною пропозиційною основою: текст – ментальне утворення, що крок за кроком знаходить мовне вираження, екстеріоризується у процесі текстотворення. По-друге, з погляду інтерпретатора з тексту виникає ментальна репрезентація, тобто репрезентація значення або функції тексту у свідомості інтерпретатора. По-третє, поняття тексту пов'язане з результатом мовної діяльності, представленими письмово чи усно й доступними для сприйняття сутностями.

Отже, текст репрезентує результати мовної діяльності соціально діяльних людей, через яких, залежно від когнітивної оцінки учасників діяльності, а також контексту дії, продуцент тексту актуалізує різні знання, які специфічно маніфестуються в текстах і формують їхню багатовимірну структуру. Структура тексту вказує водночас на функцію, яку приписує тексту продуцент у певному контексті взаємодії, і яка є основою для складного процесу інтерпретації тексту реципієнтом. Тексти <...> є уречевленими результатами діяльності. Відповідно до динамічної концепції, тексти не мають значення, не мають функції окремо, а можуть існувати лише відносно контекстів взаємодії, а також відносно учасників дії, які продукують

і сприймають тексти. Отже, тексти не є когерентними самі по собі, як це передбачалося в більшості запропонованих досі моделей. Натомість, саме учасники забезпечують когерентність у тексті та проявляють її у структурі тексту, щоб потім знову сконструювати його у складному процесі розуміння, у якому тісно взаємодіють текстова інформація та вже наявні знання. Зв'язність замислюється продуцентом, очікується реципієнтом і приписується послідовності висловлювань у процесі розуміння тексту [32, с. 125–126].

***

Текст – у широкому значенні, – структура, що складається з елементів значення, єдності цих елементів і вираження цієї єдності; у вузькому значенні, – єдність мовних знаків, що організовані за нормами цієї мови та є носіями інформації. Існує кілька теорій тексту. Структуралістична концепція розглядає текст як систему знаків, у якій знак не має ні екзистенційного, ні аналогічного зв'язку з тим, що він представляє. За структуралістами, існує три основні детермінанти тексту: *знак*, *код* і *дискурс*. Згідно з У. Еко, "текст – це витвір, у якому інтерпретаційне призначення мусить бути часткою його генеруючого механізму" (Lector in fabula, 1979).

Деконструктивізм (Ж. Дерріда) розглядає текст як письмо і пропонує розуміти текст як *буття-в-його-цілісності*, як функціональну систему вписувань, що охоплюють всю шкалу буття [14, с. 809].

***

Текст (лат. textum – зв'язок, тканина, побудова), (далі – Т.) – зв'язна мова, письмове чи усне повідомлення, що характеризується змістовою і структурною завершеністю, орієнтацією автора на певного адресата. Складниками Т. є речення, лексико-граматичні засоби зв'язку речень у цілісну комунікаційну одиницю [6, с. 182].

***

Сучасні дослідження тексту провадять до спроб об'єднати досвід власне лінгвістичного, прагмалінгвістичного, соціолінгвістичного, психолінгвістичного підходів до аналізу тексту. З погляду сучасної лінгвістики художнього тексту, яка враховує психолінгвістичні аспекти породження і сприйняття тексту, *текст*, у якому реалізується

антиномія *системність* ← → *індивідуальність*, є продуктом, породженим мовною особистістю та її адресованим. В умовах комунікації текст існує як взаємодія діад *продуцент* → *текст* і *текст* ← *реципієнт*, а основу взаєморозуміння складають певний запас фонових для комунікантів знань і наявність специфічних елементів їхнього функціонування. Інакше кажучи, міра перетинання двох проєкцій тексту (адресанта адресата) залежить від спільності фонових знань та актуалізації потрібних механізмів.

Текст – вербальний і знаково зафіксований продукт діяльності мовомислення, що живе у мить творення та сприйняття. Уявлення про текст, текстову комунікацію як про наслідок інтеракції ментального та вербального процесів форм думки і форм мови, висуває проблему осмислення зв'язків між модусами свідомості людини та їхньою вербалізацією, яка підпорядкована комунікативній меті та регульована певними правилами [4, с. 8].

***

Текст (від лат. *textum* – зв'язок, поєднання, тканина) – писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність *висловлень*, об'єднаних у ближчій перспективі смисловими і формально-граматичними зв'язками, а в загальнокомпозиційному, дистантному плані – спільною тематичною і сюжетною заданістю. Одиницею тексту є реально вичленований найменший словесний масив, що складається з лінійно розташованої сукупності *речень*, об'єднаних у тематичну і структурну цілісність, після якої йде інша цілісність того ж рівня. Найменша реальна одиниця тексту – *надфразна єдність, абзац*. На рівень реальних одиниць тексту можна поставити також *період* <...> Ознак реальної одиниці може набувати й окреме (не періодичної структури) речення – якщо на ньому концентрується особлива увага, винесене воно в позицію абзаца і має звичайну для надфразної єдності смислово та структурну автономність <...> [2, с. 704–705].

***

Текст – цілісна семіотична форма психо-мовленнєво-мисленнєвої людської діяльності, концептуально та структурно організована, діалогічно вбудована в інтеріоризоване буття, семіотичний

універсум етносу або цивілізації, яка є прагматично спрямованим посередником комунікації [21, с. 332].

***

Текст (лат. *textum*: *тканина, зв'язок, побудова*) – структурно цілісна та семантично завершена авторська праця, що становить зв'язну послідовність знаків, повне лінійне висловлення; повідомлення, документи, відтворені на письмі або поліграфічним способом. Найвизначальнішими ознаками тексту вважають стабільність, самототожність. Поняття передусім використовують лінгвісти на позначення мінімальної мовної одиниці (НФЄ, абзац), змістовно та формально цілісної комунікації, наділеної відносною єдністю й автономією (період). Текстом може бути будь-який мовний фрагмент (морфема, етикетка, реклама) або великий за обсягом викінчений твір, як-от роман. Текст у цьому значенні є предметом філологічних, зокрема літературознавчих, досліджень, що вивчають мовленнєвий дискурс письменства поряд із предметно-образним та ідейно-виражальним. <...> Внутрішня структура Т. сформована зв'язками та відношеннями між реченнями, що утворюють його, системою одиниць, проміжних між ним і реченням (від НФЄ до просторових частин із характерною композиційно-функціональною ознакою). <...> У широкому значенні Т. означає будь-яку послідовність слів (у семіотичі – знаків, сформовану за правилами відповідної мовної системи). Структура художнього тексту особливо складна, поліфункціональна, багатопланова, їй властива ієрархічність компонентів, творчо поєднаних автором, який залучає до неї різні ідеї, концепції, сенси <...> [18, с. 465–467].

***

Текст як елементарна (тобто базова, мінімальна й основна) зрима одиниця дискурсу – явище не лише лінгвістичне, але й екстралінгвістичне. З погляду сучасної лінгвістики тексту (враховує лінгвістичні аспекти народження і сприйняття тексту), це продукт, що утворився внаслідок мовної специфіки та адресований мовній особистості. До того ж, у тексті реалізується антиномія: системність/індивідуальність, без яких він не може бути впізнаним, а отже – буде мертвим.

Підхід до тексту з позиції процесу комунікації дозволяє виділити такі початкові засади:

- *текст є породженням (продуктом) і відображенням ситуації;*
- *текст є вербально вираженою і знаково зафіксованою реакцією на ситуацію;*
- *будучи фрагментом екстралінгвістичної і власне лінгвістичної реальності, текст має багато формальних і змістових категорій;*
- *будучи основним засобом спілкування, текст живе саме в комунікації: у момент породження та в момент сприйняття;*
- *будучи твором людини, текст пов'язаний з особливостями людської свідомості та мислення. <...>*

Отже, з погляду *формально-змістової структури* і бачення тексту як мовленнєвого вираження дискурсу, текст – це мовленнєвий твір, який починається реплікою, що не має вербально вираженого стимулу й закінчується останньою вербально вираженою реакцією на стимул (вербальний або невербальний) [23, с. 57–59].

Текст – продукт творчої та мовної діяльності автора, спрямованої на втілення авторського задуму – експліцитно-імпліцитного відображення реальної або частково (чи повністю) вигаданої дійсності, який має естетичне втілення й викликає в читача інтелектуальну та емоційну реакції [24, с. 528].

***

Текст (лат. *textum* – тканина, сплетіння, з'єднання) – 1) <...> результат спілкування (комунікації), його структурно-мовний складник та одночасно реалізація; структура, у яку втілено дискурс після свого завершення; усний чи письмовий твір мовотворчого процесу, логічно закінчений, складений із багатьох особливих мовних висловлень, об'єднаних різними типами лексичних, граматичних, логічних, стилістичних зв'язків, що має відповідну спрямованість і прагматичну настанову. Т. – це єдність змісту й мовлення, що формує та виражає цей зміст; максимальна одиниця мови найвищого рівня мовної системи; продукт мислення й інтелектуальної діяльності. До загальних особливостей системно-структурної організації Т. належать: архітектоніка тексту, його структурованість і системність, цілісність (когерентність –

зв'язність, взаємопов'язаність), просторово-часова дискретність, об'єктивованість у тому чи іншому вигляді – писемному або усному; мовленнєвий масив, що складає лінійну послідовність висловлень, об'єднаних смисловим і формально-граматичним зв'язком, а в композиційному плані – спільністю тем і сюжетною заданістю. <...> Т. є посередником між адресантом та адресатом.

Відрізок Т., більший чи менший за обсягом, структурно і за змістом замкнений, має власну стильову маркованість, характеризується набором стилістичних ознак, що відіграють також суттєву роль у забезпеченні цілісності тексту; у **дискурсології** – письмова фіксація дискурсу або іншого витвору мовлення; елемент розширеної (зовнішньої) бази мовної свідомості; у **комунікативній лінгвістиці** – результат спілкування (комунікації), його структурномовний складник та одночасно реалізація; структура, у яку втілено дискурс після свого завершення. Т., як цілісності, притаманна індивідуальність. Будь-якому тексту властива синтаксична структура, використання одиниць мови за відповідними правилами, що повторюються в текстах різної тематики, у різних авторів. Основу цих правил становить синтаксична одиниця, що об'єднує кілька речень. Таку одиницю називають складним синтаксичним цілим, прозовою строфою, надфразною єдністю, синтаксичним контекстом, абзацом, строфою; <...> 3) продукт мовленнєвої діяльності, що постає у відповідній ситуації спілкування. У цьому разі Т. включає, залежно від ситуативних завдань, багато структурно-композиційних частин, що зумовлюють певною мірою добір мовних засобів; 4) Т. не варто ототожнювати з літературним твором. Т. – це мовна тканина твору; у **загальносеміотичному значенні** – будь-яка організована сукупність знаків, що розгортається в часі й у просторі <...> [13, с. 16–17].

***

Текст – це матеріально виражене повідомлення або складний синтез повідомлень, які характеризуються незмінними критеріями інтенціональності, інформативності, комунікативності, а також ознаками цілісності, зв'язності (когезії та когерентності), впорядкованості та членованості внутрішньої організації, автономності, відносної завершеності та прийнятності з різною мірою

їхнього формально-структурного та функціонально-комунікативного втілення [3, с. 56].

***

Тексти – це значущі поєднання мовних знаків у часово-лінійній послідовності. Ними можуть бути – так трактується термін "текст" у лінгвістиці тексту – усні та письмові тексти [29, с. 17].

Редакція словника *Duden* спирається на визначення *Гаральда Вайнріха*, однак розширює його комунікативним аспектом:

Тексти – значущі поєднання мовних знаків у часово-лінійній послідовності, які у своїй сукупності демонструють комунікативну функцію <...>. Це багатовимірні утворення й описуються з різних поглядів. Із погляду граматики текст зазвичай аналізується як сформована за правилами мовна одиниця вище рівня речення, із семантичного – як одиниця, що утворює значення, а з прагматичного – як комунікативна одиниця з певною ілюкутивною функцією. До того ж, до опису текстових феноменів обов'язково включають соціокультурну та психолінгвістичну перспективи [27, с. 261].

***

Текст – вербалізована цілісно-викінчена рівнево-пластова структурно-семантична величина прагматико-комунікативної природи, утворена інтегруванням мікротематичних одиниць – НФС, об'єднаних експліцитно-імпліцитними, синтагматично-парадигматичними й синтаксично-смісловими зв'язками та відношеннями, що формують макротему текстового цілого й активують інтенційний задум автора, закодований горизонтально-вертикальною ієрархічною системою мовних чинників, забезпечують реалізацію вершинної категорійно-текстової ознаки – зв'язності (дихотомією вияву структурно-формальної когезії та змістово-цілісної когерентності) – у корелятивному співвідношенні з категоріями цілісності, членованості та континууму [1, с. 31–32].

***

Текст – лінгвокомунікативна одиниця й водночас посередник і кінцева реалізація (результат), процес комунікації; структура, яку

втілено в дискурс; феномен використання мови; структурно й концептуально організоване словесне ціле, виражене в писемній, усній або друкованій формах; мовленнєвий витвір, співвіднесений з одним із текстотипів. Художній текст – акт комунікативної діяльності адресанта-автора й адресата-читача, що передбачає формування естетичних та аксіологічних цінностей через зміст і вишукану форму словесного цілого. Категорії тексту закономірно детерміновані його призначенням у комунікативному процесі, вони іманентно пов'язані з організацією акту мовленнєвої комунікації [9, с. 47–48].

Проведений порівняльний аналіз основних понять теорії тексту ("текст", "дискурс", "твір") засвідчив, що середовищем існування тексту є дискурс, а простором побутування твору є текст. Словесний твір – художньо-естетичний витвір, результат мовленнєво-творчої діяльності людини (автора), що вербально втілений у тексті. Текст, як об'єкт літератури, корелює за змістом із грою, за формою – з ритуалом. Як елемент культури він постає важливим складником конвенційних канонів і національних традицій. У текстах водночас можуть репрезентуватися реальні та ірреальні події, зберігатися традиції минулого, шляхом домислювання і фантазування створюватися нові моделі картин світу [7, с. 357–363; 8, с. 29].

II. Проаналізуйте подані дефініції, з'ясуйте значення термінів "надфразна єдність (НФЄ)" та "складне синтаксичне ціле (ССЦ)" у лінгвістиці тексту. Поясніть, чи обґрунтованим є розмежування (або ототожнення) НФЄ та ССЦ.

Надфразна єдність (далі – Н. є.), складне синтаксичне ціле – відрізок мовлення, що складається з двох і більше речень, об'єднаних спільністю теми в композиційно-синтаксичну конструкцію. Такій конструкції властива певна змістова завершеність і структурна єдність, яка досягається лексичними, граматичними й інтонаційними засобами. Н. є. функціонують в усіх виявах мовлення: усному й писемному, діалогічному й монологічному, художньому й науковому тощо. <...> Нерідко Н. є. збігається з абзацом, але може бути також меншою або більшою від абзаца. Вона набуває й таких цілісних мовленнєвих утворень, як стисле газетне повідомлення, коротке оголошення, телеграма і подібне <...> [5, с. 408].

***

Надфразна єдність

Таблиця 1.1.

Ознаки	Компоненти, типи і види	
інформативність	одиниці змісту	тема (макротема, мікротема) головна думка
структурна єдність	види за будовою	проста (із речень), складна (із Н. є.)
	структурні компоненти	зачин, основна частина, кінцівка
зв'язність	види зв'язку	паралельний / ланцюговий
	засоби зв'язку	інтонація; сполучники, сполучні слова та співвідносні з ними вказівні слова; повтори, синоніми; пропуски
	семантика зв'язку	текстотвірність семантичні відношення
комунікативна настанова	тип мовлення	розповідь, опис, міркування
	форми мовлення	монолог, діалог, полілог
стильова віднесеність	вид тексту	художній / нехудожній
актуальне членування	компоненти членування	тема / рема

[19, с. 142].

***

Надфразна єдність – сукупність семантично та граматично поєднаних висловлень, яка характеризується єдністю теми й особливим синтаксичним зв'язком складників. Н. є. й абзац є одиницями різних принципів членування тексту, хоч абзац структурно та композиційно може виділяти Н. є. За свідченням синтаксистів, Н. є. структурно складається із зачину, розгортання й завершення, яке може бути відсутнім. Зачин має кілька типів: повний, якщо в ньому наявні п'ять стрижневих категорій (*учасники, простір, процес, час та оцінка*); редукований, якщо одна чи більше категорій не названо; елімінованим, якщо жодна категорія не названа.

Завершення може бути загальнорезультативним за наявності п'яти стрижневих категорій, частковорезультативним, коли наявний підсумок не всіх категорій; і висновком, у якому репрезентовано нове судження. Н. є. пов'язана з попереднім текстом, що зумовлює автосемантизм чи синсемантизм складників. Автосемантичні складники відносно самостійні й не потребують звертання до попередніх знань, досвіду, а синсемантичні враховують пресупозиції, фонові знання. У діалозі Н. є. можуть бути повтори, анафоричні займенники, видо-часові та способові дієслівні форми, порядок слів і речень, кореферентні ряди, вставні слова, паралелізм, інтонавання тощо.

Виокремлюють три основні структурні типи Н. є.: із ланцюжковим, паралельним і змішаним зв'язком, – що залежать від змісту й мети Н. є. Термін уведений українським лінгвістом Л. Булаховським у 40-ві рр. ХХ ст., хоч ідея виокремлення одиниці, більшої за речення, була обґрунтована О. Востоковим, Ф. Буслаєвим. О. Пешковським. Проблеми актуального членування одиниць, більших за речення, розроблялися представниками Празької школи В. Матезіусом, Ф. Данешом, Я. Фірбасом й ін. <...> [22, с. 487].

***

Складне синтаксичне ціле (ССЦ, надфразна єдність) – тема-рематична послідовність, що відкривається фразою-зачинком, що вміщує в собі зміст усього цілого, продовжується розгортанням і завершується кінцівкою. Група речень, що розкривають одну мікротему (часткову тему) та утворюють на цій основі формально-сислового єдність (тематичний блок речень), має досить чіткі межі і структурні показники зв'язності: лексичні (повтор у постпозитивному реченні окремих слів попереднього, використання особових і вказівних займенників, займенникових прислівників, що виконують роль особливих скріплень, використання родо-видових відношень <...>, морфологічні (співвідношення видо-часових форм дієслова в об'єднаних реченнях), синтаксичні (порядок слів і речень, паралелізм будови (паралельний синтаксичний зв'язок), ритмомелодійні (інтонація частин і цілого). Складне синтаксичне ціле є

одиноцею тексту. Інколи складне синтаксичне ціле виділюване в абзац. <...>

Початкові речення абзацу є організаторами дистантного смислового зв'язку з наступними реченнями абзацу. Феномен кореляції надфразних єдностей й абзаців у науково-фаховому мовленні підтверджуваний у ході ґрунтового аналізу функцій абзаців. Здебільшого науково-фаховому мовленню притаманна пряма кореляція праґматичної настанови автора і праґматичної настанови тексту, унаслідок чого межі надфразної єдності збігаються з межами абзацу. <...> У фаховому книжному мовленні кореляція меж надфразної єдності й абзацу вважається явищем стійким, тому співвідношення "абзац – надфразна єдність" варто кваліфікувати як типове для функційного стилю наукового й науково-технічного мовлення. Загалом визначальним у тексті постає його організація як цілого, напруження, наявне між абзацами. Це значно підтверджується послідовністю речень в абзаці, що відображає безперервність логічно пов'язаних думок. Кожне речення в абзаці виконує відповідну структурну функцію, залежно від якої розмежовують: 1) головні, або основні, речення, основним призначенням яких є введення предмета мовлення; 2) речення розвитку теми, що розкривають предмет висловлення, або другорядні речення; 3) речення-кінцівки, що не додають ніякої нової інформації про предмет висловлення.

Головні, або основні, речення, основним призначенням яких є введення предмета мовлення, виражають основну ідею. Це досягається: а) шляхом повтору, неодноразових повторів основної думки; б) шляхом контрасту, під час показу читачу, що реалізує основну думку, або шляхом вказівки на те, що вона позначає; в) вказівкою на приклад, перед такими реченнями можна вставити слова: наприклад, пор. (*for instance, for example*); г) шляхом твердження, пропонуючи відповідні аргументи для підкреслення думки; ґ) у кінці розміщені речення-кінцівки, що завершують висловлення <...> [12, с. 298–301].

III. Опрацюйте подані визначення. Упорядкуйте ієрархізовану систематику ємічних одиниць дотекстового рівня. Порівняйте зміст понять "текстема" й "текстологема".

Текстема (далі – Т.) – 1) абстрактна інваріантна одиниця текстового рівня мови, що характеризується певним тематичним змістом, композиційною структурою, відбором лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних засобів та інтенційно-прагматичними особливостями. Т. як віртуальна одиниця протиставлена актуалізованому тексту як її конкретній реалізації в мовленні, зважаючи на визнання текстового рівня мовної системи як автономного відповідно до протиставлення мови й мовлення в лінгвальній діяльності (Ф. де Соссюр). У когнітивній лінгвістиці Т. розглядають у ракурсі текстового прототипу як модель, схему класу текстів, що містить ієрархічно організовані прототипні ознаки класу текстів (семантичні, структурні, інтенційні, ситуативні, інтерпретаційні, соціокультурні тощо). Співвідношення Т. і тексту може мати певний ступінь варіативності й аномальності. Аномальність тексту відносно Т. визначається як відхилення від її стандартних ознак і структури, застосування властивостей інших інваріантів. Типологія Т. є однією з актуальних проблем сучасної лінгвістики тексту. Дослідники поділяють Т. за різними параметрами на жорсткі (клішовані), узуальні (частково регламентовані) і вільні (С. Гіндін); дескриптивні (описові), наративні (оповідні), експланаторні (пояснювальні), аргументативні й інструктивні (Е. Верліх) і т. ін. Т. є знаковим маніфестантом певного мовленнєвого жанру як одиниці мовленнєвої системи й дискурсу. **Textual prototype**

2) Сукупність семантично та граматично поєднаних висловлень, яка характеризується єдністю теми й особливим синтаксичним зв'язком складників. Т. розглядається В. Кохом як одиниця членування тексту. У такому значенні відповідниками Т. є надфразні єдності, топіки. **Topic** <...> [22, с. 433].

***

Текстема (лат. *textus* – тканина, сплетіння, з'єднання + -ем(а) – мовна (емічна) одиниця, модель певного класу текстів, що охоплює ієрархічно організовані прототипні ознаки певного класу: семантичні, структурні, інтенційні, прагматичні та інші (є супротною на етичному рівні з актуалізованим текстом) [13, с. 21].

***

Текстологема (від лат. *textum* – зв'язок, поєднання; від грец. *logem* – одиниця смислу) – інваріантна одиниця, яка утворює смислове ціле тексту та підпорядковує всі інваріантні одиниці загальної системи мови. Текстологема концентрує значення, основу якого складає концепт. Внутрішньотекстова форма текстологеми перебуває в асоціативно-смислового зв'язку з семантичними одиницями тексту. Отже, текстологеми складають поняттєве лексико-семантичне поле, у якому концентрується зміст поняття.

Суттєвою ознакою текстологеми є те, що вона набуває об'ємного художньо-образного підтекстового значення, стає семантично багатомірною, у значній своїй частині символічною. Текстологема характеризується смисловою узагальненістю, відзначається соціальною намагніченістю в межах наскрізних ідейно-тематичних ліній. Внутрішня індивідуально-авторська форма текстологеми, яка виступає лексико-семантичним полем семантичних одиниць тексту, нерідко обумовлюється системно-образними відносинами не лише в художній смисловій структурі конкретного твору, а й усієї творчості. Унаслідок чого вона стає суттєвим елементом структурно-семантичної організації мовної картини світу письменника.

<...> Текстологема – це одиниця тексту, яка має форму й об'єктивну дійсність, відображену в розумінні людей, що розмовляють цією мовою. Зміст текстологеми визначається денотацією, тобто місцем текстологеми в загальній схемі квантування дійсності в певній мові, і конотацією, тобто сполученням цієї текстологеми з іншими семантичними одиницями тексту або акту мовлення. Отже, денотація зумовлена парадигматично; це мовне значення, а конотація – синтагматично; це – текстуальне значення. Інваріант текстологеми має функціональний характер. Текстологема – це самостійна семантична одиниця, що відокремлюється від сумірних і однорідних величин і характеризується ідентифікацією концептуального поняття.

Питання про ієрархію текстологем розглядатиметься у зв'язку з вивченням семантичної системи. Сполучення принципів семіотичного, функціонального та структурального аналізів може дати найпростішу класифікацію текстологем. Текстологеми мають розглядатися як семантичні одночлени, відбиті в мисленні людей

(поняття, ідеї, константи (або концепти). Текстологема несе в собі не лише інформацію повідомлення, вона стає концептом, константою культури.

<...> Текстологему варто розглядати як абстракцію від семантем, що можуть складати її основу, тобто як абстракцію від абстракції – абстракцію другого ступеня.

<...> Текстологема інваріант семантичної системи, тобто вона має певну форму і певний зміст, який може визначатися змістом актуалізованих у її межах семантем, а форма має досить абстрактний характер [26, с. 50–52].

IV. З'ясуйте особливості функціонування поняття "висловлення" в сучасній лінгвістиці тексту та сучасній граматиці.

Висловлення – найменша комунікативна одиниця, це смислове закінчене ціле, відповідно граматично й інтонаційно оформлене.

Зміна мовленнєвих суб'єктів-мовців (у мовленнєвому процесі), що обрамлює висловлення та відділяє від інших зв'язаних із ним висловлень, є першою конститутивною особливістю висловлення як одиниці мовленнєвої комунікації. Другою особливістю висловлення є специфічна завершеність і цілісність його, що визначається трьома моментами (факторами), нерозривно зв'язаними в органічному цілісному висловленні: 1) предметно-сисловою вичерпністю; 2) мовленнєвим задумом або мовленнєвою волею мовця; 3) типовими композиційно-жанровими формами завершення. Третьою особливістю висловлення є відношення висловлення до самого мовця (автора висловлення) і до інших учасників мовленнєвого спілкування.

Кожне висловлення характеризується певним предметно-сисловим змістом, завданням, що визначає його композицію і стиль: це експресивний момент відношення мовця до змісту сказаного, вираженого за допомогою експресивної інтонації [16, с. 11–12].

***

Висловлення (інколи **висловлювання**) / **Вислів** (далі В.) – одне з основних синтаксичних понять, що має різні тлумачення: 1) самодостатня мовно-мисленнева структура, що співвідноситься з дійсністю, є носієм завершені думки і,

здебільшого, виражається реченням (актуалізованим у мовленні); 2) реальна одиниця комунікації, мовлення, якій властива смислова цілісність і референтна співвіднесеність; одиниця мовлення, побудована за законами відповідної мови; речення, що розглядається в комунікативному аспекті. Це використання речення, яке залежно від умов комунікації може мати будь-яку форму, аж до одного слова. Йому обов'язково притаманна відповідна інтонація; 3) вимова речення (у процесуальному плані, тобто мовленнєвий акт) і вимовлене речення (у статичному плані, тобто продукт мовленнєвого акту); 4) у **комунікативній лінгвістиці** – складник спілкування, обмежений зміною мовців <...>; 5) у сучасній лінгвістиці – одиниця модусу мовлення; речення, актуалізоване в мовленні з конкретною структурою теми й реми; одиниця модусу мовлення, якій характерна смислова цілісність, оформлення певним актуальним членуванням (тема, рема) у складі повідомлення і мовленнєвого акту. В. може за структурою збігатися з реченням, але може бути повідомленням, яке не вкладається в схему простого речення (слова-речення, репліки-відповіді в діалогічному мовленні тощо); у **риториці** – завершене витворення слова, адресоване відповідній аудиторі: репліка в розмові, ораторська промова, наукова стаття, газетний матеріал, філософський трактат, лист, фінансовий звіт тощо [11, с. 116–117].

V. З опртям на поданий матеріал обґрунтуйте доцільність науково-теоретичного розмежування понять "текст" і "дискурс".

Розмежування тексту та дискурсу за *Наталією Кимівною Кравченко*:

а) текст як знак, дискурс як ракурс співвіднесення знака зі світом, вичленування його з семіозису; б) текст як носій загальноносистемних мовних характеристик, дискурс як структура, що динамізує ці характеристики, робить систему "генератором смислів"; тобто текст як система й дискурс як процес; в) текст як засіб накопичення інформації, її носій, дискурс як ретроспективно-проспективний спосіб передачі цієї інформації засобами включення значень, структурованих у тексті, у просторі семіозису, що взаємодіє з рефрексуючою діяльністю як мовця / автора / адресанта, так і реципієнта / читача / адресата;

г) узагальнено можна стверджувати, що текст співвідноситься з дискурсом як монолог із діалогом: дискурс *передуює* тексту (на рівні суб'єктно-об'єктних зв'язків, попередніх факторів комунікації), *присутній* у ньому і *включає* текст у проспективні просторово-часові й особистісно-надособистісні координати; г) текст як макрозаказовий компонент дискурсу, включений у цілісну комунікативну ситуацію [17, с. 19].

***

Компаративний аналіз понять "текст" і "дискурс" за *Тетяною Анатоліївною Єщенко*:

1) текст є вториннішим, натомість дискурс – первиннішим (із часом він стає текстом, хоча адресат може знову перетворити його на дискурс, збагативши життєвою ситуацією тощо); 2) текст – "застиглий" дискурс, який "зупинили", вилучили обставини, учасників комунікації із їхніми психічними, когнітивними, соціальними й іншими особливостями; 3) текст – одиниця лінгвістичного аналізу, складається з речень, дискурс – елемент комунікативного аналізу, формується з висловлень, які об'єднують і самі речення, і соціальний контекст використання їх; 4) текст – одиниця лінгвальна, дискурс – одиниця соціолінгвальна, інтерактивна і трансактивна; 5) текст – предикативна одиниця, дискурс – мовленнева дія, або мовленневий акт; 6) текст – не індиферентна щодо паралінгвальних засобів (крім усних текстів) одиниця, дискурс – пов'язана одиниця з паралінгвальними засобами; 7) текст – одиниця статична, дискурс – одиниця динамічна; 8) текст – фрагмент дискурсу, його елементарна базова одиниця, дискурс – континуум, корпус текстів, об'єднаних сферою знань, часовим періодом, предметом, спільною темою; 9) текст – утворення з постійним складом комунікантів, дискурс – утворено зі змінною сукупністю мовців; 10) текст – результат мовленневої діяльності, дискурс – сама мовленнева поведінка, процес протікання комунікації; 11) процеси витворення й розуміння тексту не синхронізовані – породження та розуміння дискурсу синхронізовані; 12) за текстових обставин відсутній контакт між адресантом і адресатом, оскільки текст є результатом, посередником такої взаємодії, у

дискурсі такий контакт наявний; 13) текст – вужче поняття, а дискурс – ширше, 14) текст – дискретний, дискурс – адискретний [8, с. 26].

VI. *Опрацюйте авторські схеми наративу та мономіфу, наведіть приклади художніх текстів сучасної української літератури коротких прозових жанрових форм (3–5) для наративного аналізу.*

Наративна структура чарівної казки за *Володимиром Яковичем Проптом*

ПЕРСОНАЖІ (дійові особи)

Шкідник – шкодить (А), бореться з героєм (Б) чи переслідує його (Пр).

Дародавець (постачальник) – готує передачу чарівного засобу (Д), постачає героєві чарівний засіб (Z).

Помічник – супроводжує просторові переміщення героя (R), ліквідує лихо або нестачу(Л), спасає (рятує) від переслідування (гонитви) (Сп), розв'язує складні завдання (Р), супроводжує трансфігурацію героя (Т).

Царівна та її **батько** – задає складні завдання (З), опізнає (викриває) (О), упізнає (У), карає другого шкідника (Н), шлюбиться (С).

Відсилач – відсилає (з'єднувальний момент В).

Герой – відбуває на пошуки (С ↑), реагує на вимогу дародавця (Г), ожениється (С*).

Облудний (хибний) герой – (С ↑), (Г), специфічна функція (Ф).

Персонажі для зв'язок – *позивач* (жалобник), *обмовник*, *наклепник*; спеціальні зрадники для функції (W) дзеркальце, долото, віник тощо.

ФУНКЦІЇ – вчинки дійової особи, визначальні для розвитку дії. і – початкова ситуація:

часо-просторове означування (1), склад родини (2), бездітність (3), молитва про народження сина (3), чим зумовлена вагітність (4), форми чарівного народження (5), пророцтва, провіщення (6), упередні статки (7), майбутній герой (8), майбутній облудний герой (9), суперечка братів про першість (10)

- (I) відлука – **e**:
старших віком (e^1), смерть батьків (e^2), молодшого (e^3);
- (II) заборона – **б**:
категоричні чи некатегоричні (прохання, порада) – b_1 , наказ або пропозиція (b_2);
- (III) порушування – **b**:
заборони (b_1), виконання наказу (b_2)
У казці з'являється – шкідник (порушує спокій родини, накликає біду, завдає збитків).
- (IV) розвідування (шкідник намагається про щось дізнатися) – **в**:
шкідник допитується про героя (v^1), герой допитується про шкідника (v^2)
- (V) видавання (шкідник отримує інформацію про жертву) – **w**:
шкідник отримує свідчення про героя (w^1), герой отримує свідчення про шкідника (w^2);
- (VI) підступ (шкідник намагається обдурити жертву, щоб отримати її саму або її майно) – **г**:
оманливі вмовляння (g^1), застосовує чарівні засоби (g^2), інші форми омани (g^3);
- (VII) підмога (невільна згода через оману) – **г**:
герой погоджується (g^1), герой механічно піддається чарівному впливові (g^2), герой піддається або механічно реагує на оману шкідника (g^3);
x – попереднє лихо за оманливої угоди;
- (VIII) шкідництво (шкідник завдає збитків одному із членів родини) – **A**:
викрадає людину (A^1), викрадає або відбирає чарівний засіб (помічника) (A^2), розкрадає або псує засів (A^3), викрадає денне світло (A^4), чинить інші крадіжки (A^5), завдає тілесних ушкоджень (A^6), зумовлює раптове зникнення (A^7) чи забуття нареченої (A^{VII}), вимагає або виманює свою жертву (A^8), виганяє когось (A^9), наказує когось кинути в море (A^{10}), зачаровує когось або щось (A^{11}), підмінює (A^{12}), наказує вбити (A^{13}), вбиває (A^{14}), ув'язнює, затримує (A^{15}), погрожує силоміць одружитися (A^{16}), те ж саме між родичами (A^{XVI}), погрожує канібалізмом (A^{17}), те ж саме між родичами (A^{XVII}), катує ночами (вампіризм) (A^{18}), оголошує війну (A^{19});

(VIII-а) нестача (комусь із членів родини чогось бракує) – а: нареченої, іншої людини (a^1), помічника, чарівного засобу (a^2), дивинок (a^3), яйця-смерті (любові) (a^4), грошей, харчу (a^5), іншого (a^6);

(IX) посередництво, з'єднувальний момент – В (повідомлення про лихо або нестачу, герою адресують прохання або наказ, відсилають або відпускають його):

лунає заклик допомоги (B^1), відсилається герой (B^2), героя відпускають із дому (B^3), повідомлення про лихо (B^4), герой-вигнанець вивозиться з дому (B^5), приречений на смерть герой таємно відпускається (пощадок) (B^6), жаліслива пісня (B^7);

(X) згода на протидію – С,

(XI) відбуття (герой полишає дім) – ↑.

Елементи А В С ↑ – зав'язка казки.

У казці з'являється дародавець.

(XII) перша функція дародавця – Д:

дародавець випробовує героя (D^1), дародавець вітає та випитує в героя (D^2), мирущий або мрець просить про послугу (D^3), бранець просить про звільнення (D^4), до героя звертаються з проханням помилувати (D^5), суперечники просять розсудити їх (D^6), інші прохання (D^7), ворожа істота намагається знищити героя (D^8), ворожа істота починає боротися з героєм (D^9), герою показують чарівний засіб, пропонують обміняти його (D^{10});

(XIII) реакція героя – Г:

герой (не) витримує випробування (G^1), герой (не) відповідає на вітання (G^2), герой (не) робить послугу мерцю на вітання (G^3), він відпускає бранця (G^4), він милує прохача (G^5), він проводить переділ і мирить суперечників (G^6), він надає яку-небудь іншу послугу (G^7), герой рятується від замаху, застосовуючи засіб ворожої істоти проти неї ж самої (G^8), герой перемагає (або не перемагає) ворожу істоту (G^9), герой погоджується на обмін, але тої ж миті застосовує чарівну силу предмету проти віддавача (G^{10});

(XIV) постачання, отримання чарівного засобу – Z:

засіб передається особисто (Z^1), на засіб указують (Z^2), засіб виготовляється (Z^3), засіб продається і купляється (Z^4), герой випадково знаходить засіб чи натрапляє на нього (Z^5), засіб раптово

з'являється нізвідки (Z^6), засіб поглинається (з'їдається або випивається) (Z^7), засіб викрадається (Z^8), різні персонажі самі надають засіб герою (Z^9)

(XV) просторове переміщення між двома царствами, путівництво – **R**:

повітряний політ (R^1), він іде землею або водою (R^2), його ведуть (R^3), йому вказують шлях (R^4), він використовує нерухомі засоби сполучення (R^5), іде кривавими слідами (R^6);

(XVI) боротьба (героя зі шкідником) – **B**:

битва у чистому полі (B^1), починають змагатися (B^2), грають у карти (B^3);

(XVII) клеймування (таврування, мічення) – **K**:

мітка на тіло (K^1), герой отримує кільце або рушник (K^2);

(XVIII) перемога – **P**:

у відкритому бою (P^1), на змаганнях (P^2), у картярській грі (P^3), під час зважування (P^4), убиває без бою (P^5), зазнає вигнання (P^6);

(XIX) біда або нестача ліквідовуються – **L**:

об'єкт пошуків викрадається завдяки силі чи хитрощам (L^1), об'єкт пошуків здобувається одразу кількома персонажами за швидкої зміни їхніх дій (L^2), об'єкт пошуків здобувається завдяки принаді (L^3), здобуття шуканого є результатом попередніх дій (L^4), об'єкт пошуків здобувається миттєво (L^5), застосування чарівного засобу звільняє від злиднів (L^6), об'єкт пошуків ловлять (L^7), об'єкт пошуків розчакловується (L^8), об'єкт пошуків оживлюється (L^9), об'єкт пошуків звільняється (L^{10}), ще LZ^1 , LZ^2 тощо;

(XX) повернення – $\downarrow$,

(XXI) переслідування (гонитва) – **Pr**:

переслідник летить за героєм (Pr^1), він вимагає винуватця (Pr^2), він переслідує героя, обертаючись на різних тварин і т. ін. (Pr^3), переслідувачі обертаються на спокусливі предмети й заступають шлях (Pr^4), переслідувач намагається поглинути героя (Pr^5), переслідувач намагається вбити героя (Pr^6), намагається перегризти дерево, на якому рятується герой (Pr^7);

(XXII) герой рятується (спасається) від переслідування (гонитви) – **Sp**:

лине повітрям (Сп¹), утікає, розставляючи перешкоди (Сп²), під час утечі обертається різними предметами, які роблять його невпізнаваним (Сп³), ховається (Сп⁴), ховається в ковалів (Сп⁵), рятується втечею, обертаючись на тварин, каміння (Сп⁶), уникання зваб (Сп⁷), не дає себе проковтнути (Сп⁸), рятується від зазіхання на життя (Сп⁹), перестрибує на інше дерево (Сп¹⁰);

(XXIII) невпізнане прибуття – **0**,

(XXIV) облудний герой виказує необґрунтовані зазіхання – **Ф**,

(XXV) герою пропонується складне завдання – **З**,

(XXVI) (ви)рішення (розв'язання) завдання – **Р**,

(XXVII) упізнавання (героя упізнають) – **У**,

(XXVIII) опізнавання (викриття шкідника чи хибного героя) – **О**,

(XXIX) трансфігурація (герой набуває нової подоби) – **Т**:

нова подоба надається чарівними діями помічника (Т¹), герой будує чарівний палац (Т²), герой одягає нові речі (Т³), раціоналізовані та гумористичні форми (Т⁴),

(XXX) кара – **Н**,

(XXXI) оженіння – **С**:

наречена і царство дається одразу, або герой отримує половину, а після смерті батьків і решту (С**), одруження без оцаріння (С*), інколи йдеться лише про зішестя на престіл (С*), якщо на заваді шлюбу стає нове шкідництво, то перший хід закінчується заручинами, обіцянкою одружитися (с¹), одружений герой втрачає дружину (унаслідок пошуків шлюб відновлюється) – с², інколи замість царівни герой отримує матеріальну винагороду або якусь іншу компенсацію (с⁰).

У кожної функції є набір засобів, наприклад, заборона може набувати форм поради, прохання чи наказу. Деякі функції утворюють пари: заборона–порушення заборони, розвідування–видавання, боротьба–перемога, переслідування–порятунок тощо. Інші функції групуються: елементи А В С ↑ – зав'язка казки, Г, Д, Z також утворюють цілісність. Одиначні функції – відлука, оженіння тощо.

Інші умовні позначення: pos. – позитивний успіх функції; neg. – негативний успіх функції.

ДОПОМІЖНІ ЕЛЕМЕНТИ

Зв'язки (§): для безпосередньої передачі інформації – сповіщення (наклеп, хвастощі, скарга, діалог); зв'язки-аудіалізатори та зв'язки-візуалізатори; запрошення на бенкет.

Допоміжні засоби при потроєннях (:).

Мотивування: причини та мета персонажів (мот.) – якості героя, негативні риси характеру шкідника (ненависть, заздрощі, підозра подружньої зради тощо).

Отже, морфологічно казкою можна назвати будь-який розвиток від шкідництва (А) або нестачі (а) через проміжні функції до оженіння – С* або іншим функціям, що ототожнюються розв'язці. Остаточними функціями інколи є нагороджування (Z), здобуття або ліквідація лиха (Л), спасіння від переслідування (Сп) тощо. Такий розвиток – це хід. Нове шкідництво, нова нестача створює новий хід. Одна казка може містити кілька ходів.

СХЕМА ЧАРІВНОЇ КАЗКИ

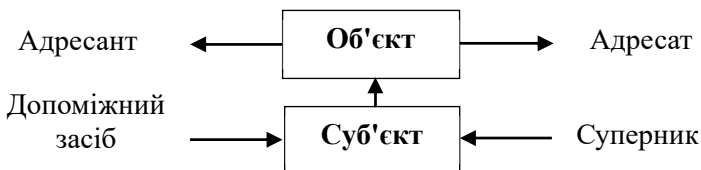
$$ABC\uparrow D\Gamma ZR \frac{BKPL\downarrow Pr-Sp^{\circ}\Phi}{\circ\Phi ZKRL\downarrow Pr-Sp} UOCHC^*$$

[20, с. 30–31, 35–73, 79–92, 101–102, 129–134, 149–151].

***

Наративна структура за *Альгірдасом Юлюсом Греймасом*:

АКТАНТИ

Примітка. У народній казці архіактант утворюють суб'єкт і адресант.

ФУНКЦІЇ:

відлука

заборона	vs	порушення
розвідування	vs	видавання (покора)
розчарування	vs	послух
зрада	vs	нестача
припис	vs	рішення героя

відбуття

призначування випробування	vs	супротивлення випробуванню
----------------------------	----	----------------------------

отримання чарівного засобу

просторове переміщення

битва	vs	перемога
-------	----	----------

мітка (тавро)

усування нестачі

повернення

переслідування	vs	порятунок
----------------	----	-----------

прибуття інкогніто

визначення задання	vs	успіх
--------------------	----	-------

упізнавання

викриття зрадника	vs	опізнавання героя
-------------------	----	-------------------

кара

vs

оженіння

УМОВНІ ПОЗНАЧКИ

Семні терміни		Їхній семний зміст
позитивний	s	(наявність семи s)
негативний	не-s	(наявність семи не-s)
нейтральний	-s	(відсутність s і не-s)
складний	s + не-s	(наявність семної категорії S)

СХЕМАТИЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ

Порушення
ладу
й
Позбавлення

Відновлення
й
Усування порушень
попереднього ладу

Головне випробування

$\bar{p} \bar{A} \bar{C}_1 \bar{C}_2 \bar{C}_3 p A_1 \bar{p}_1 (A_2 + F_2 + \text{не-}c_2) d \overline{\text{не-}p_1} (F_1 + c_1 + \text{не-}c_3) \text{не-}p_1 d F_1 p_1 (A_3 + F_2 + \text{не-}c_1) C_2 C_3$
A (не- c_3)

Якісна оцінка

Пошук

Прохання

A = угода (припис vs згода)

F = боротьба (протистояння vs перемога)

C = комунікація (передача vs отримання)

p = присутність

d = швидке переміщення

A vs $\bar{A}$ або $\frac{a}{\text{не-}a}$ vs $\frac{\bar{a}}{\text{не-}\bar{a}}$ (якщо $\frac{\text{припис}}{\text{згода}} = \text{укладання угоди, то } \frac{\text{заборона}}{\text{порушення}} = \text{розірвання угоди}$); A_1, A_2, A_3 – угоди, з яких починається кожне випробування;
 $\frac{\bar{p}}{\text{не-}\bar{p}} \approx \frac{p}{\text{не-}p}$ ($\bar{p}$ «відбуття (відправлення)», p «прибуття інкогніто»; $\text{не-}\bar{p}$ «прибуття на місце бою», $\text{не-}p$ «повернення»);

c_1 «мітка», $\text{не-}c_1$ «отримання повідомлення», $\overline{\text{не-}c_1}$ «обізнаність (передавання повідомлення)»;

c_2 «розчарування» $\approx c_2$ «викриття зрадника», $\text{не-}c_2$ «викриття героя», $\overline{\text{не-}c_2}$ «попора»;

$\text{не-}c_3$ «усування нестачі», $\overline{\text{не-}c_3}$ «нестача»;

$\text{не-}c = \text{наслідок}$;

$\bar{C}_1 = \frac{c_1}{\text{не-}c_1}$	$C_1 = \frac{c_1}{\text{не-}c_1}$
$\bar{C}_2 = \frac{c_2}{\text{не-}c_2}$	$C_2 = \frac{c_2}{\text{не-}c_2}$
$\bar{C}_3 = \frac{c_3}{\text{не-}c_3}$	$C_3 = \frac{c_3}{\text{не-}c_3}$
«нестачі»	«відновлювання»

[27, р. 172–191; 192–221].

***

Схема мономіфу за Джозефом Кемпбеллом:

ШЛЯХ ГЕРОЯ

Діаграма мандрівки героя

Міфологічний герой покидає рідну домівку – чи то просту хатину, чи палац, – і відразу щось його заманує, або переносить, або ж сам він приходить до того порога, за яким чекає пригода. Там його зустрічає темна сутність, що стереже поріг. Герой може цю силу перемогти або уласкавити і живим пройти в царство пітьми (двобій із братом, із драконом, офіра, магічне замовляння), або загинути в бою і так зійти в Країну Смерті (четвертування, розп'яття). Далі, ступивши за поріг, герой мандрує світом невідомих, але на диво знайомих сил, з-поміж яких одні йому загрожують (випробування), а інші допомагають у чарівний спосіб (помічники). Коли герой опиняється в надирі міфологічного кола, він проходить найважче, остаточно випробування і здобуває винагороду. Ця його звитяга може мати різні вияви – любовне єднання героя з богинею-матір'ю світу (священний шлюб); визнання його батьком-творцем (примирення з батьком); обожествлення героя (апофеоз); або ж – коли темні сили так і лишилися неприхильними до нього – викрадення скарбу, що його він прийшов здобути (чи то нареченої, чи вогню). По суті це – розширення свідомості, а разом і буття (освяння, Преображення, свобода). Останній чин героя – повернення. Якщо він отримав благословення сил того краю, у якому побував, то рушає назад під їхнім захистом (як посланець); коли ж ні, то мусить втікати, а вони його наздоганяють (втеча з чарівними перетвореннями та перешкодами). Біля порога повернення потойбічні сили мусять спинитись, а герой знову з'являється на світ з царства мертвих (повернення, воскресіння). Дар, який він із собою приносить, відроджує світ (еліксир) [15, с. 226–228].

***

Наративна семіотика (структурна семантика).

Наративи можна розуміти як історії з початком, серединою та кінцем, які містять певний висновок або деякий досвід оповідача.

І. ОПИС МЕТОДУ

У наративній семіотиці категорії застосовують як інструменти для аналізу і наративної, і глибинної структур, а процедура підпорядкована передбачуваним крокам і вказівкам.

І.І. Наративна структура.

Наративну структуру тексту можна охарактеризувати шістьма ролями, які Альгїрдас-Жюльєн Греймас називає *актантами*.

Власне, вони і спрямовують історію:

а) *Дестинатор* – певна сила, що встановлює правила й цінності в дії і подає ідеологію тексту.

б) *Отримувач* – несе цінності (а), тому має відношення до об'єкта, на який (а) поширює цінність.

в) *Суб'єкт* – виконує головну роль в оповіді.

г) *Об'єкт* – те, до чого прагне суб'єкт оповіді. Це мета, на яку спрямоване зацікавлення суб'єкта.

д) *Помічник* – підтримувальна сила, що допомагає суб'єкту у його зусиллях, спрямованих на об'єкт.

е) *Зрадник* – перешкодна сила, яка уособлює усе, що стримує суб'єкта від досягнення мети.

Ці *актанти* не обов'язково є *акторами*. Між цими різними силами можливі лише чітко визначені зв'язки. *Суб'єкт* спрямовує себе на *об'єкт* і в цьому його підтримує *помічник* і стримує *зрадник*. Усе це відбувається всередині ціннісної структури долі, якою наділений *отримувач*. Ідеологію *долі* часто виявляє *оповідач*.

Два інші різновиди впливу, які визначають сюжет, – це *місце і час*. Греймас характеризує ці види впливу як *ізотопи*:

- *Ізотоп місця* характеризує зовнішнє середовище, де розгортається історія. Внутрішній простір, у якому діє суб'єкт, називається *утопічним*, а *неозначене й неточно означене* оточення називають *гетеротиповим*.

- *Ізотоп часу* характеризує переміщення за віссю часу, що означає орієнтацію оповіді щодо минулого, теперішнього і майбутнього.

Мета аналізу наративної структури – описати ці шість актантив і два ізотопи в розповіді.

І.І. Глибинна структура

Аналіз глибинної структури тексту повинен ідентифікувати цінності й норми як основу значущості тексту. Різні наративні структури можуть мати спільну глибинну структуру. Компоненти глибинної структури мають:

- а) бути достатньо складними, логічними і стійкими, щоб формувати адекватне уявлення про текст;
- б) здійснювати посередницьку й об'єктивувальну функції між текстом і дослідником;
- в) бути досить точними.

Прийнятна модель для наочного подання глибинної структури – це семіотичний квадрат (див. рис. 1.1).

Любов (+) S1	Ненавість (-) S2
Не ненавість (+) S-2	Не любов (-) S-1

Рис. 1.1. Семіотичний квадрат

Концепти, розміщені в семіотичному квадраті, позначені в тексті як позитивні (+) або як негативні (-). Квадрат об'єднує два види логічного взаємозв'язку: зв'язок між S1 і S2 (і також між S-1 та S-2) – це одна з *опозицій*, а зв'язок між S1 та S-1, і також між S2 та S-2 – одне з *протиріч*. Із позиції статички, квадрат постає нормативною умовою у визначений момент оповіді; з позиції динаміки його можна використати для ілюстрації різних змін цінностей і норм.

Щоб ідентифікувати статичну структуру кожної частини оповіді, необхідно послідовно редукувати текстовий зміст від

поверхневої структури до глибинної шляхом наративної структури. Для реалізації цього існує набір правил.

I. III. Процедура аналізу

Перший етап. Цей етап повинен створити загальне враження про три рівні тексту. На цьому етапі текст розбивають на тематичні блоки й простежують зміну кожної з тем або ж ідентифікують напрями їхнього розвитку. Потім визначають основні сили, що діють у цій історії, і класифікують їх на актанти. Це уможливило характеристику просторових і часових ізопопів.

Другий етап. Окремі тематичні блоки аналізують більш точно. За допомогою формальних правил, які застосовують до кожного блоку, виявляють глибинну структуру:

- Спочатку актанти, час і простір аналізують окремо для кожного тематичного сегмента.

- Потім у кожному сегменті визначають зв'язок і модальність актантів – активні вони чи пасивні, чи пов'язані вони один з одним?

- Третій крок – аналізують рух актантів. Як можна схарактеризувати ці рухи? Списку можливих рухів охоплює *придбання, конфронтацію, пригнічення, пізнання, збільшення та модифікацію*. Ці рухи використовують для уточнення зв'язку між актантами.

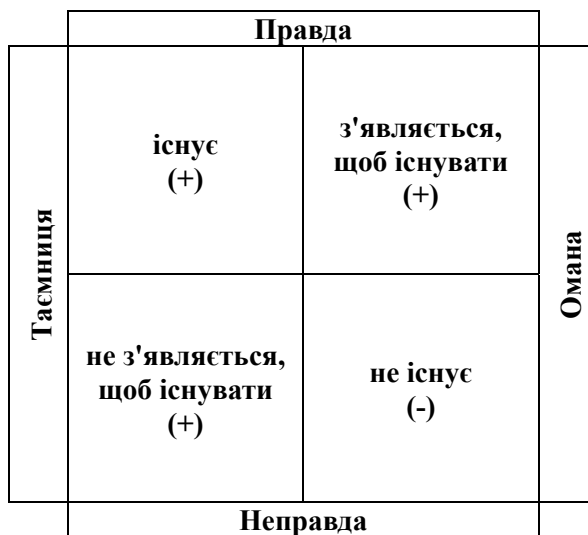
- Потім визначають завдання й мету відповідного сегмента. Встановлюють відмінність між когнітивною утягненістю (тобто набуттям знань і навичок) і прагматичною утягненістю (тобто валідністю або застосуванням знань і навичок).

- На завершальному етапі первинні тематичні сегменти порівнюють із результатами аналізу. На основі результатів тематичні блоки, що визначилися на першому етапі, описують як наративну програму. Чи є всередині цих сегментів які-небудь порушення відношень між актантами? Чи змінюється модальність актантів? Якщо це насправді відбувається, то блоки визначають ще раз і повторюють процедуру (перші чотири кроки).

Третій етап. Дослідник повинен перейти від аналізу наративних структур тексту до глибинних. Отже, поверхню тексту "залишають осторонь", щоб забезпечити дистанцію між аналітиком і

текстом. Далі роботу продовжують на основі формалізованих наративних програм – тобто напрацювань другого етапу. Третій етап підпорядкований правилам значно менше ніж попередні.

На основі наративних програм, у яких визначають простір, час, актанти, розташування актантів, взаємозв'язки між ними та їхні рухи, а також мету програми, має з'явитися можливість виявити цінності, що становлять основу, і розташувати їх у семіотичних квадратах. У цьому процесі важливо диференціювати цінності суб'єкта й цінності дестинатора та отримувача; для них створюють додатковий семіотичний квадрат – так званий квадрат судження (аналогія до логічного квадрата Арістотеля) (див. рис. 1.2).

Рис. 1.2. Квадрат судження

У такий спосіб можна представити розвиток цінностей, які ми спостерігаємо, і розвиток "актуальних" цінностей. Конфлікт між спостережуваними й "актуальними" цінностями пов'язаний з асоціаціями або дисоціаціями між суб'єктом та іншими актантами.

Результат наративного семіотичного аналізу повинен забезпечити бодай якимось розуміння глибинної структури тексту, як це репрезентовано в семіотичному квадраті для всіх наративних

програм. Способи, за допомогою яких розвиваються цінності суб'єкта та розв'язується конфлікт з "актуальними" цінностями, забезпечують остаточне розуміння мети, що є основою оповіді [25, с. 176–181].

***

Структурний нарративний аналіз фокусується на самих текстах, а не на соціальних контекстах, у яких вони створюються та сприймаються. Концептом для такого підходу є "граматика історії", яка є нарративною формою, центральною для всього наратива, такого, як, наприклад, казкова історія. Структурні аналітики аналізують історії з погляду послідовності речень і подій, часто застосовуючи кількісні та змішані методи на додаток до якісних.

Функціоналістичний нарративний аналіз досліджує те, що конкретна історія робить у контексті повсякденного життя, наприклад, розв'язують проблеми, знижують напругу або вирішують дилему. Такий аналіз часто фокусується не стільки на тому, що люди говорять, скільки на тому, як вони розповідають історії про себе та інших: на чому вони наголошують, а що випускають, як вони зображають себе та інших як головних героїв або жертв, і як вони формують свою ідентичність через свою історію. Функціоналістичний аналіз здійснюється здебільшого кількісними методами.

Соціологічний нарративний аналіз аналізує тексти як відображення культурних, історичних і політичних контекстів, у яких певні оповідачі певної аудиторії розповідають певні історії. Соціологічний аналіз використовує якісні методи досліджень, зокрема й порівняльно-історичний [10, с. 166–167].

V. Упорядкуйте поданий матеріал у вигляді стислої структурної схеми.

Рівні аналізу тексту за *Манфредом Штеде*.

1. Референційна структура.

Центральною опорою зв'язності текстів є референція: мовні вирази посилаються одне на одного (за допомогою про-форм) або на одні й ті самі дискурсивні об'єкти. Референційну структуру можна описати як набір *референційних ланцюжків (Referenzielle Ketten)*, які для кожного об'єкта дискурсу вказують, коли і як саме він згадується в тексті. У простому випадку це

прямі відтворення (*direkte Wiederaufnahmen*), тоді як у випадку *непрямих* відтворень (або мостових анафор – *bridging Anapher*) часто важко вирішити, чи вводиться новий предмет, чи створюється посилання на вже введений, і в який саме спосіб. Щоб змодельовувати рішення про продукування та рецепцію кореферентності, можна визначити порядок зчитування кандидата-антецедента, переважно на основі синтаксичних властивостей, як це робиться в теорії центрування. Або ж можна присвоїти числовий ступінь активзації (*Aktivierungsgrad*) кожній ланці референтного ланцюжка залежно від останнього вживання елемента та синтаксичної реалізації в кожному конкретному випадку і так змодельовувати зміну відносної значущості елементів дискурсу. *Події анафору* (*Ereignisanaphern*), які посилаються не на предмети у вузькому сенсі, а на факти/події, характеризуються складністю аналізу, оскільки антецеденти можуть бути складними й мати дуже різні форми.

2. Тематична структура.

Найдовші ланцюжки посилань у тексті або фрагменті тексту дають підказки щодо теми тексту або фрагмента тексту. *Тема* (*Thema*) може бути адекватно визначена найпомітнішим об'єктом дискурсу; однак, залежно від сорту тексту й типу тексту, адекватним описом теми можуть бути також твердження або питання. Тематична структура оприявнює це; вона ґрунтується на припущенні, що кожен сегмент присвячений одній центральній темі, але ця тема може перебувати в меронімічному зв'язку з темою довшого сегмента, у який вбудовано коротший. Отже, із перспективи тематичної структури тексту можна побачити, коли тема змінюється, коли вона переходить від загальної до конкретної теми або ж (за наявності) повертається знову до загальної.

3. Темпоральна структура.

Коли в тексті йдеться про кілька, часто складних, подій, читачеві може бути більш-менш складно відновити описану послідовність подій і їхніх окремих частин. Це важливий аспект розуміння тексту, особливо в оповідному тексті. Темпоральна структура робить явною інформацію про часову послідовність і відношення включення між описаними подіями, яку можна отримати з тексту. До того ж, вона може фіксувати часові точки

відліку, згадані в тексті (*у 1962-му; у неділю*), і співвідносити їх одна з одною (*через два дні*), що також може відобразити збільшення або зменшення відстані між подіями.

4. Іллокутивна структура.

Якщо основною функцією тексту є апелятивна, тобто якщо автор хоче активно впливати на ставлення чи дію читача, іллокутивна структура є центральним рівнем опису. Вона спочатку встановлює іллокутивні ролі мінімальних одиниць дискурсу, а потім пов'язує ті одиниці, чиї іллокуції є взаємодоповнювальними – тобто, коли одна сприяє успіху іншої (модель залежності, *Dependenzmodell*). Або ж можна абстрагуватися від мінімальних одиниць і приписати кожній частині тексту "субтекстову дію", а потім пов'язати їх одна з одною (складова модель, *Konstituentenmodell*).

5. Аргументативна структура.

В аргументативному тексті структура аргументації йде глибше і представляє на більш абстрактному рівні (тобто більш незалежному від поверхні тексту) те, яким саме автор підтримує свою головну тезу, можливо, також розглядаючи контраргументи і спростовуючи їх. Унаслідок можуть виникати досить складні структури з окремими гілками аргументації [31, s. 197–199].

Список використаних джерел

1. *Андрущенко В. О.* Типологія текстової зв'язності : монографія. Дніпропетровськ : "Літограф", 2016.
2. *Баранник Д. Х.* Текст. *Українська мова: енциклопедія*. Київ : Вид-во "Укр. енциклопедія" імені М. П. Бажана, 2007.
3. *Бацевич Ф., Кочан І.* Лінгвістика тексту : підручник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016.
4. *Бехта І. А.* Дискурс наратора в англомовній художній прозі. Київ : Грамота, 2004.
5. *Вихованець І. Р.* Надфразна єдність. *Українська мова: енциклопедія*. Київ : Вид-во "Укр. енциклопедія" імені М. П. Бажана, 2007.
6. *Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г.* Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001.

7. *Єщенко Т. А.* Концептуальні виміри тексту, дискурсу і твору. *Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини: зб. наук. пр.* Умань: ВПЦ "Візаві", 2011. С. 357–363.

8. *Єщенко Т. А.* Феномен художнього тексту: комунікативний, семантичний і прагматичний аспекти : монографія. Львів : Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2021.

9. *Єщенко Т. А.* Категорії художнього тексту: комунікативність, семантика, прагматика : дис. д-ра філол. наук : 10.02.01. Полтава, 2021.

10. *Ігнатов Г., Міхальча Р.* Текст майнінг : дизайн досліджень, збирання даних і методи аналізу / пер. з англ. А. Морозова. Харків : вид-во "Гуманітарний центр", 2021.

11. *Загнітко А. П.* Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 1 : А–Й.

12. *Загнітко А. П.* Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 3 : П–С.

13. *Загнітко А. П.* Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 4 : Т–Я.

14. *Зубрицька Марія.* Термінологічний словник. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* 2-ге вид., доповн. ; за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 2002.

15. *Кемпбелл Джозеф.* Тисячолікий герой / пер. з англ. Олександра Мокровольського. Львів : Вид-во Terra Incognita, 2021.

16. *Ковалик І. І., Мацько Л. І., Плющ М. Я.* Методика лінгвістичного аналізу художнього тексту. Київ : Вища школа, 1984.

17. *Кравченко Н. К.* Інтерактивне, жанрове й концептуальне моделювання міжнародно-правового дискурсу. К. : Реферат, 2006.

18. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ "Академія", 2007. Т. 2.

19. *Плющ М. Я., Грипас Н. Я.* Граматика української мови в таблицях : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2004.

20. *Пропт В. Я.* Морфологія казки. Ленінград : Academia, 1928.

21. Селіванова О. О. Основи лінгвістичної теорії тексту й комунікації : навч. посіб. Київ : Брама, вид. Вовчок О. Ю., 2004.

22. *Селіванова О. О.* Лінгвістична енциклопедія. Полтава : До-вкілля-К, 2010.

23. *Серажим К. С.* Дискурс як соціолінгвальне явище : методологія, архітектоніка, варіативність. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2002.

24. *Серажим К. С.* Текстознавство : підручник. К. : ВПЦ "Київський університет", 2012.

25. *Тічер С., Меєр М., Водак Р., Веммер Е.* Методи аналізу тексту й дискурсу / пер. з англ. Харків : Вид-во "Гуманітарний Центр", 2009.

26. *Форманова С.* Поняття "текстологеми" як інваріантної одиниці смислу. *Південний архів: Зб. наук. пр. Філологічні науки.* Вип. XIV. Херсон, 2002. С. 50–52.

27. Dudenredaktion. *Die Grammatik.* Berlin : Duden, 2022.

28. *Greimas A. J.* *Sémantique structurale. Recherche de méthode.* Paris, Larousse, "Langue et langage", 1966.

29. *Harald Weinrich, Maria Thurmair.* *Textgrammatik der deutschen Sprache.* Hildesheim : Olms, 2007.

30. *Robert-Alain de Beaugrande, Wolfgang Ulrich Dressler.* *Einführung in die Textlinguistik.* Berlin : De Gruyter, 2011.

31. *Stede M.* *Korpusgestützte Textanalyse.* Tübingen : Narr, 2018.

32. *Wolfgang Heinemann, Dieter Viehweger.* *Textlinguistik.* Tübingen : Max Niemeyer, 1991.

Список рекомендованих джерел

Арешенко Ю. О. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2007.

Баррі П. Наратологія. *Вступ до теорії: літературознавство і культурологія* / пер. з англ. О. Погинайко. Київ : Смолоскип, 2008.

Бацевич Ф. Лінгвонаратологія в Україні: сучасний стан і перспективи. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, vol. XI/1: 2023, pp. 11–27.

Бацевич Ф. Текст як знак : проблеми іконічності. *Теоретична і дидактична філологія.* 2017. Вип. 25. С. 37–44.

Бацевич Ф. С. Нариси з теорії тексту : монографія. Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2019.

Бацевич Ф., Кочан І. Лінгвістика тексту : підручник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016.

Бехта І. А. Дискурс наратора в англomовній художній прозі. К. : Грамота, 2004.

Бехта І. А. Прагманастанова художнього тексту і чинник адресата. *Лінгвістика. Зб. наук. праць.* Луганськ, 2011. №1 (22), ч. 1. С. 151–158.

Бехта І. А. Текст і лінгвістика тексту. *Вісник Львівського університету. Серія "Міжнародні відносини".* Львів, 2000. С. 570–583.

Бехта І. А. Текст у парадигматичній системі наукових лінгвістичних концепцій кінця ХХ початку ХХІ століття: актуальні та віртуальні стратегії розвитку. *Дискурс іноземномовної комунікації.* Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 2002. С. 164–192.

Беценко Т. Види аналізу художнього тексту. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* 2017. Вип. 64, ч. II. С. 239–244.

Беценко Т. П. Філологічний аналіз поетичного тексту : навч. посіб. Суми : МРІЯ-1, 2018.

Бибик С. П. Оповідність в українській художній прозі : монографія. К.; Луганськ : Вид-во ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2010.

Богдан С. К. Методи й методика лінгвостилістичних досліджень : метод. рекомендації. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2011.

Бондарчук Н. О. Лінгвосинергетика як методологічна основа дослідження тексту. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки.* Луцьк, 2011. Вип. 1 : Філологічні науки: Мовознавство. С. 24–27.

Голянич М. Курс лінгвістичного аналізу тексту в світлі сучасних наукових парадигм. *Українська мова в освіті.* Івано-Франківськ, 2000. С. 154–173.

Гук О.-М. І., Бехта І. А. Поняття наративного аналізу і основні підходи. *Молодий вчений. Філологічні науки.* Херсон. № 11 (87), листопад, 2020. С. 430–435.

Даценко Н. Лінгвістика тексту й основи лінгвоаналізу : метод. рекомендації. Тернопіль, 2002.

Демський М. Т., Краснова Л. В. Словник метамови інтерпретатора художнього тексту : навч. посіб. К., 1994.

Дружененко Р., Попова О., Рускуліс Л. Практикум з лінгвістичного аналізу тексту : навч. посіб. Миколаїв : СПД Рум'янцева Г. В., 2023.

Єценко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : модульний курс : навч. посіб. Донецьк : ДІСО, 2009.

Єценко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. Київ : ВЦ "Академія", 2009.

Загнітко А. П. Лінгвістика тексту. Теорія і практикум. 3-тє вид., перероб., доопрац. : наук.-навч. посіб. Вінниця : ТВОРИ, 2023.

Загнітко А. П. Текст як лінгвістична категорія. *Синтаксис української мови : хрестоматія* : у 2 ч. / Упоряд. : А. Мойсієнко, В. Чумак, С. Шевель. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2019, ч. 2. С. 112–143.

Гладі О. І. Проблеми текстології та дискурсології: навч. посіб. Державний заклад "Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського". Одеса, 2023.

Капленко О. Наратив як модель світу: структурна побудова і проєкція на художній текст. *Слово і Час*. 2003. № 11. С. 10–16.

Кирилюк О. С. Р. М. Волков та В. Я. Пропп: питання пріоритету та впливу німецької фольклористично-нاراتологічної традиції на дослідження ними структури казки. *Зб. наук. праць з філософії та філології: Німецька традиція в філософії, гуманістиці та культурі; Одеська гуманітарна традиція*. Одеса, 2008. Вип. 12. С. 308–317.

Кирилюк О. С. Універсалії культури і семіотика дискурсу. Казка та обряд. Одеса : ЦГО НАН України : Автограф, 2005.

Ковалик І. І., Плющ М. Я. Методика лінгвістичного аналізу художнього тексту. Київ : Вища школа, 1984.

Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту. 2-ге вид., переробл. і допов. : навч. посіб. Київ : Знання, 2008.

Кочан І. М. До питання про становлення лінгвістичного аналізу тексту як наукової і навчальної дисципліни. *Семантика мови й тексту : Зб. статей VI міжнар. конф.* Івано-Франківськ, 2000. С. 266–273.

Кравченко Н. К. Інтерактивне, жанрове й концептуальне моделювання міжнародно-правового дискурсу. Київ : Реферат, 2006.

Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту : посіб. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008.

Кульбабська Олена. Імплицитна підтекстова інформація в художньому тексті. *Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження і засіб навчання мови* : зб. наук. допов. Міжнародної наук.-практ. конф. Освіта, 2007. У 2-х т. Полтава. Т. 1. С. 130–136.

Кульбабська Олена. Текст, контекст і підтекст. *Науковий вісник Чернівецького університету : Творчість Юрія Федьковича в контексті української та світової літератури* : зб. наук. Праць. Слов'янська філологія. Чернівці, 2005. Вип. 274–275. С. 340–345.

Леценко Ганна. Стратегії аналізу структури наративу: лінгвокогнітивний аспект. *Науковий вісник Херсонського Державного університету. Серія: Германістика та міжкультурна комунікація*. Херсон, 2019. Вип. 1. С. 202–207.

Личук М. І. Лінгвістика тексту. 2-ге вид., допов. і переробл. : навч. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2018.

Лінгвістика тексту : хрестоматія : навч. посіб. Донецьк : ДонНУ, 2009.

Лінгвістика тексту й основи лінгвоаналізу : навч. посіб. Умань : Сочінський, 2012.

Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів ; за ред. М. І. Голянич. Івано-Франківськ : Сімик, 2012.

Лінгвістичний аналіз тексту: практикум : навч. посіб. Кременчук : КрНУ ім. Михайла Остроградського, 2019.

Мацько Л. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту. *Культура слова*. 2011. Вип. 75. С. 56–66.

Мельничайко В. Я. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: завдання і методи. *Теорія і практика лінгвістичного аналізу художнього тексту*. Тернопіль : Лілея, 1997. С. 25–29.

Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту. (Основи лінгвопоетики) : навч. посіб. Вінниця : НОВА КНИГА, 2005.

Папуша І. *Modus ropens*. Нариси з наратології. Тернопіль : Крок, 2013.

Папуша І. Що таке наратологія? (огляд концепцій). *Studia Methodologica*. Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2005. Вип. 16. С. 29–46.

Пасік Н. М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту : навч. посіб. Ніжин : Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2003.

Рікер П. Що таке текст? Пояснення і розуміння. *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* ; за ред. Марії Зубрицької. 2-ге вид., допов. Львів : Літопис, 2002. С. 305–323.

Селіванова О. О. Лінгвістика тексту. *Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми.* Полтава : Довкілля-К, 2008. С. 482–549.

Селіванова О. О. Методи дослідження тексту в сучасній лінгвістиці. *Світ свідомості в мові* : монографія. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. С. 327–346.

Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище : методологія, архітектоніка, варіативність. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2002.

Сюта Г. Поняття текст у неklasичних мовознавчих парадигмах. *Культура слова.* 2016. Вип. 84. С. 131–142.

Текстознавство. 5-е вид., допов. : навч. посіб. / уклад. О. В. Дуденко. Умань : ВПЦ "Візаві", 2017.

Ткачук О. М. Наратологічний словник. Тернопіль : Астон, 2002.

Художній текст – слово – образ : лінгвостилістичний аналіз : монографія ; за ред. М. І. Голянич. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського нац. ун-ту імені Василя Стефаника, 2010.

Черниш О. А. Співвідношення понять "функціональний стиль", "мовленнєвий жанр" і "регістр дискурсу". *Закарпатські філологічні студії.* 2019. Вип. 10(2). С. 36–40.

Шульжук Н. Особливості лінгвістичного аналізу художнього тексту як прагматично-комунікативної єдності *Лінгвістичні студії.* 2019. Вип. 10. С. 195–203.

Яблонська Т. М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту : навч. посіб. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2019.

Dijk T. A. van. Textwissenschaft: Eine interdisziplinäre Einführung. München : Paul List Verlag, 1980.

Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy / Red. Zofia Bilut-Homplewicz, Waldemar Czachur, Marta Smykała Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław 2009.

Тема 2

Комунікативно-дискурсивна парадигма лінгвістики тексту

Перелік запитань для обговорення

1. Поняття "дискурс" у сучасній лінгвістиці. Співвідношення понять "текст" і "дискурс".
2. Дискурс як категорія організації мовного коду. Ситуативний контекст дискурсу.
3. Основні підходи до вивчення дискурсу.
4. Типології дискурсу.
5. Системність організації дискурсу. Дискурсивні одиниці. Вищого рівня, мовленнєвий акт, інтеракційний акт, комунікативний акт, дискурсивний акт, обмін, трансакція, комунікативна подія.
6. Методи аналізу дискурсу: аналіз дискурсивних позицій; аналіз Фуко; конwersаційний аналіз; контент-аналіз; критичний дискурс-аналіз (КДА); методика інтеракційної соціолінгвістики; наративний аналіз дискурсу; прагмалінгвістичні теорії та методики дослідження дискурсу тощо.

Матеріали та завдання

I. Порівняйте подані визначення, **упорядкуйте** порівняльну таблицю запропонованих дефініцій.

Дискурс (фр. *discours*) – за словами Ц. Тодорова, – одне з найскладніших понять структурально-семіотичних досліджень літератури, яке найважче піддається чіткій дефініції. На багатозначність цього терміна вплинули принципово відмінні предмети дослідження лінгвістики та літературознавства, які і спричинили різне його тлумачення. Не існує єдиного погляду й серед лінгвістів: Е. Бенвеніст майже не користується терміном *parole*, надаючи перевагу *discours*.

Мовлення (*parole*) як індивідуальний варіант застосування мовної діяльності (*langue*), на думку багатьох дослідників, не підлягає аналізу через екзистенціальний статус мовленнєвих суб'єктів. Поняття дискурс уперше вжив бельгійський лінгвіст Е. Бюіссанс, який включив до соссюрівського протиставлення

мови і мовлення (*langue – parole*) новий елемент "*langue – discours – parole*", де *langue* – система, якась абстрактна конструкція, *discours* – комбінації, засобом реалізації яких мовленнєвий суб'єкт використовує код мови, і *parole* – механізм, який дає змогу здійснювати ці комбінації.

У літературознавчому аналізі дискурсу художнього тексту почав виявлятися більш формальний характер цього терміна. Тобто тепер під дискурсом розуміють усі ці рівні, які інтерферуються (накладаються, доповнюються, перекриваються) з лінією розповідності. Тому текст можна розділити на історію (чи інтригу) і дискурс. Наприклад, у детективній розповіді розподіл і комбінація ознак, які вказують на винуватця злочину, належать до інтриги, а атмосфера нагнітання страху – до дискурсу, тобто не до фабульної, а до сюжетної організації тексту.

Дискурсивний аналіз вивчає синтаксичну або семантичну структуру тексту (або мовних одиниць, більших від одного речення) і розглядає його як лінгвістичний, так і соціокультурний виміри. Французька школа дискурсу (*L'Ecole française d'analyse du discours*) досліджує проблему обміну між кількома типами дискурсу. Наприклад, М. Анджено окреслює соціальний дискурс, як "усе, що сказане чи написане в цій державі чи цьому суспільстві, загальні системи, репертуар тем, правила висловлювання, які в цьому суспільстві організовують здатність сказаності – здатність розповідати та аргументувати, і забезпечує поділ дискурсивної практики". Анджено стверджує, що в соціальному дискурсі виринають такі зразки: наративні конструкти та конструкти аргументації, тематичні максими, прагматичні маркери, семантичні парадигми, соціолектні маркери та риторичні фігури. Досліджуючи взаємозв'язки між різними видами текстів (літературними, політичними, науковими, релігійними, журналістськими) дискурсивний аналіз застосовує й розвиває категорію *інтертекстуальності* [14, с. 790–791].

***

Дискурс (*дискурс, discourse, der Diskurs*) – зв'язний текст у контексті багатьох конститууючих і фонових чинників – соціокультурних, психологічних тощо. Дискурс називають

"зануреним у життя" текстом, що вивчається разом з тими "формами життя", які формують його: інтерв'ю, репортажі, наукові теорії, соціальні події, конференції, бесіди із приятелями тощо. Саме тому дискурс варто досліджувати у прагматично-ситуативному, в ментальному й інших контекстах. А саме, прагматично ситуативний аспект такого дослідження полягає у з'ясуванні зв'язності дискурсу, його комунікативної адекватності, ментальний аспект передбачає вивчення впливу етнографічних, соціокультурних, психологічних умов на стратегії генерації та розуміння дискурсів у "живому мовленні" (discourse processing) тощо. <...> [28, с. 87].

***

Дискурс (фр. discours – промова, виступ) – 1) зв'язане мовлення в конкретних соціокультурних, психологічних умовах. Дискурс – відбиває ситуацію безпосередньої мовної діяльності з урахуванням форми спілкування, поведінки, міміки, жестів мовця; 2) текст разом з умовами його творення і сприймання, динамічний контекст культури, у якому здійснюється прочитання тексту та його вплив на свідомість читача [11, с. 47–48].

***

Дискурс – складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який, по-перше, детермінується (прямо чи опосередковано) його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними й іншими (конституюючими чи фоновими) чинниками, по-друге, має "видиму" – лінгвістичну (зв'язний текст чи його семантично значущий і синтаксично завершений фрагмент) і "невидиму" – екстралінгвальну (знання про світ, думки, настанови, мету адресанта, необхідні для розуміння цього тексту) структури і, по-третє, характеризується спільністю світу, який будується упродовж "розгортання" дискурсу його репродуцентом (автором) та інтерпретується його реципієнтом (слухачем, читачем тощо) [20, с. 13].

***

Дискурс – тип комунікативної діяльності, інтерактивне (і трансактивне) явище, яке має різні форми вияву (усну, писемну, внутрішню, паралінгвістичну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями й тактиками учасників спілкування, являє собою синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом "форм життя", має своїм результатом формування різноманітних реєстрів і мовленнєвих жанрів. Своїм кінцевим результатом дискурс має текст, який постає в такому комунікативно зорієнтованому аспекті розгляду, як "вичерпаний", "зупинений", "закінчений" дискурс. Текст також можна вважати структурованим складником дискурсу [2, с. 97].

***

Визначення поняття *дискурс* передусім через поняття *текст* свідчить про спорідненість цих термінів, а визначення *дискурсу* також через поняття *мовлення* містить ознаки динамічного змісту феномена. Їхнє розмежування, проте, уявляється також природним, якщо виходити з позиції когнітивної лінгвістики, зіставляючи конкретну когнітивну діяльність і її результати. Відтак під *дискурсом* розуміємо когнітивний процес, пов'язаний з реальним творенням мовленнєвого твору, а під *текстом* – кінцевий результат процесу мовленнєвої діяльності, який висновується в певну закінчену й зафіксовану форму. Протиставлення реального мовлення його результатів допомагає збагнути й те, у якому сенсі *текст* вважається *дискурсом*, Текст – зв'язна сукупність висловлювань художнього твору, тоді як дискурс – картина світу, яка твориться завдяки цьому текстові. <...>

Дискурс, з одного боку, – вербально артикульована форма об'єктивації змісту свідомості, яка регулюється домінуючим у певній соціокультурній традиції типом раціональності, з іншого – вербалізована діяльність мовомислення, яку розуміють як сукупність процесу й результату, таку, що володіє як власне лінгвістичними, так і екстралінгвістичними планами.

Дискурс – це одночасно процес мовної діяльності та її результат (текст). Під час дослідження дискурсу як результату він постає сукупністю текстів, які створені процесами комунікації, а при аналізі дискурсу як процесу він становить вербалізовану діяльність мовомислення. <...>

Дискурсні явища вивчають у лінгвістиці в двох основних аспектах. *По-перше*, дискурс можна досліджувати як такий і як структурний об'єкт також. *По-друге*, дискурс цікавить лінгвістів не сам собою, а як найважливіший чинник, який впливає на морфосинтаксичні явища: наприклад, порядок слів у реченні (внутрішньосентенціальне явище) можна пояснити на основі дискурсних чинників, поза межами цього речення.

Дискурс має два плани – власне *лінгвістичний* і *лінгвокогнітивний*. Перший, пов'язаний з мовою, маніфестує себе у використуваних мовних засобах і виявляється в сукупності створених текстів (дискурс як результат). Інший, пов'язаний з мовною свідомістю, зумовлює вибір мовних засобів, впливає на творення (і сприйняття) текстів, експлікуючись у контексті і пресупозиції (дискурс як процес). *Дискурс*, охоплюючи лінгвістичні та екстралінгвістичні компоненти, актуалізується в комунікації і в ній функціонує, комунікація без дискурсу неможлива. З погляду лінгвістики, *дискурс* є єдиним організмом, у якому одноментно реалізуються найрізноманітніші аспекти не лише мови, а й мислення [8, с. 7, 202–203].

***

Дискурс – інтегральний феномен, мисленнево-комунікативна діяльність, яка протікає в широкому соціокультурному контексті; вона є сукупністю процесу й результату, характеризується континуальністю та діалогічністю [27, с. 28].

***

Дискурс – ієрархічно організована цілісна когнітивно-комунікативна система, вивчення якої дозволяє пояснити, з одного боку, (а) процес комунікативної діяльності й породження/рецепції тексту на підставі аналізу когнітивних структур, які породжують комуніканти, і, з іншого боку, (б) механізм активації цих структур

(концептуалізації знаково-символічної форми тексту) під впливом параметрів комунікації.

<...> Шість аспектів визначення категорії дискурсу:

– *текстовий* (дискурс як текст): ототожнення поняття дискурс із поняттям текст і висловлення, занурених у визначені соціокультурні і прагматичні умови породження та сприйняття <...>;

– *соціально-інституційний*: (а) дискурс як інституційно заданий тип спілкування; (б) набір змінних, що визначають ту чи іншу форму мовлення <...>;

– *конверсаційний*: дискурс як усне, переважно діалогічне, мовлення – за етимологією слова *дискурс* <...>;

– дискурс як *семіотико-культурне явище*;

– дискурс як *когнітивне явище*;

– *подієво-ситуаційний* у контексті всеохопної діалогічності як основи ситуативності, процесуальності й синергетичності дискурсу [16, с. 5, 14–58].

***

Дискурс (фр. discours – промова, виступ, від лат. discursus – бесіда, розмова) – 1. Одиниця спілкування, більша за речення, у якій наявні міжреченнєві зв'язки забезпечують цілісність і зв'язність висловлювання, логічне розгортання думки. Поняття Д. привертає увагу дослідників до процесу спілкування у його усній формі, до пошуків характерних засобів ведення розмови, утримування уваги слухача. Послідовність викладеної у Д. інформації пов'язана з роллю аргументації, вибором аргументів, які використовує автор для того, щоб переконати реципієнта. Різні ситуації спілкування зумовлюють специфічну будову Д. – судового, дипломатичного, навчально-освітнього, розважального тощо. Виникнувши як поняття "продукту мовлення", різновиду усного спілкування, Д. розширив своє значення: цю назву почали застосовувати також до різних писемних форм комунікації. Однак первинний зміст Д. – "розмова", "діалог", "усне спілкування" – у цьому значенні названого поняття переважає. 2. *Висловлення* як безпосередня мовна діяльність, що реалізується в конкретній життєвій ситуації, у певній формі спілкування, поведінки, міміки, жестів,

настрою мовця, а також у характерних соціокультурних, психолінгвальних умовах, коли на перший план виступає соціальна роль мови. 3. *Текст* (письмовий і усний), об'єднаний наскрізною ідеєю, одним мотивом; розглядається у широкому контексті його творення і сприймання, тобто відбиває національно-культурні, соціальні, психічні умови авторської мовотворчості. Інтерпретація твору (творів) автора як певного Д. потребує виходу у сферу прагмалінгвістики, залучення позамовних чинників, що мотивують таке чи інше прочитання твору. У цьому значенні поняття Д. почали активно використовувати літературознавці. Поширене воно в дослідженнях *лінгвістики тексту*.

Дискурсологія як наука про Д. сформувалася в лінгвістиці впродовж 70–80-х рр. ХХ ст. Вона вивчає текстуальний, соціальний і психологічний аспекти Д.; пов'язана з *комунікативною лінгвістикою*, *соціолінгвістикою*, соціальною психологією, *лінгвістикою тексту* [10, с. 147–148].

***

Дискурс (фр. *discours* – мовлення, промова, виступ від лат. *discursus* – здогад, міркування) – комунікативна подія, що може описуватися або як послідовність пов'язаних один з одним мовленнєвих актів (або висловлень), або як певна послідовність речень, що складають основу такого опису (тобто предикацій; в англо-американській традиції клауз). У сучасному тлумаченні існує кілька дефініцій дискурсу: <...> замкнена цілісна комунікативна ситуація (подія), у яку занурено текст і комунікантів, що є результатом різних чинників (останні опосередковують спілкування й розуміння (до них належать соціальні, культурні, етнічні та інші чинники); мовлення, здебільшого усне / стиль, підмова мовленнєвого спілкування; зразок мовленнєвої поведінки, що відбувається у відповідній соціальній сфері, з відповідним інвентарем змінних (політичний, науковий, медичний та інший дискурс) <...>.

Для характеристики дискурсу суттєвим постає значення чинників контексту, що охоплюють: 1) оцінку партнерами спілкування один одного як "свого" і "не свого (чужого)"; 2) збіг

або розбіжність їхніх зацікавлень; 3) їхні очевидні і приховані комунікативні і практичні завдання; 4) їхні соціальні статуси і функційні ролі; 5) подібність/неподібність фонових знань, інтелектуального рівні та психологічних властивостей; 6) характер комунікативної активності, що виявляється у їхньому лідерстві або стані речей у дискурсі; 7) стиль спілкування; 8) дотримання/недотримання ними принципів і постулатів спілкування; 9) рівень їхньої мовної компетенції; 10) сприятливі/несприятливі обставини розгортання дискурсу; у **дискурсології** – 1) мовленнєво-мисленнєвий процес, що відтворює і формує комплексні лінгвістичні структури, компонентами яких постають висловлення і групи висловлень, пов'язані дискурсивними операціями; 2) сама комплексна лінгвістична структура, що перевищує за обсягом речення; у побудові дискурсу беруть участь процеси рекурсії і дискурсії, що витворюються рекурсією, яка продукує дискурсивні моделі різних типів і реєстрів; дискурс існує у формі монологу й діалогу, може мати ситуативно-пов'язаний і ситуативно-вільний статус. Тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, тривалий у часі процес, утілений у певній (іноді значній) кількості повідомлень; мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, друковану, паралінгвальну тощо), відбувається в межах одного чи кількох каналів комунікації, регульований стратегіями і тактиками учасників спілкування і являє собою складний синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом "форм життя", залежних від тематики спілкування. Д. має своїм результатом формування різноманітних текстів і мовленнєвих жанрів [13, с. 206–209].

II. *Опрацюйте авторські концепції структурних одиниць дискурсу, з'ясуйте, як співвідносяться ці одиниці зі структурними одиницями тексту (див. тема I).*

Структура дискурсу та структура мовлення за *Іриною Семенівною Шевченко*

Таблиця 2.1.

Одиниці мовлення	Одиниці дискурсу
<i>текст</i>	<i>дискурс</i>
<i>макродіалог</i>	<i>мовленнєва подія</i>
<i>мікродіалог</i>	<i>трансакція</i>
<i>діалогічна єдність</i>	<i>крок, обмін</i>
<i>репліка</i>	<i>хід</i>
<i>висловлення</i>	<i>мовленнєвий акт</i>

Мінімальною одиницею дискурсу варто визнати **мовленнєвий акт** – мовленнєву взаємодію мовця і слухача для досягнення певних перлокутивних цілей мовця шляхом конструювання ними дискурсивного значення під час спілкування. Мовленнєвий акт складається з аспектів адресанта й адресата (однаково активних у дискурсі), іллокутивного, денотативного, локутивного. Іntenційного, ситуативного, контекстуального (у широкому сенсі), метакомунікативного аспектів та розгортається за певним когнітивним сценарієм з урахуванням прагматичних пресупозицій.

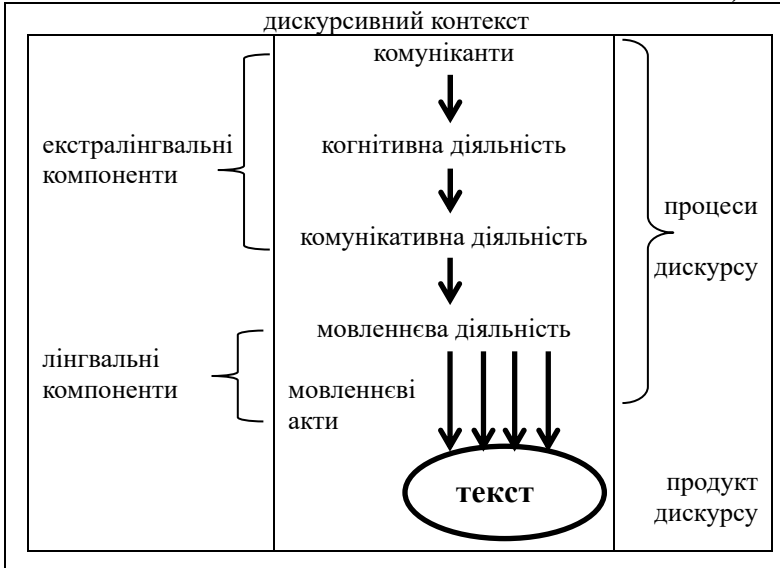
Поєднані у послідовність, мовленнєві акти утворюють **мовленнєвий хід** (move), хоча мовленнєвий хід може складатися з одного мовленнєвого акту мовця. Мовленнєвий хід відповідає поняттю репліки та в діалозі визначається межами мовлення одного мовця.

Послідовність зв'язаних мовленнєвих ходів складає **мовленнєвий крок** або **обмін** <...> Елементарна діалогічна єдність як одиниця мовлення є обміном із двох ходів (стимул – реакція), а складні обміни можуть налічувати три й більше реплік – ходів (на зразок стимул – реакція – твердження – ... тощо) <...>.

Послідовність декількох мовленнєвих кроків, що з'єднані тематично і слугують досягненню поставленої мети спілкування, визначається як **трансакція** – відповідник поняття (мікро)діалога в мовленні у фатичному спілкуванні трансакції дискурсу збігаються із фазами комунікації <...>.

Найбільшим елементом структури дискурсу є **мовленнєва подія** (speech event) (Ван Дейк), яку визначають як закінчене мовленнєве спілкування, розмову, інтеракцію, що відповідає в мовленні макродіалогу або (мікро)тексту <...> [26, с. 105–117, 112–114].

Таблиця 2.2.

Лінгвальний аспект передбачає мовленнєву діяльність комунікантів, мовленнєві акти та текст. Екстралінгвальний аспект включає когнітивну, комунікативну діяльність і дискурсивний контекст. Процеси дискурсу – когнітивна, комунікативна і мовленнєва діяльності, продуктом є текст. Отже, *дискурс* можна визначити як мисленнєво-комунікативну мовленнєву діяльність комунікантів, зафіксовану текстом.

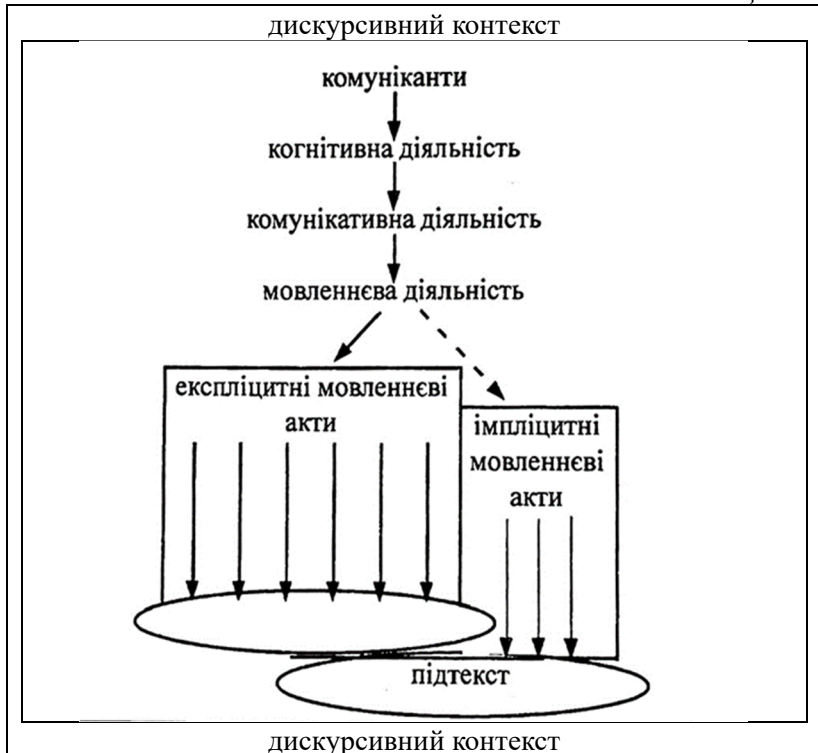
Дискурс реалізується в дискурсивному контексті, у якому виділяємо такі складники:

- онтологічний контекст – часопросторове середовище комунікації (час, місце, фізичне середовище комунікації, присутні/спостерігачі; код і канал зв'язку);
- комунікативний контекст – комуніканти, їхня комунікативна компетенція, цілі, стратегії та тактики;
- соціальний контекст – біосоціальні ролі комунікантів, статуси комунікантів, інституційні аспекти комунікації;

- культурний контекст – культурологічні й соціально-історичні аспекти комунікації;
- психофізіологічний контекст – психічний і фізичний стан комунікантів;
- когнітивний контекст – когнітивні операції та знання комунікантів, включно зі знаннями один про одного, метазнання про ці знання;
- психолінгвістичний контекст – лінгвальна компетенція комунікантів.

Прямий дискурс передбачає експліцитні смисли та внаслідок мовної фіксації виливається в текст. Непрямий дискурс має у своєму розпорядженні імпліцитні смисли й відповідає підтексту.

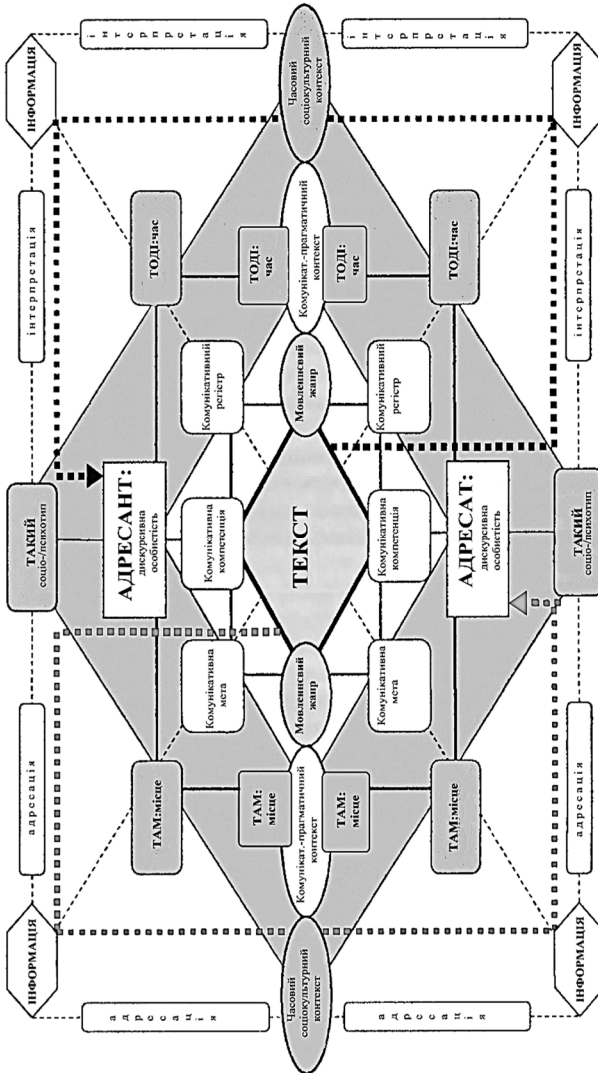
Таблиця 2.3.

[6, с. 118–144, 126–127; 7, с. 72–73, 78].

***

Концептуальна матрична модель поняття "дискурс", запропонована Світланою Анатоліївною Жаботинською та Ганною Веніамінівною Леценко

[12, с. 13; 18, с. 31].

III. Проаналізуйте авторські типології дискурсів, доповніть класифікації новітніми типами дискурсів, що функціонують у царині цифрових і віртуальних комунікацій.

Типологія дискурсу за *Флорієм Сергійовичем Бацевичем*

Поняття дискурсу асоціюється з: усіма виявами комунікації в суспільстві (комунікативний дискурс, мовний, вербальний, невербальний, сучасні дискурсивні практики, дискурс мовчання і под.); комунікацією з використанням окремих каналів зв'язку (візуальний, слуховий, тактильний); виявом правил спілкування, способів викладу та втіленням прагматичної мети мовця (*етикетний, лайливий, дидактичний* тощо). Дискурс визначають також як носія різних типів повідомлень у комунікації: раціональної (*раціоналізму, об'єктивний, правди, істини, брехні*); духовної віри, світобачення, поривань. Існують *духовний, сакральний, релігійний, філософський, метафізичний, християнський, православний, міфологічний, міфічний, апокаліптичний, символічний* дискурси. Дехто з учених ототожнює дискурс із предметом дослідження різних наук – *соціологічний, політологічний, філологічний*. В окремих працях дискурс сприймають як вияв: культурної комунікації – *дискурс культури, культурний, модернізму, постмодернізму*; етнокультурних особливостей спілкування – *міжкультурний, різномовний, ініокультурний*; культурно-історичних особливостей комунікації – *дискурс Нового часу, Відродження*. Соціальні, вікові та статеві характеристики учасників комунікації також ототожнюють із типами дискурсу – *політичний, влади, молодіжний, феміністичний, лейбористський, радикальний*. Поняття дискурсу часто асоціюється з типами та формами мовлення, принципами побудови повідомлення, його риторикою (*монологічний, діалогічний, наративний, риторичний, іронічний* тощо), характеристиками мовлення окремої людини і груп людей (*особистісний, неповторний, колективістський, авторитарний*). Розглядають дискурс і як функціональний стиль, різновид мовлення – *усний, писемний, науковий, художньо-белетристичний, діловий, публіцистичний*, варіант функціонального стилю, його реалізацію у різних сферах спілкування – *юридичний, судовий, газетний, радіодискурс, кінодискурс, театральний, у сфері PR, рекламний, святковий*, як жанр художньої літератури – *прозовий, ліричний, драматичний* [5, с. 61].

Таблиця 2.4.

Складник моделі комунікації	Аспект вияву, класифікаційний тип дискурсу
ПОВІДОМЛЕННЯ	<p>Референційні аспекти повідомлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> • фреймінгові: а) дискурси "світобудівні" (фантастичні, міфологічні, деякі політичні (типу комуністичного) та створені людьми, котрі перебувають у змінених станах свідомості; б) дискурси "світовідтворювальні" (переважно засновані на "конотативній" (на відміну від "перформативної") мисленнево-мовленнєвій діяльності людини; • рефреймінгові: а) "світоруйнівні" дискурси (наприклад, апофатичний; б) "світоперетворювальні" (психоаналітичні розмови між лікарем і пацієнтом, замовляння, відмовляння, зняття вроків та ін.); • перформативні, які змінюють елементи реального світу ("світозмінні"). <p>Тематичні аспекти повідомлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> • істинність/неістинність інформації в повідомленнях дискурсу: а) правдиві; б) неправдиві; в) змішані; • приналежність до сфер соціального життя людей: а) політичні; б) релігійні; в) світські тощо; • функціонально-жанрові різновиди інформації: а) побутові; б) наукові; в) публіцистичні; г) художньо-белетристичні й ін.; • "власне" функціональна параметризація інформації: а) інформаційні; б) евокативні; в) емотивні; г) фатичні; г) поетичні; д) метамовні тощо.

КОНТАКТ	<p>За каналами комунікації:</p> <ul style="list-style-type: none"> • формою вияву: а) усний; б) писемний; в) друкований; г) комбінований; • органами чуття людини: а) такі, що сприймаються зором; б) такі, що сприймаються слухом; в) комбіновані; • "технічними" каналами проходження інформації: а) радіодискурс; б) теледискурс; в) газетний дискурс; г) інші дискурси, пов'язані з комп'ютерними технологіями. <p>За критерієм вияву міжособистісних стосунків між комунікантами:</p> <ul style="list-style-type: none"> • зовнішні (тобто спрямовані на інших): а) власне комунікативні (спілкування з людьми); б) псевдокомунікативні ("спілкування" з тваринами, рослинами, артефактами тощо); • внутрішні (автокомунікація), тобто дискурси спілкування зі своїм внутрішнім "Я", або "alter Ego", наприклад, інтимні щоденники. <p>За типами зв'язків між адресантом і адресатом:</p> <ul style="list-style-type: none"> • націлені на процес або на результат комунікації: а) процесні – фатичні класи дискурсів, "святкові" дискурси, ритуальні, щоденні розмови "ні про що" (у чергах, на прийомах у лікарів тощо); б) результативні – офіційні дискурси, реклама, PR-дискурси, пропагандистські та контрпропагандистські дискурси з чіткою націленістю на перлокутивний ефект; • за мірою емоційності: а) святкові; б) буденні; в) змішаного типу; • за мірою регламентованості: а) формальні; б) неформальні; в) змішаного типу;
----------------	--

Продовження таблиці 2.4.

	<ul style="list-style-type: none"> • за мірою офіційності, персоніфікованості інформації: а) офіційні; б) неофіційні (чутки, плітки включно); в) етикетизовані; г) неетикетизовані й ін.; • за мірою серйозності: а) серйозні; б) "несерйозні" (іронічні, саркастичні тощо); • за мірою ієрархічності стосунків: а) рівноправні; б) нерівноправні; в) змішаного типу; • створені всередині однієї культури чи міжкультурні й ін. <p>За функціонально-прагматичним ефектом: деонтичні (нормативні, приписові); аксіологічні (оцінні); епістемічні (дескриптивні).</p>
<p>АДРЕСАНТ</p>	<p>Вияв або невияв особи адресанта (автора) дискурсу (тексту): а) авторські; б) анонімні (фольклорні тощо); в) приховано авторські (анонімки).</p> <p>Спосіб вияву особи адресанта: а) демократичні; б) авторитарні; в) тоталітарні; г) змішаного типу.</p> <p>Форми вияву особи адресанта (автора): а) оповідач (наратор); б) переповідач; в) змішаного типу.</p>
<p>АДРЕСАТ</p>	<p>Урахування вікових, статевих (жіночі й чоловічі дискурси), професійних, психологічних, когнітивних та ін. моделей особи адресата.</p> <p>За мірою впливу дискурсів на адресата та перлокутивним ефектом цього впливу – "корисні" та "патогенні" дискурси, дискурси "звичайні" та "прецедентні".</p>

Закінчення таблиці 2.4.

МОВНИЙ КОД	<p>За мірою підготовленості засобів мови: а) підготовлені; б) спонтанні.</p> <p>За мірою алгоритмізованості: а) фіксовані (наприклад, процедура заповнення формуляра); б) напівфіксовані (дискурси, втілені в різноманітних ритуалах: зустрічі, прощання, висловлення вдячності тощо); в) нефіксовані.</p> <p>За типами вживаного комунікативного коду: а) вербальні; б) невербальні; в) комбіновані.</p> <p>За природою мовленнєвих актів у комунікації: а) із прямими мовленнєвими актами; б) з непрямими мовленнєвими актами; в) змішані.</p>
-----------------------	--

[4, с. 16–19].

***

Таксономія дискурсу за *Іриною Семенівною Шевченко та Оленою Іванівною Морозовою*:

- 1) за **формою** – усний і писемний;
- 2) за **видом мовлення** – *монологічний* або *діалогічний*;
- 3) за **адресатним критерієм** – *інституційний* і *персональний (буттєвий)*;
- 4) за **комунікативними настановами та принципами** – *аргументативний* (переговори, обмін думками); *конфліктний* (лайка, сварка, бійка тощо); *гармонійний* (унісон);
- 5) за **соціально-ситуативним параметром** (сферами спілкування) – *політичний, адміністративний, юридичний, військовий, релігійний, медичний, діловий, рекламний, педагогічний, спортивний, науковий, електронний (інтернет-дискурс), медійний дискурс (засобів масової інформації)* тощо;
- 6) за різноманітними **характеристиками адресанта й адресата**: *соціально-демографічний критерій – дитячий, підлітковий дискурси та дискурс людей похилого віку, дискурс жіночий і чоловічий, мешканців міста й села; соціально-професійний*

критерій: дискурс *шахтарів і моряків*; соціально-політичний критерій (дискурс окремих партій) – *дискурс демократів; дискурс титчеризму*;

7) за **функційним та інформативним складниками спілкування**: інформативне – *емотивний, оцінний, директивний* дискурси тощо і фатичне (так зване "непряме" спілкування) – для передачі метакомунікативної інформації;

8) за **критерієм формальності та змістовності** у функційно-стильовому аспекті відповідно до жанрів й реєстрів мовлення – *художній, публіцистичний, науковий та інші, офіційний і неофіційний* типи дискурсу [25, с. 233–236].

***

Типологія комунікативних дискурсів *Георгія Георгійовича Почепцова*:

Таблиця 2.5.

Теле- і радіодискурс	розмовний тип мовлення, який характеризується невимушеністю, непередготовленістю, неофіційністю
Газетний дискурс	характеризується розривом у просторі й часі автора та читача; унормований, підготовлений, зі значною увагою до форми; дві головні моделі подачі змісту: фактична модель та авторська модель
Театральний дискурс	підкреслена символічність театральних знаків; одночасне задіювання кількох знакових систем; театральний дискурс є нащадком ритуального дискурсу
Кінодискурс	масова форма комунікації; знаки кіно створюються під час самого дискурсу; у звичайній комунікації напрям від мови до тексту, а в кіно – від тексту до мови; породжений кінодискурсом новий тип семіотичної одиниці, що побудована за законами невідповідності (монтажу)

Продовження таблиці 2.5.

Літературний дискурс	порушує закон автоматизму звичайного спілкування; принципова багатозначність, деавтоматизація художнього тексту, цей дискурс належить до мистецьких
PR-дискурс	охоплює комунікацію в галузі відносин суспільних інституцій із громадянами, підпорядкований створенню позитивного іміджу інституції та/або окремої людини
Рекламний дискурс	привертає увагу споживача до одного з багатьох абсолютно однакових товарів; спрямований не на товар, а на продаж типових психологічних уподобань людей
Політичний дискурс	функціонально спрямований на майбутній контекст; сам дискурс розв'язує питання, що є істина, а що – ні; спрямований на те, щоб визначити правомірність лише одного тексту, лише одного промовця; під час передвиборчої кампанії намагається змоделювати інтереси багатьох членів суспільства, тому він може відповідати нормам аудиторії більше, ніж нормам самого автора
Тоталітарний дискурс	задає такі умови, коли вирішальною фігурою є лише промовець, а всім іншим відведено пасивні функції; вимагає продовження в різних конструкціях – від вербальних до візуальних; є уніфікованим, орієнтується на минулі авторитети; намагається запровадити власні часові і просторові закони
Неофіційний (позацензурний) дискурс	здебільшого це чутки й анекдоти, які за способом розповсюдження є масовою комунікацією, яку не контролює влада
Релігійний дискурс	молитви та проповіді
Неправдивий дискурс	заснований на порушенні постулату правди

Закінчення таблиці 2.5.

Ритуальний дискурс	принципово повернений у минуле, має повторювати все, що вже було, не дозволяючи вводити щось нове (наприклад, урочисті збори)
Лайливий дискурс	заснований на порушенні заборон, зокрема вживанні позацензурних слів
Етикетний дискурс	автоматизований, легкий, невимушений
Фольклорний дискурс	походить із минулого, поєднаний з ритуалом
Міфологічний дискурс	відображає становлення світу, як і звідки він виникає

Серед інших різновидів названі такі дискурси, як **святковий, невербальний, міжкультурний, візуальний, ієрархічний, іронічний** тощо [19, с. 76–99].

***

Типологія аргументативного дискурсу *Алли Дмитрівни Белової*:
Аргументативний дискурс – цілеспрямоване мовлення в соціально-детермінованій ситуації з метою створення когнітивного унісону. Різновидами аргументативного дискурсу є:

Таблиця 2.6.

<i>політичний дискурс</i>	<i>побутовий дискурс</i>
<i>юридичний дискурс</i>	<i>корпоративний дискурс</i>
<i>академічний дискурс</i>	
<i>рекламний дискурс</i>	
<i>дискурс переговорів</i>	
підготовлена аргументація	спонтанна аргументація

Політичний дискурс (= мова+влада) існує в усній і писемній формах. Усна форма (публічні виступи політиків високого рангу, їхні інтерв'ю, теле- і радіовиступи, пресконференції, парламентські дебати, блоки політичних новин у теле- і радіопередачах) оформилася на основі риторичних традицій ще античних часів. Усна форма політичного дискурсу особистісна, оскільки реалізується з

опертям на індивідуальність. За таких обставин аргументація сприймається як єдність вербального, невербального й екстралінгвістичного. <...> Спеціалізованою технікою переконування в політичному дискурсі є пропаганда – спосіб маніпуляції свідомістю за допомогою мови. <...> Метою аргументації в політичному дискурсі є часткова корекція ціннісної системи адресата. <...>

Юридичний дискурс започатковує відлік від риторичної традиції Давньої Греції, де судові виступи виділялися як особливий різновид красномовства. <...> Особливістю юридичного дискурсу стала жорстка фіксація ролей в аргументативній ситуації (суддя – прокурор – адвокат – позивач – відповідач), процедури судового засідання й моделей мовленнєвої поведінки, які встановлюються для кожної дійової особи. Друга особливість – вплив юридичної терміносистеми, яка виформовує специфічні вимоги до мови та мовлення. <...>

В **академічному дискурсі** на першому плані опиняється завдання усунути не аксіологічний, а когнітивний дисонанс через подання нової інформації або нової інтерпретації вже наявної. Особливість цього різновиду аргументативного дискурсу в гомогенності адресата (лише професіонали конкретної галузі). Доказовість під час аргументації забезпечують інформативність, послідовність викладу й асертивність. Велика роль при аргументуванні відводиться каузативним зв'язкам.

Рекламний дискурс є "наймолодшим" серед різновидів аргументативного. <...> Його особливість – значне використання невербальних елементів комунікації, параграфеміки, символізму, які можуть у сучасній рекламі повністю витіснити мову. В аргументуванні мало логіки, важливішою є апеляція до ціннісної системи, до емоцій, а тому нав'язування товарів нагадує радше навіювання, аніж переконування. <...>

Спонтанна аргументація відповідає загальним комунікативним правилам і вписується в моделі діалогічного мовлення. Спонтанність аргументації призводить до поступок логіки емоціям. Соціальні параметри аргументативної ситуації побутового дискурсу пов'язані з фамільярністю, а у виробничому – з субординацією [9, с. 82, 135–137].

***

Види дискурсів за *Ольгою Володимирівною Тріщук*:

політичний дискурс, який розглядається як актуалізація суспільної свідомості, сукупність усіх мовленнєвих актів у політичних дискусіях, правил публічної політики, що оформилися за існуючими традиціями та перевірені досвідом;

мас-медійний дискурс – розглядається як форма соціального обміну й суспільної взаємодії і включає такі явища, як телевізійний дискурс, дискурс преси, газети тощо, у якому важливу роль відіграє створення, зміцнення й порушення соціальних зв'язків як усередині самого суспільства, так і між суспільством і державою за допомогою ЗМІ;

публіцистичний дискурс як сукупність вербальних форм організації й оформлення змісту комунікації між представниками лінгвокультурної спільноти, як специфічна технологія моделювання ментального світу й ідеологічно центрованого формування менталітету сукупної мовної особистості етносоціуму;

рекламний дискурс, який ґрунтується на аргументації, орієнтується на спільні цінності та їхні ієрархії в системі адресант–адресат і розглядається як мовленнєвий акт, створений з метою проінформувати про товар, спонукати споживачів до його купівлі, як змішана семіологічна структура – нефіксований гібрид із тексту та зображення, що пояснюється різноманітністю його компонентів: іконічний компонент у поєднанні з лінгвістичним компонентом (марка, слоган, корпусний текст, заголовок);

науковий дискурс як: а) сукупність усіх наявних і потенційно можливих текстів, що вербалізують наукове знання – результат пізнавальної діяльності представників наукової спільноти, результат логічного осмислення явищ і фактів дійсності <...>, б) спілкування, метою якого є процес виведення нового знання, доказ істинності або помилковості тих чи інших положень тощо;

релігійний дискурс, що розуміється як релігійний текст у реальному спілкуванні. Його учасники, з одного боку, прагнуть розкрити свій внутрішній світ адресату та зрозуміти адресата як релігійну особистість в усьому, урізноманітнити особистісні характеристики його віри, а з другого – представники тієї чи іншої релігійної групи, виконують роль, зумовлену комунікативною ситуацією;

педагогічний дискурс [22, с. 49–51, 55].

***

Типологія дискурсу за *Ігорем Руслановичем Корольовим*

- художній;
- політичний;
- аргументативний;
- науковий;
- професійний;
- корпоративний;
- літературний;
- поетичний;
- фольклорний;
- казковий;
- магічний;
- міфологічний;
- містичний;
- ритуальний;
- неофіційний / позацензурний;
- тоталітарний;
- дипломатичний;
- етикетний;
- монологічний;
- діалогічний;
- автобіографічний;
- наративний;
- журналістський;
- масмедійний;
- публічний;
- PR-дискурс;
- Інтернет-дискурс;
- віртуальний;
- маніпулятивний;
- невербальний;
- дискурс конкретної мовної особистості;
- оцінний;
- діловий або бізнес-дискурс;
- маркетинговий;
- адміністративний;
- банківський;
- економічний;
- навчальний;
- педагогічний;
- академічний;
- родинний / парентальний;
- маритальний / матримоніальний;
- риторичний;
- передвиборний;
- філософський;
- телевізійний;
- театральний;
- сценічний;
- історичний;
- юридичний;
- правовий;
- судовий;
- адвокатський;
- емоційний;
- аудиторний;
- гастрономічний або глютонічний;
- рекламний;
- молодіжний;
- публіцистичний;
- масово-інформаційний;
- бібліотерапевтичний;
- ідеологічний;
- спонукальний;
- медичний;
- військовий;

- спортивний;
- екологічний;
- патріотичний;

- іміджевий;
- релігійний;
- біблійний

[15, с. 285–305].

***

Параметри лінгвістичних моделей *ділового Інтернет-дискурсу, естетичного, науково-популярного, освітньо-пізнавального радіо-дискурсу, офіційно-ділового, телевізійного інформаційно-розважального, телевізійного новинного та молодіжного дискурсу*)

- загальна спрямованість дискурсу;
- імпліцитність/експліцитність впливу на аудиторію;
- адресність (орієнтованість на аудиторію);
- форми мовлення;
- наявність/відсутність відеоряду;
- урахування екстралінгвістичних засобів;
- комунікативно-прагматичні стратегії.

Спільними характеристиками лінгвістичних моделей дискурсу є такі:

- адресність (орієнтованість на аудиторію);
- наявність впливу на аудиторію;
- урахування екстралінгвістичних засобів.

Специфічними характеристиками лінгвістичних моделей дискурсу є:

- розбіжності у плані загальної спрямованості дискурсу;
- імпліцитність або експліцитність впливу на аудиторію;
- особливості використання комунікативно-прагматичних стратегій;
- відмінності в дистрибуції висловлень різної лексико-граматичної будови та стилістичного оформлення.

Вищезазначені параметри можна характеризувати за такими ознаками, які є спільними:

- за функціональним статусом – абстрактно-узагальнювальні;
- за матеріальними засобами, які були використані, – символічні;
- за кінцевою метою дослідження – прикладні;
- за гносеологічним статусом – моделі мовленнєвої системи;

- за охопленням структури мови – взаємозумовлені різнорівневими лінгвістичними засобами;
- за типологічним статусом – типологічно характерні мовам, що вивчаються.

Комплексна реалізація різнорівневих мовних засобів (експліцитних та імпліцитних) у передачі змісту певного типу дискурсу в різних лінгвокультурах є універсальною. <...> Конкретна мовна специфіка виявляється в окремих аспектах, зумовлених: типологічним класом досліджених мов; розбіжністю інтонаційних маркерів, що сформувалися у процесі історичного розвитку кожної з мов, що зіставляються [1, с. 104–105].

***

Аспектологія визначення й диференційні ознаки *освітнянського* та *наукового дискурсу*.

Під *освітнянським дискурсом* варто розуміти дискурс, що стосується освітян. Його метою є передача інформації, знань, необхідних для здобуття освіти; учасниками цього дискурсу є лектор, викладач, студент, типовими жанрами – лекція, дискусія, колоквиум, консультація, порада, презентація, семінарське, лабораторне та практичне заняття й нові відео в мережах, лекції і курси. Загалом мету освітянського дискурсу формулюють як розв'язання наукових проблем, що мають теоретичний чи прикладний характер.

Таблиця 2.7.

Диференційні ознаки дискурсу	Освітнянський дискурс
призначення	передача інформації, знань, необхідних для здобуття освіти; учасниками цього дискурсу є насамперед викладач і студент (слухач)
канал передавання інформації	онлайн/офлайн
спосіб спілкування	переважно монолог і відтерміновані відповіді в коментарях
кількість учасників спілкування	необмежена

Продовження таблиці 2.7.

верифікованість/ неверифікованість	у контексті соціальних мереж є неверифікованим
орієнтованість на адресата	повна орієнтованість на слухача
сфера функціонування	лекція, дискусія, колоквиум, консультація, порада, презентація, семінарське, лабораторне і практичне заняття та відповідні презентації цих жанрів у соцмережах, де, зберігаючи загальну стратегічну мету, вони мають, проте, специфічне представлення
статусна кваліфікованість учасників	статусно некваліфіковані учасники
хронотоп локалізації	нелокалізований хронотоп
мета в межах певного соціального інституту	загалом мету освітянського дискурсу формують як розв'язання наукових проблем, що мають теоретичний чи прикладний характер
ритуально зафіксовані цінності	ритуально зафіксовані цінності (які часто зумовлені комерціалізацією)
інтенційно закріплені стратегії	інтенційно закріплені стратегії (ці стратегії питомо відрізняються із класичним науковим дискурсом і продиктовані форматом нових платформ освіти)
обмежена номенклатура жанрів	лекція, дискусія, колоквиум, консультація, порада, презентація, семінарське, лабораторне і практичне заняття, а також необмежена номенклатура жанрів (під впливом сучасних освітніх платформ формуються нові жанри чи формуються старі)
зумовлений арсенал прецедентних феноменів	зумовлений арсенал прецедентних феноменів (цей арсенал відчутно відрізняється від класичних)

Науковий дискурс – особливий тип інституційного спілкування, соціокультурний і когнітивно-комунікативний феномен, у центрі якого перебуває дискурсивна діяльність представників наукової громадськості, що забезпечує втілення їхніх інтенцій і досягнення перлокутивного ефекту з метою передачі фахових знань і для інтелектуального й емоційного впливу на адресанта/адресантів. Метою наукового дискурсу є здобування й передача нових фахових знань про об'єкт і предмет дослідження, його властивості, висвітлення певної наукової проблеми, ознайомлення з результатами дослідницької діяльності, висловлення позиції щодо певної наукової проблеми.

Таблиця 2.8.

Науковий дискурс Ознаки	Освітнянський дискурс Ознаки
статусно кваліфіковані учасники	статусно некваліфіковані учасники
локалізований хронотоп	нелокалізований хронотоп
визначена мета в межах певного соціального інституту	визначена мета в межах певного соціального інституту
ритуально зафіксовані цінності	ритуально зафіксовані цінності (ці цінності відчутно відрізняються від наукового дискурсу)
інтенційно закріплені стратегії	інтенційно закріплені стратегії (ці стратегії питома відрізняються від класичного наукового дискурсу та продиктовані форматом нових платформ освіти)
обмежена номенклатура жанрів	необмежена номенклатура жанрів (під впливом сучасних освітніх платформ формуються нові жанри чи формуються старі)
зумовлений арсенал прецедентних феноменів	зумовлений арсенал прецедентних феноменів (цей арсенал відчутно відрізняється від класичних)

[23, с. 92–96; 24, с. 133–136].

IV. Проілюструйте застосування наведеної інтегративної методика критичного дискурс-аналізу на матеріалі сучасного українського політичного дискурсу

Таблиця 2.9.

Ланки аналізу	Мета аналізу
<i>Аналіз вербально-семіотичного рівня (лексико-семантичні й семантико-синтаксичні засоби) – етап опису: топіки, синтаксис, семантико-риторичні засоби: метафора, порівняння, іронія, гіпербола, евфемізм, літота; лексикалізація як вибір засобів, релевантний для репрезентації ІНШИХ; займенники.</i>	Виявляння особливостей представлення подій у ментальній моделі мовця і вплив його дискурсу на соціальні уявлення інших
<i>Аналіз мотиваційно-прагматичного рівня – етап інтерпретації:</i>	
<i>а) інтерпретація засобів вербально-семіотичного рівня реалізації глобальної стратегії позитивної презентації Себе/своєї групи й негативної – Іншої ("зовнішньої" групи);</i>	
<i>б) виявлення індексів "розділюваного знання" (у вигляді імплікацій, імплікатур, пресупозицій, інференцій) і "відмінностей/діалогічності" (засоби інтертекстуальності).</i>	
<i>в) виявлення підстратегій позитивної/негативної предикації й атрибуції – експліцитної та імпліцитної; рольового позиціонування учасників; використання семантичних ходів тощо.</i>	
<i>Аналіз когнітивно-експланаторного рівня – етап пояснення</i>	
<i>а) обґрунтування концептуальної дихотомії двох світів/систем цінностей (подача інформації за принципом "плюс–мінус")</i>	
<i>б) конструювання двох груп суб'єктів-діячів за концептуальною основою "ми – вони"</i>	

в) виявлення топосів для творення позитивного образу "себе" та негативного образу "іншого"; аргументаційних схем, які включають топоси; контекстуальних політичних імплікатур – основного консеквентного компонента аргументаційних схем;	
г) виявлення макропропозиції (макропропозицій), що структурують концепт-ідею.	
г) визначення індексів суперструктури (жанру); інтердискурсивності, жанрової гібридності	

Імплікатури – навіщо частина інформації імплікується (зادля уникнення негативних уявлень про мовця/його групу чи позитивних уявлень чужорідну мовцеві групу; інформація є відомою мовцеві; імплікування інформації стимулює евристичну діяльність аудиторії тощо).

Пресупозиції – засоби сигналізування, спосіб реалізації стратегій позитивної самопрезентації себе та негативної презентації інших через пресупозиції й імплікації; різновид пресупозиції (екзистенційні, пропозиціональні, оцінні).

Інтертекстуальні зв'язки – засоби реалізації (пряме/непряме цитування, довільне непряме цитування; наративне повідомлення про мовленнєвий акт без повідомлення про його зміст; імпліковане цитування, коли автор "від себе висловлює погляд, із якого починає полемізувати"; спосіб фреймування "голосів", які не збігаються з авторським; змістові структури реалізації інтертекстуальності (спільність топіків, макротопіків, спільність/відмінність аргументів, сфери дії, концептів, прецедентних феноменів тощо; дискурсивні стратегії та імпліцитна інформація, які реалізуються засобами інтертекстуалізації).

Стратегії дискримінаційної аргументації й позитивної самопрезентації – засоби та прийоми.

Засоби/прийоми – лексико-семантичні засоби позитивної/негативної оцінки, метафори, метонімії, порівняння, гіперболи, епітети тощо; композиційно-змістові й семантико-стилістичні особливос-

ті; використання хеджування, невизначеності (Vagueness); синтаксичні та семантико-синтаксичні засоби: пасивізація/активація, генералізація як засіб пом'якшення відповідальності; спосіб і модальність.

Ступінь впливу позитивної презентації Інших як прийом позитивної самопрезентації (об'єктивність, справедливість, неупередженість, співчуття тощо).

Засоби/прийоми – семантичні ходи:

Apparent Denial (очевидного спростування);

Apparent Concession (удаваних поступок);

Apparent Empathy (удаваного співчуття);

Apparent Ignorance (удаваного незнання);

Apparent Excuse (удаваного виправдання);

Reversal (звинувачення жертви);

Transfer (перенесення).

Подання інформації за принципом "плюс-мінус" / концептуальна дихотомія двох світів / систем цінностей / конструювання двох груп суб'єктів-діячів за концептуальною основою "ми-вони".

Засоби/прийоми: прийом порівняння / контрасту; експліцитні та імпліцитні засоби негативної/позитивної атрибуції та предикації; когнітивні стратегії *транспозиції* (негативний характер досвіду в одній когнітивній ділянці переноситься на досвід в іншій когнітивній ділянці, наприклад, звинувачення одного із членів правлячої чи опозиційної партії в корумпованості / кримінальному минулому / непрофесіоналізмі тощо може поширитися оцінку партії загалом) і розширення (узагальнення приватної моделі до більш загальної групової схеми).

Топоси – "марності / недоліку", "шкоди", "відсутності переваги", "небезпеки / загрози", "тягаря / клопоту" (для створення негативного образу "інших"). Топоси "надійності й порядку", "користі / переваги", "гуманізму", "справедливості", "відповідальності" (для конструювання позитивного образу "себе").

Індекси суперструктури, що визначають спосіб репрезентації подій у ментальній моделі мовця [17, с. 51–54].

V. Опрацюйте постулати дискурсивного аналізу, запропоновані Ольгою Володимирівною Тріщук, а також структуру

прагматичного аналізу дискурсу й комунікативної ситуації Флорія Сергійовича Бацевича.

Постулати дискурсивного аналізу:

1. Дискурс визначається через поняття "текст", хоча текстом як таким не є. Він реалізується в текстах, що об'єднані спільністю цільового завдання й містять ознаки дискурсу, які дослідникові необхідно виявити.

2. Дискурс охоплює текст, процеси його творення й розуміння, особливості комунікаторів (знання про світ, думки, настанови, цілі, необхідні для його розуміння), типові параметри комунікативної ситуації, стратегію побудови комунікації.

3. Дискурс транслюється суб'єктами як його носіями.

4. Як форма мовного спілкування, як міжособистісна діяльність дискурс передбачає взаємозв'язок між адресантом та адресатом.

5. Дискурс постає ілюстрацією соціального об'єкта, у якому він існує. Тому кожна сфера людської діяльності має власний дискурс, де реалізуються здатності суб'єкта до рефлексії та комунікації.

6. Дискурс відтворює дійсність і водночас її конструює.

7. Дискурс завжди є мотивованим: автор створює його з наміром щось змінити в реципієнті (у пізнавальному, психологічному або поведінковому планах).

8. Дискурс – інтерсуб'єктний: в умовах комунікації його зміст є доступним для різних реципієнтів.

9. Дискурс є засобом спілкування, який може ставати ритуалізованим <...>.

10. Дискурс постійно взаємодіє з іншими дискурсами, унаслідок чого в нього проникають їхні елементи [22, с. 55].

***

Прагматичний аналіз дискурсу повинен ураховувати його типологію, насамперед те, чи є дискурс (текст) усним / писемним / друкованим; монологічним / діалогічним / полілогічним; із використанням чи без використання спеціальних каналів комунікації (радіо, телебачення, телефон, інтернет тощо) з усіма прагматичними особливостями, які від цих параметрів залежать.

I. Загальні зауваження щодо природи дискурсу (тексту)
(якщо вони необхідні):

1. Тип дискурсу (тексту).
2. Структура дискурсу (тексту): наявність розділів, підрозділів, параграфів, підпараграфів тощо.
3. Прагматика композиції дискурсу (тексту).

II. Контекст і ситуація безпосереднього спілкування:

1. Місце й час спілкування. Вплив цих чинників на прагматику інтеракції.
  2. Характеристика каналів комунікації з огляду на їхній вплив на прагматику спілкування.
  3. Комунікативний шум і його вплив на прагматичні чинники інтеракції.
- Зворотний зв'язок і прагматичні засоби його підтримання.

III. Прагматичні особливості комунікативної поведінки учасників спілкування (комунікативний паспорт персонажів художнього твору):

1. Іntenціональність аналізованого дискурсу (тексту). Виявлення домінантних (генеральних) інтенцій учасників спілкування як регуляторів міжособистісних стосунків.
2. Виявлення предметної мети кожного учасника спілкування. Чи наявна в інтеракції зміна предметної мети спілкування? Які прагматичні причини зміни предметної мети спілкування (якщо вони наявні)?
3. Виявлення комунікативної мети кожного учасника спілкування. Чи наявна в інтеракції зміна комунікативної мети спілкування? Які прагматичні причини та "маркери" зміни комунікативної мети спілкування (якщо вони наявні)?
4. Стратегії й тактики досягнення комунікативної мети кожним з учасників спілкування.
5. Погляд автора і/або учасників спілкування. Мовні (мовленеві, комунікативні) засоби експлікації думок.
6. Емпатія автора і/або учасників спілкування:
  - (а) семантичний фокус емпатії та його рух у дискурсі (тексті):
    - (1) об'єкти, які входять у фокус емпатії мовця; їхня кількість,

місцезнаходження, час існування тощо; (2) предикати, які приписують певні ознаки цим об'єктам;

(б) прагматичний фокус емпатії: (1) оцінка об'єктів емпатії; (2) модуси (модальності) зображення існування об'єктів емпатії; (3) динаміка руху фокусу емпатії в дискурсі (тексті).

7. Аналіз прагматичних складників комунікативної ініціативи учасників спілкування.

8. Аналіз прагматичних аспектів формування й дотримання комунікативних стратегій персонажів. Міра гнучкості стратегій. Як самі учасники оцінюють стратегії своїх партнерів (якщо є така оцінка).

9. Прагматичні аспекти тактик комунікативної поведінки учасників спілкування. Типи тактик. Прагматичні причини зміни тактик (якщо такі наявні).

10. Характеристика соціальних і комунікативних ролей, які реалізують персонажі у фрагменті аналізованого дискурсу (тексту). Чи змінюються комунікативні ролі учасників спілкування? Можливі прагматичні причини таких змін.

11. Виявлення прихованих ролей (комунікативних позицій) учасників спілкування із застосуванням трансакційного аналізу Е. Берна.

12. Аналіз прагматичних аспектів явного чи/або прихованого впливу на співбесідника.

13. Характеристика типів спілкування персонажів (відкрите / закрите, ініціативне / примусове, офіційне / неофіційне, етикетне / розкуте, конфліктне / кооперативне (консолідувальне) тощо). Чи змінюється тип спілкування у процесі інтеракції?

14. Аналіз прагматичних складників комунікативного кодексу кожного учасника спілкування (орієнтація на певні правила, максими, конвенції спілкування).

15. Прагматичні аспекти засобів мовного етикету.

16. Виявлення в аналізованих фрагментах дискурсу (тексту) дії прагматичних чинників загальних законів спілкування.

IV. Прагматичні аспекти мовного коду в комунікації (мовленнєвий паспорт персонажів):

1. Найчастотніші типи мовленнєвих актів. Прагматичні особливості мовленнєвих актів. Непрямі мовленнєві акти та їхня

специфіка. Комунікативно асемантичні мовленнєві акти та їхні прагматичні смисли.

2. Мовленнєві жанри, яким надають перевагу учасники спілкування. Прагматичні особливості мовленнєвих жанрів. Непрямі мовленнєві жанри та їхні особливості.

3. Чи наявні засоби непрямого спілкування, зокрема, іронія, сарказм, алюзія, натяки тощо? Інтерпретація учасниками комунікації непрямого (прихованого) смислу повідомлень.

4. Імплікації та імплікатури, які виявляються в межах висловлювань, мовленнєвих актів, мовленнєвих жанрів, аналізованого фрагменту дискурсу (тексту).

5. Пресупозиції, які є основою руху комунікативних смислів. Прагматичні пресупозиції та їхні типи.

6. Риторичні аспекти спілкування: вживання слів у прямих і переносних значеннях, образність, тропи і фігури мовлення тощо. Прагматичні аспекти лексичних, фразеологічних, паремійних, граматичних одиниць фрагмента аналізованого дискурсу (тексту).

7. Прагматичні особливості дискурсивних слів. Прагматика дейксису, анафори, катафори.

8. Прагматичні особливості модальності: (1) об'єктивна модальність – зображення об'єктів, фактів, подій тощо, які перебувають у фокусі емпатії, як реальних, ірреальних, ймовірних, потенційних, міфічних тощо; (2) суб'єктивна модальність – зображення об'єктів, фактів, подій тощо, які перебувають у фокусі емпатії, як бажаних, небажаних, корисних, некорисних тощо.

9. Прагматичні складники засобів мовного етикету. Прагматика ввічливості.

10. Дотримання норм культури мовлення учасниками спілкування.

V. Роль невербальних компонентів і паралінгвальних засобів спілкування:

1. Загальний об'єм використовуваних учасниками комунікації невербальних компонентів і паралінгвальних засобів.

2. Характеристика прагматичної ролі паралінгвальних і нелінгвальних засобів спілкування. Прагматика мовчання. Паралінгвальні засоби та комунікативна мета учасників спілкування.

VI. Дискурсивні характеристики спілкування:

1. Прагматичні аспекти реєстрових характеристик дискурсу (тексту).
2. Прагматичні аспекти тональності спілкування.
3. Прагматичні аспекти формування атмосфери спілкування.

VII. Комунікативні девіації, пов'язані з порушеннями прагматики на різних етапах породження і сприйняття мовлення:

1. Комунікативні девіації, пов'язані з порушенням прагматичних чинників на етапі формування початкового задуму.
2. Комунікативні девіації, пов'язані з порушенням прагматичних чинників на етапі розчленування початкового задуму та його категоризації.
3. Комунікативні девіації, пов'язані з порушенням прагматичних чинників на етапі синтаксування.
4. Комунікативні девіації, пов'язані з порушенням прагматичних чинників на етапі лексикалізації та граматикалізації.
5. Комунікативні девіації, пов'язані з порушенням прагматичних чинників на етапі фонічної або графічної реалізації.

VIII. Загальні висновки

Характеристика прагматичних особливостей спілкування (дискурсу, тексту) загалом, впливу прагматичних чинників на комунікативні позиції учасників спілкування: у кого вони сильніші, у кого слабші, як вони змінюються у процесі спілкування, хто ефективніше використовує засоби комунікативного кодексу, хто завоював комунікативну ініціативу, а хто її втратив та інші прагматичні особливості.

Отже, комплексний прагматичний аналіз передбачає охоплення всіх складників мовної прагматики, всіх можливих її типів і підтипів. Зрозуміло, що у кожному типі (підтипі) текстів (дискурсів) виявлятиметься свій неповторний набір комунікативних чинників. <...> [3, с. 273–277].

VI. Доповніть карту методів і теорій текстового аналізу, запропоновану Стефаном Тічером, Майклом Маєром, Рут Водак і Своєю Веттер. [21, с. 85].

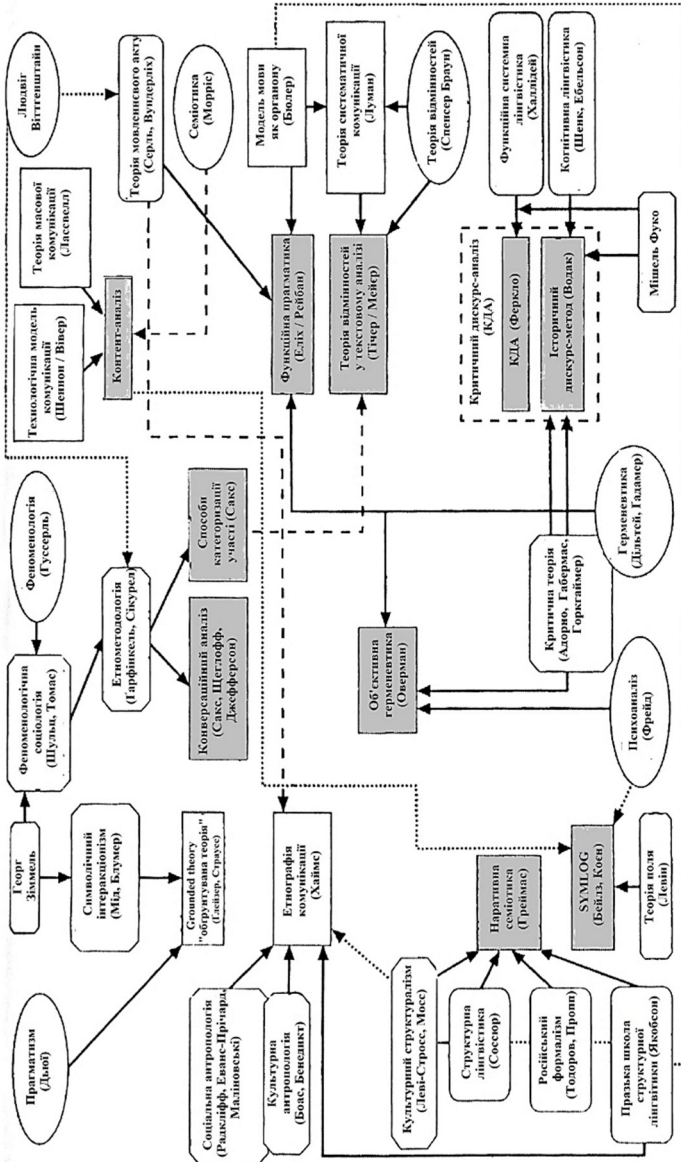

Рис. 2.1. Карта методів і теорій текстового аналізу

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми дискурсології : навч. посіб. Одеса : Астропринт, 2015.
2. *Бацевич Ф. С.* Нариси з комунікативної лінгвістики. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003.
3. *Бацевич Ф. С.* Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010.
4. *Бацевич Ф. С.* Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи : монографія. Львів : ПАІС, 2005.
5. *Бацевич Ф., Кочан І.* Лінгвістика тексту : підручник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016.
6. *Безугла Л. Р.* Перлокуція у дискурсі. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* ; за ред. І. С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. С. 118–144.
7. *Безугла Л. Р.* Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007.
8. *Бехта І. А.* Дискурс наратора в англomовній художній прозі. Київ : Грамота, 2004.
9. *Белова А. Д.* Лінгвістичні аспекти аргументації. Лінгвістика. Теорія комунікації. Англійська мова. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2003.
10. *Єрмоленко С. Я.* Дискурс. *Українська мова: енциклопедія.* Київ : Вид-во "Укр. енциклопедія" імені М. П. Бажана, 2007. С. 147–148.
11. *Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г.* Дискурс. *Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів* ; за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001.
12. *Жаботинська С. А., Лещенко А. В.* Концептуальна модель дискурсу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* 2014. № 1124. С. 6–15.
13. *Загнітко А. П.* Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 1 : А–Й.
14. *Зубрицька Марія.* Термінологічний словник. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* ; за ред. М. Зубрицької. 2-ге вид., допов. Львів : Літопис, 2002. С. 600–625.

15. *Корольов І. Р.* Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві: визначення, структура, типологія. *Studia linguistica*. 2012. Вип. 6(2). С. 285–305.

16. *Кравченко Н. К.* Інтерактивне, жанрове й концептуальне моделювання міжнародно-правового дискурсу. Київ : Реферат, 2006.

17. *Кравченко Н. К.* Практична дискурсологія: школи, методи, методики сучасного дискурс-аналізу : практич. посіб. Луцьк : ЧП Галяк Ж. В., типографія "Волинь-поліграф"™, 2012.

18. *Лещенко Г. В.* Наративна напруженість художнього тексту : монографія. Черкаси : ЧП Гордієнко Є. І., 2017.

19. *Почепцов Г. Г.* Теорія комунікацій. Київ : ВЦ "Київський університет", 1999.

20. *Серажим К. С.* Дискурс як соціолінгвальне явище : методологія, архітектоніка, варіативність. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2002.

21. *Тічер С., Меєр М., Водак Р., Веттер Е.* Методи аналізу тексту й дискурсу / пер. з англ. Харків : Вид-во "Гуманітарний Центр", 2009.

22. *Трищук О. В.* Науково-інформаційний дискурс як соціокомунікативне явище : монографія. Київ : НТУУ КПІ, 2009.

23. *Труба Г. М.* Освітнянський дискурс: основні поняття і диференційні ознаки. *Академічні студії. Серія "Гуманітарні науки"*. Луцьк, 2021. Вип. 3. С. 92–96.

24. *Труба Г.* Освітнянський дискурс: ознаки й аспекти вивчення. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич, 2021. Вип. 43. Т. 3. С. 133–136.

25. *Шевченко І. С., Морозова О. І.* Проблеми типології дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* ; за ред. Шевченко І. С. Харків : Константа, 2005. С. 233–236.

26. *Шевченко І. С.* Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* ; за ред. І. С. Шевченко. – Харків : Константа, 2005. С. 105–117.

27. *Шевченко І. С., Морозова О. І.* Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* ; за ред. І. С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. С. 21–28.

28. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики. Київ : АртЕк, 1998.

Список рекомендованих джерел

Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010.

Бехта І. А. Дискурс у світлі когнітивно-дискурсної парадигми. *Нова філологія*. Запоріжжя, 2003. № 1(16). С. 12–22.

Бехта І. А. Сучасні напрями вивчення художнього дискурсу. *Наукові записки Луганського національного університету. Серія "Філологічні науки": зб. наук. праць*. Луганськ, 2011. № 1(33). С. 244–255.

Белова А. Д. Лінгвістичні аспекти аргументації. Лінгвістика. Теорія комунікації. Англійська мова. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2003.

Белова А. Д. Політичний дискурс Великої Британії та США : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2022.

Белова А. Д. Поняття "стиль", "жанр", "дискурс", "текст" у сучасній лінгвістиці. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Іноземна філологія"*. Київ, 2002. № 32(33). С. 11–14.

Бурбело В. Б. Сучасні концепції дискурсу та лінгвопрагматичні засади дискурсології. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Іноземна філологія"*. Київ, 2002. № 32(33). С. 79–84.

Вайнорене І. П. Дефініції понять *текст* і *дискурс* у процесі дослідження експлікації каузальних домінант у неблизькоспоріднених мовах. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Київ, 2021. Т. 32 (71). № 2, ч. 2. С. 62–67.

Войцехівська Н. К. Конфліктний дискурс: структурно-семантичний і комунікативно-прагматичний аспекти. Київ : Видавничий дім Д. Бураго, 2018.

Габідулліна А. Р. Навчально-педагогічний дискурс як лінгвістичний феномен *Мовознавство*. 2009. № 6. С. 70–78.

Гузенко С. В. Прагмалінгвістика рекламного дискурсу : монографія. Миколаїв : Іліон, 2014.

Державецька І. О. Глютонічний дискурс: перекладацький аспект. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна*. 2015. Вип. 52. С. 93–96.

Дискурсивні аспекти лінгвістичних досліджень : монографія. Дніпро : ЛПА, 2020.

Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 1 : А–Й.

Загнітко А., Гнатюк Л. Когнітивно-концептуальні та функційно-прагматичні вияви міжперсональних дискурсів у міжкультурному просторі : монографія. Вінниця : Твори, 2020.

Зимич Є. В. Структурно-семантичні і прагматичні особливості маритального діалогічного дискурсу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2011.

Йоргенсен Маріанне В., Філіпс Луїза Дж. Дискурс-аналіз. Теорія і метод / пер. з англ. Харків : Вид-во "Гуманітарний Центр", 2008.

Кацшишин Н. Є. До проблеми виокремлення дипломатичного дискурсу *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2016. IV(21). Issue: 98. С. 72–75.

Кондратенко Н. Комунікативно-дискурсивні дослідження в сучасному українському мовознавстві: тенденції та перспективи. *Українська мова*. 2018. № 1. С. 64–73.

Кондратенко Н. Український політичний дискурс: текстуалізація реальності : монографія. Одеса : Чорномор'я, 2007.

Кондратенко Н. В., Стрій Л. І., Білінська О. С. Лінгвопрагматика політичного дискурсу: типологія мовленнєвих жанрів : монографія ; за ред. Н. В. Кондратенко. Одеса : Астропринт, 2019.

Кузнєцова Г. В. Політичний дискурс у східноєвропейському мовознавстві: аспект адресата. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2021. Вип. 1(94). С. 68–78.

Кусько К. Дискурс іноземномовної комунікації: концептуальні питання теорії і практики. *Дискурс іноземномовної комунікації* : монографія ; за ред. К. Кусько. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2002. С. 25–48.

Кутуза Н. В. Рекламний та PR-дискурс: аспекти впливу : зб. ст. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2015.

Мартинюк А. П. Дискурсивний інструментарій аналізу англomовної реклами. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. Київ : Логос, 2009. С. 159–167.

Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011.

Matison Д. Медіа-дискурс. Аналіз медіа-тексті. 2-ге вид., стер. / пер. з англ. Харків : Вид-во "Гуманітарний Центр", 2017.

Методи аналізу тексту й дискурсу / пер. з англ. / С. Тічер, М. Меєр, Р. Водак, Е. Веттер. Харків : Вид-во "Гуманітарний Центр", 2009.

Нариси з лінгвістичного аналізу дискурсу: до проблеми типології та характеристики : монографія ; за ред. І. П. Липко. Харків : "Бурун і К", 2014.

Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту (основи лінгвопoетики) : навч. посіб. Вінниця : Нова книга, 2005.

Ніка О. І. Метадискурс: понятійне поле лінгвістичного терміна. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2007. Вип. 14. С. 24–31.

Пономаренко О. В. Архітектоніка сучасного дипломатичного дискурсу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Іноземна філологія. Київ, 2020. Вип. 1(52). С. 42–46.

Потапенко С. І. Мовна особистість у просторі медійного дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу) : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2004.

Рудніченко Н. М. Дискурс електронних засобів масової комунікації в інформаційному суспільстві : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.15. К., 2009.

Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище : методологія, архітектоніка, варіативність. Київ : "ВПЦ Київський університет", 2002.

Славова Л. Л. Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2010.

Смаль О. В. Лінгвокогнітивні особливості моделювання знань у англomовному лекційному дискурсі : монографія. Луцьк :

Інформаційно-видавничий відділ Луцького національного технічного університету, 2018.

Ступак І. Характерні особливості дискурсу мультимедіа як типу медіадискурсу. *Науковий вісник Південноукраїнського нац. пед. ун-ту імені К. Д. Ушинського* : Лінгвістичні науки : зб. наук. праць. Одеса : Державний заклад "Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського", 2022. № 34. С. 103–117.

Таценко Н. В. Основи теорії мовного дискурсу : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2011.

Типологія сучасного дискурсу : монографія / ред. кол. Т. М. Корольова, Н. С. Жмаєва. Київ : Освіта України, 2016.

Тришук О. В. Науково-інформаційний дискурс як соціокомунікативне явище : монографія. Київ : НТУУ КПІ, 2009.

Труба Г. Освітнянський дискурс: ознаки й аспекти вивчення. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич, 2021. Вип. 43. Т. 3. С. 133–136.

Художньо-публіцистичний дискурс: функціонал і декодування : монографія. Київ : КиМУ, 2018.

Шевченко І. С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу. / *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* ; за ред. І. С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. С. 9–20.

Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* ; за ред. І. С. Шевченко. – Харків : Константа, 2005. С. 105–117.

Шевченко І. С., Морозова О. І. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* ; за ред. І. С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. С. 21–28.

Шкворченко Н. Інтернет-дискурс як лінгвістична категорія. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич, 2019. Т. 3. Вип. 23. С. 62–68.

Czachur Waldemar, Lingwistyka dyskursu jako integrujący program badawczy. Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław 2020.

Dijk T. A. van. Text and Context: Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse. London ; N. Y., 1977.

Fludernik Monika. An Introduction to Narratology / Translated from the German by Patricia Häusler-Greenfield and Monika Fludernik. London and New York : Routledge, 2009.

Fowler R. Language in the News. Discourse and Ideology in the Press. London : Routledge, 1991.

Gylling Morten. The Structure of Discourse : a Corpus-Based Cross-Linguistic Study. Copenhagen : Copenhagen Business School, 2013.

Harris Zellig. Discourse Analysis. *Language*, Jan. Mar., 1952. Vol. 28. № 1. P. 1–30.

McCarthy Michael. Discourse Analysis for Language Teachers. Cambridge, England: Cambridge University Press, 1991.

Reboul Anne, Moeschler Jacques Pragmatique du discours. De l'interprétation de l'énoncé à l'interprétation du discours. Paris : Armand Colin, 1998.

The Handbook of discourse analysis (Blackwell Handbooks in Linguistics) / edited by Deborah Schiffrin, Deborah Tannen and Heidi E. Hamilton. Oxford : Blackwell Publishers, 2001.

Witosz Bożena. Dyskurs i stylistyka. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II

СОЦІОПРАГМАТИЧНИЙ МОДУС

ТЕОРІЇ ТЕКСТУ

Тема 3

Жанрологічна (генологічна) парадигма лінгвістики тексту

Перелік питань для обговорення

1. Генеристика. Жанрознавство. Комунікативна генеристика.
2. Лінгвістична теорія мовленнєвих жанрів. Лінгвістична жанрологія (генеристика) як мовознавча дисципліна.
3. Лінгвістичне та прагматичне вивчення мовленнєвих жанрів. Дослідження мовленнєвих жанрів як засобів формалізації соціальної взаємодії.
4. Підходи та аспекти визначення мовленнєвого жанру: загальнофілологічний, комунікативно-діяльнісний і соціопрагматичний; когнітивно-конструктивний, соціально-психологічний, соціокультурний, психолінгвістичний.
5. Первинні (прості) і вторинні (складні) мовленнєві жанри.
Мовленнєві та риторичні жанри; жанри та субжанри / тактики, жанри та гіпержанри, жанроїди; прямі та непрямі жанри; стандартизовані (формалізовані) та нестандартизовані жанри.
Жанри офіційного (публічного) та неофіційного (побутового) мовлення.
6. Проблеми виділення, розмежування й організації мовленнєвих жанрів. Модель мовленнєвого жанру.
7. Співвідношення мовленнєвого жанру, мовленнєвого акту, дискурсу, функційного стилю й тексту.
8. Методи лінгвістичної генології:
  - методи дискурсивного аналізу (прагматичний аналіз, дискурс-аналіз, контент-аналіз, трансакційний метод, інтент-аналіз);
  - традиційні методи лінгвістичних досліджень (описовий, статистичний, зіставний методи, метод стилістичного аналізу).

Матеріали та завдання

I. *Опрацюйте тези наукової праці Цветана Тодорова, наведіть приклади інших наукових систематик надреченнєвих одиниць:*

Речення¹ – одиниця мови й лінгвіста. Речення – це можлива комбінація слів, воно не є конкретним висловлюванням. Одне й те саме речення може висловлюватися в різних обставинах; для лінгвіста тотожність речення не змінюється, навіть якщо через зазначену різницю в обставинах воно змінює смисл.

Дискурс складається не з речень, а з висловлених речень або інакшими словами, з **висловлювань**. Проте інтерпретація висловлювання визначається, з одного боку, висловленим реченням; а з іншого – самим актом висловлювання. Це висловлювання включає суб'єкта висловлювання, адресата, до якого звертаються, час і місце, попередній і наступний дискурс; тобто контекст висловлювання. І ще, іншими словами, дискурс є завжди й обов'язково актом мовлення.

Поглянемо тепер на другий член висловлювання "клас текстів": *клас*. Він створює проблему вже самою своєю загальною застосовністю: завжди можна знайти спільні риси для двох текстів, а відтак і об'єднати їх в одному класі. Чи варто називати результат такого об'єднання "жанром"? Вважаю, що ми не порушимо нормального значення цього слова і водночас матимемо зручне й дієве поняття, якщо домовимося називати жанрами лише ті класи текстів, які сприймалися такими в історії. Свідчення цього сприйняття знаходять насамперед у дискурсі про жанри (метадискурсивний дискурс), а також – спорадично і непрямо – у самих текстах. <...>

Отже, **жанри** – це одиниці, які можна описати з двох різних поглядів – з погляду емпіричного спостереження та з погляду абстрактного аналізу. У суспільстві повторюваність певних дискурсивних властивостей набуває інституційності, а індивідуальні тексти продукуються і сприймаються відносно норми, яку становить така кодифікація. Жанр – літературний чи ні – є не чим іншим як цією кодифікацією дискурсивних властивостей. <...>

Вислів "дискурсивна властивість" я розумію в інклюзивному сенсі. Усі знають, що, навіть коли обмежитися лише

---

¹ Виділ. – Ш. С.

літературними жанрами, будь-який аспект дискурсу може бути зроблений обов'язковим. <...>

Щоб згрупувати ці різні види властивостей (але така класифікація не має великого значення для моєї розвідки), можна скористатися термінологією семіотика Чарльза Моріса, адаптувавши її для наших цілей: ці властивості належать або до семантичного, або до синтаксичного аспекту тексту (зв'язку між частинами), або до прагматичного (зв'язок між адресантом і адресатом, учасниками акту мовлення), або, урешті-решт, до вербального (у Моріса цього терміна немає, але він може допомогти нам охопити все, що стосується самої матеріальності знаків).

Різниця між одним і іншим актом мовлення, а отже, і між одним та іншим жанром, може бути на будь-якому з цих рівнів дискурсу. <...>

Саме тому, що жанри існують як інститут, вони функціонують як "горизонти очікування" для читача, як "моделі писання" для авторів. Ми бачимо в цьому насправді два боки історичного існування жанрів (або, якщо так буде краще, два боки того метадискурсивного дискурсу, який своїм об'єктом обирає жанри). З іншого боку, автори пишуть залежно від (це не значить: згідно з) існуючої жанрової системи, і це вони можуть стверджувати як у тексті, так і поза його межами: на обкладинці книжки; це твердження, звичайно, не єдиний спосіб доведення наявності моделей писання. До того ж, читач читає залежно від жанрової системи, яку він знає через критику, зі школи, із системи розповсюдження книжок або просто з розмов; водночас він не обов'язково повинен усвідомлювати цю систему [12, с. 22–39].

II. Проаналізуйте наведені постулати наукового тлумачення жанрів Керолін Міллер, Джона Свейлза, Росса Коліна та Тетяни Яхонтової, з'ясуйте, які з цих положень релевантні для застосування в лінгвістичній теорії мовленнєвих жанрів.

1. Жанр – це конвенційна категорія дискурсу, що ґрунтується на масштабній типізації риторичної дії; як дія він набуває смислу в ситуативному контексті.

2. Як осмислена дія, жанр тлумачиться за допомогою правил; жанрові правила перебувають на відносно високому рівні в ієрархії правил знакової взаємодії.

3. Жанр відрізняється від форми: форма є більш загальним терміном, що використовується на всіх рівнях ієрархії. Жанр – це форма на одному конкретному рівні, яка є синтезом форм нижчого рівня та відповідного змісту.

4. Жанр є основою для форм вищих рівнів; як повторювані патерни використання мови жанри допомагають формувати використання мови, жанри допомагають формувати зміст нашого культурного життя.

5. Жанр є мовленнєвим засобом для посередництва між індивідуальними інтенціями та суспільними потребами; він мотивує, поєднуючи особисте із суспільним, одиничне з повторюваним [18, р. 151–167, 163].

***

Жанр – це багато комунікативних подій, учасники яких мають спільну комунікативну мету. Ці цілі визнаються експертами-членами дискурсивної спільноти, а отже можуть бути частиною обґрунтування поняття жанру. Це обґрунтування формує схематичну структуру дискурсу, впливає на вибір змісту та стилю. Комунікативна мета є одночасно і винятковим критерієм, і критерієм, який діє вузько спрямовано. На додаток до мети, вона також має у змісті структуру, стиль, концепт і цільову аудиторію. Якщо всі ймовірнісні очікування реалізуються, модель жанру розглядається як прототип для похідної дискурсивної спільноти. Жанрові назви успадковані та вироблені дискурсивними спільнотами та становлять цінну етнографічну комунікацію, але зазвичай потребують подальшої перевірки. <...>

1. Жанр є класом комунікативних подій.

2. Головною ознакою, яка перетворює багато комунікативних подій на жанр, є певна спільна комунікативна мета (набір комунікативних цілей).

3. Жанрові реалізації варіюють у межах усталеного жанрового прототипу.

4. Обґрунтування жанру накладає обмеження на можливості зміни його змісту, структури та форми. Спільна мета членів відповідної комунікативної спільноти є визначальною для відповідних обмежувальних жанрових конвенцій.

5. Важливою є номенклатура жанрів дискурсивної спільноти як джерело інсайтів, оскільки знання про конвенції жанру зосереджені в членів дискурсивної спільноти (соціально-риторичні мережі, сформовані для досягнення певної мети) – представників певної професії, які дають жанрові назви класів комунікативних подій, що репрезентують повторювані риторичні дії [16, р. 45–46, 49, 52–55, 58].

***

- Мовці використовують загальні практики із запасів знань своїх соціальних груп. Запаси знань ґрунтуються на типах, узагальнених із групового усталеного досвіду. Ці типи допомагають створити фон очікувань, на тлі якого можуть генеруватися нові дії, що набувають сенсу;

- значення приписується загальній дії з кількох причин, зокрема, з огляду на сприйнятої схожості та відмінності від попередніх дій того ж типу.

- з огляду на свою соціальну природу, жанри завжди є ідеологічними і спонукають мовців до певних дій, а також до інтерпретації себе і світу в певний спосіб (а не інакше);

- як структури, жанри надають мовцям способи оцінки того, що можна й потрібно робити в тій чи іншій ситуації, а також способи реалізації цього потенціалу через використання соціально-риторичних норм. Ці ресурси є соціально визнаними способами моделювання текстів для створення певних типів ситуацій і втілення певних мотивів;

- завдяки соціальній практиці мовців жанри та мотиви відтворюються, переосмислюються та рециркулюють через опертя на запаси знань певних соціальних груп;

- як форми поведінки та середовища існування, жанри є одночасно засобами соціальної дії й концептуальними сферами, у яких мовці досягають порозуміння;

- жанри дозволяють мовцям узгоджувати свої висловлювання з висловлюваннями інших мовців;

- найголовнішим для кожного з наведених тверджень є розуміння жанру як виміру соціальної практики, а отже, мовці можуть запозичувати, адаптувати або ж відкидати жанри [17, р. 10].

***

У сучасній риторичі та теорії письма: жанр є передусім соціориторичною категорією; жанри можуть розглядатися як рекурентні, відносно сталі соціально-мотивовані дії; виникнення та розвиток жанрів є результатом повторюваних соціориторичних ситуацій; жанри невід'ємні від ситуацій і різноманітних контекстів свого функціонування (зокрема професійних, інституційних, культурних); у жанрах органічно злиті формальні ознаки, зміст і контекстуальні чинники; жанри належать певним дискурсивним (риторичним) спільнотам і відображають їх епістемологію, ідеологію та соціальну онтологію; зміни в соціальних ситуаціях, контекстах і їхніх інтерпретаціях призводять до модифікації жанрів. Отже, попри відносну сталість, жанрам властива динамічність і процесуальність; функціонування жанрів відбиває, репродукує, підтримує та водночас формує різні структури суспільного життя; оволодіння жанрами відбувається у процесі діяльності в різних соціальних сферах; знання жанрів охоплює обізнаність із їхніми формальними рисами, змістом і комплексом контекстуальних чинників, а також із суспільно прийнятними шляхами продукування, дистрибуції і рецепції жанрів; усвідомлення соціальної природи жанрів, потенційних (зокрема політичних та ідеологічних) наслідків їхнього використання сприяє суспільній емансипації; вивчення жанрів повинно бути деформалізованим, спрямованим на розкриття їх складної соціальної сутності. <...>

У функційній стилістиці: стилі та жанри мають соціальну, функціонально зумовлену природу; стилі та жанри взаємопов'язані: жанри є важливими стилетвірними чинниками, які реалізуються через стиль (регістр) або можуть розглядатися як засоби його оформлення; жанри мають багато формальних текстових і власне мовних ознак, найважливіші з яких композиційні особливості; ознаки жанрів можна диференціювати на облігаторні та факультативні; ступінь варіативності жанрових ознак різний: існують центральні для того чи іншого стилю жорсткі жанри, імперативні за відбором мовних засобів, і жанри нежорсткі, які не мають чіткого композиційного інваріанта та перебувають на периферії стилю; жанри того чи іншого стилю можна класифікувати за змістово-функціональними, соціокультурними або стилістико-композиційними параметрами. <...>

У лінгвістиці тексту: жанр у цій галузі трактують або як функціонально-комунікативний феномен, якому відповідає інваріантна модель тексту, або як власне тип тексту з певними комунікативно-прагматичними параметрами і специфічними засобами вербального оформлення; універсальний текстовий інваріант втілюється в конкретних текстах із різним ступенем повноти; процедура аналізу типів тексту охоплює такі послідовні етапи: розгляд комунікативної характеристики текстового типу, його семантико-структурних і композиційних ознак, а також виявлення мовної специфіки й особливостей реалізації текстових категорій; семантика типу тексту може інтерпретуватися у предметно-смыслових і комунікативно-мовленневих єдностях, наприклад, композиційно-мовленневих формах; типологізація текстів може здійснюватися за різними параметрами, релевантними з позицій лінгвістики тексту (наприклад, за типом текстової інформації або фактором адресата). <...>

Жанрознавчі дослідження з *лінгвокогнітивної перспективи* ставлять за мету виявити певні жанрові прототипи, стереотипи, конструкції, які є основою адекватного розпізнавання, сприйняття, обробки й репродукції жанрів. Надзвичайно важливо, що такі підходи за своїм спрямуванням є соціокогнітивними, тому що вони ураховують комунікативну природу жанрів і невід'ємний, взаємозалежний зв'язок між процесами комунікації і когніції. Хоча термінологія, яку використовують дослідники на позначення сукупності схематизованих жанрових ознак, є різноманітною (суперструктура, схема, прототип, сценарій, фрейм, конструкція), усі вони прагнуть представити стереотипні репрезентації типів текстів, жанрів або дискурсів із безпосереднім урахуванням їхніх функціональних і контекстуальних характеристик.

У прикладній лінгвістиці базовими є твердження, що: різноманітні дискурсивні спільноти породжують жанри; жанри є засобами досягнення комунікативних цілей; аналіз жанрів фахової комунікації полягає в з'ясуванні їхньої соціокомунікативної спрямованості, особливостей їх контекстуальних чинників і розгляді глобальної функціональної організації типологічного змісту текстів у термінах риторичних кроків і стратегій, іноді в поєднанні з елементами лінгвістичних досліджень. <...>

Отже, жанри є загальноприйнятими засобами досягнення соціально ідентифікованих цілей; жанри є реакціями на певні соціальні потреби, події та ситуації; жанри формують і підтримують ці потреби, події та ситуації, забезпечують існування суспільних функцій, процесів і структур у межах спільнот, об'єднаних професійними інтересами та стосунками і відповідними жанрово-дискурсивними системами. <...>

В ідеалі стереотипна репрезентація жанру охоплює усвідомлення таких моментів, як:

1) соціокомунікативні чинники того або іншого жанру, які включають сферу функціонування, її соціокультурні аспекти, жанрову мету та ролі продуцентів і реципієнтів;

2) тематичний зміст (зумовлений приналежністю до тієї або іншої сфери спілкування);

3) типову організацію презентації змісту відповідно до жанрової мети та її можливі модифікації в конкретних соціоісторичних та етнокультурних обставинах;

4) канал комунікації (письмовий, усний, візуальний, електронний тощо);

5) мовностилістичні та текстові особливості;

6) зв'язок з іншими жанрами певної комунікативної сфери;

7) типові способи та шляхи дистрибуції й рецепції жанру.

Схематично стереотипну репрезентацію жанру можна представити так:

Жанрові аспекти

Соціокомунікативні чинники

Тематичний зміст

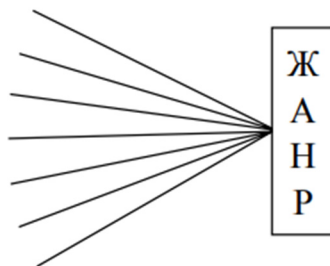
Організація змісту

Канал комунікації

Мовні риси

Зв'язок з іншими жанрами

Шляхи дистрибуції

Рис. 3.1. Структура стереотипної репрезентації жанру

Рис. 3.2. Схеми жанрових знань

[14, с. 36–37, 51, 57–58, 64, 71, 79–80, 87–88].

III. Зіставте подані визначення, упорядкуйте порівняльну таблицю запропонованих дефініцій. Напрацюйте систематизовану дефініцію поняття "мовленнєвий жанр".

Жанр – інваріант, який зумовлює набір/каркас найбільш стереотипних знань та уявлень про тип комунікації, за яким "вибудовується" дискурс. Тобто, сутність взаємовідношень "жанр-дискурс" схематично розуміється не як "дискурс < сукупність жанрів", а у вигляді "жанр < тип дискурсу". Розуміння жанру як типу/зразка дискурсу, який задає інваріантні дискурсивні характеристики, витікає з визначення дискурсу як цілісної, замкненої комунікативної ситуації, яка здійснюється на основі тексту як матеріальної форми комунікації. <...> "Знизу" цілісність й замкненість дискурсу забезпечуються формально-семіотичним простором тексту, знакова природа якого є не тільки джерелом процесуальності самого тексту, але і її обмежувачем. "Згори" замкненість дискурсу забезпечується жанром, який вибудовує ієрархію дискурсивних складників відповідно до своєї когнітивної структури. <...> На мовному рівні жанр співвідноситься з **текстемою**. <...>

Жанр – тип/зразок дискурсу, когнітивний прототип, який регулярно розпізнається та відтворюється комунікантами в типових умовах соціально-мовленнєвої взаємодії. Розуміння жанру як типу дискурсу (текстема=тип тексту), а дискурсу як єдності **тексту** й соціально-комунікативного **контексту**, порушує питання

про вербальні та невербальні складники жанрової структури, що відображається в дискурсивно орієнтованих методиках аналізу мовленнєвих жанрів, що включають елементи як вербального (мовне втілення, тематичний зміст), так і невербального (фактор комунікативного минулого/майбутнього та ін.) [8, с. 135, 138].

***

Жанр мовний – типова форма завершеного *висловлення*, зумовлена метою і темою спілкування, а також прийнятими в певному суспільстві нормами, правилами комунікації як фактом соціальної взаємодії людей. Жанр мовний (далі Ж. м.) – визначається тим, хто, кому, для чого, про що і як говорить. Пов'язаний із діяльнісною прагматичною природою *мовленнєвого акту*. Як комунікативна одиниця характеризується тематичною, композиторною та стилістичною цілісністю. Ж. м. належать до соціально стійких типів висловлень, що історично склалися в певній культурі; вони мають об'єктивний характер. За комунікативним призначенням розрізняють інформативні, оцінні, етикетні, імперативні Ж. м. поняття охоплює як однослівні побутові репліки, так і великі за обсягом тексти – наукові, офіційно-ділові, художні тощо. За походженням розрізняють первинні й вторинні Ж. м.: первинні властиві безпосередньо спілкуванню; вторинні формуються в умовах розвиненої культурної комунікації – наукової, адміністративно-правової, художньої, релігійної тощо. Жанрові форми розраховані на інформативну (повідомлення про щось) або фактичну (потреба у спілкуванні як такому) настанову комунікантів. До типових форм висловлення, тобто Ж. м., належать бесіда, побутове оповідання, військова команда, висловлення захоплення, осуду, заперечення, схвалення, ділові документи, щоденник, відповідь, лист, протокол, побажання, подяка, співчуття, жарт, промова тощо.

Увага до Ж. м. активізувалася у зв'язку з розвитком *комунікативної лінгвістики*, вивченням мовленнєвих актів [5, с. 189].

***

Мовленнєвим жанр (далі М. ж.) – одиниця мовлення як системно організованої репрезентації мови, дискурсивний інваріант, зразок ідеальної природи, що характеризується певним тематичним

змістом, композиційною структурою, відбором фонетичних, лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних засобів й інтенційно-прагматичними особливостями. <...> Традиція жанрової диференціації літератури закладена ще Арістотелем. Літературний жанр як тип літературного твору, що виокремлюється за його належністю до певного літературного роду, а також на підставі переважної естетичної ознаки, обсягу й загальної структури, може відповідати зразку переважно художньої комунікації, хоч загалом його розуміння практично не враховує комунікативних властивостей художніх зразків. <...>

У комунікативній лінгвістиці і, зокрема, у дискурсології пропонують й інші термінологічні позначення М. ж. Як відомо, голландський учений Т. ван Дейк вважає найбільшим елементом у структурі дискурсу мовленнєву подію, яка позначає закінчене мовленнєве спілкування, інтеракцію, макродіалог або макротекст. Дослідник розмежовує простий і складний дискурс. Останній розгортається поступово, є тривалим у часі й навіть перерваним (наприклад, парламентські слухання відповідного питання), однак його єдність забезпечується незмінністю комунікантів, інтенцій, стратегій, типів інтеракції, пресупозицій, стилів тощо. На позначення зразків простих і складних мовленнєвих подій Т. ван Дейк пропонує поняття *жанру дискурсу*. Подібну позицію займає американський лінгвіст Дж. Свайлс, який кваліфікує жанр як клас комунікативних подій, складниками яких слугують відповідні комунікативні цілі, що розпізнаються членами певного дискурсивного співтовариства й зумовлюють схематичну структуру дискурсу та вибір змісту і стилю. Автори англо-американської лінгвістичної енциклопедії 2004 р. розглядають таку дефініцію критично, зауваживши, що складно визначити комунікативні ознаки в такому жанрі, як лірична поема або випадкова розмова. У 1981 р. Дж. Свайлс запропонував власну модель жанрового аналізу й методика її застосування до тексту академічної статті, що вплинуло на розроблення жанрового аналізу в англійських лінгвістичних студіях (варіанти моделі послідовники Дж. Свайлса використали для аналізу резюме, диспуту, дисертації, листів різних типів тощо). <...>

Під кутом зору етнолінгвістики й когнітивної науки трактують М. ж, польські лінгвісти (А. Вежбицька, С. Гайда, Б. Бонецька,

Т. Добржинська, А. Душак, Д. Осташевська, М. Сарновські, Б. Вітош, Л. Пісарек та ін.). Польський дослідник С. Гайда трактує жанр з огляду на когнітивний механізм дії у свідомості комунікантів: для слухачів як горизонт очікувань і для мовців як модель творення. Психологічно М. ж. пов'язані з регуляторним механізмом установки, яка є керівною інстанцією в організації дискурсу й контролю за ним. У сучасній когнітивній лінгвістиці М. ж. розглядається як концептуальний стандарт або інваріантний концепт; як прототип найкращого зразка класу комунікативних ситуацій; як фрейм, що впливає на процес розгортання думки у слово, як когнітивне типове утворення, що належить базовому рівню категоризації й когнітивної діяльності. О. Селіванова у складі когнітивної карти дискурсу поряд з інтерактивною розглядає й жанрову модель, яка є системою, що керує дискурсом. Жанрове моделювання здійснюється на базі прототипного підходу двома шляхами: зважаючи на найбільш загальні ознаки М. ж. і шляхом зіставлення з найкращим зразком, який реалізує жанрові ознаки в найбільш чистому вигляді та найбільш повно, без домішки інших ознак. Жанрова модель корелює з інтерактивною моделлю й концептуальним простором тексту <...>

А. Вежицька вважає М. ж. сукупністю об'єднаних у ціле мовленнєвих актів, складниками мовного універсуму певної етнічної культури. На матеріалі англійської, японської й польської мов дослідниця описала різні типи комунікативної поведінки, втілені у М. ж., здійснила спробу моделювання їхніх емоційно-когнітивних фреймів на базі власної концепції семантичних примітивів. В аспекті етнографії мовлення й конверсаційного аналізу аналізує М. ж. Д. Хаймз. Представники різноманітних наукових шкіл застосовують власні підходи до їхнього тлумачення: стилістичний, текстовий, комунікативно-дискурсивний, когнітивний, культурологічний тощо [11, с. 433–436].

***

Мовленнєвий жанр – це усталені в конкретних ситуаціях і призначені для передачі певного змісту типові способи побудови мовлення; розгорнена мовленнєва побудова, яка складається з кількох (іноді великої кількості) мовленнєвих актів, іллокутивна сила яких підпорядкована певній стратегії й тактиці адресанта; еталон

соціально значущої взаємодії, типізовані форми мовленнєвої комунікації. Мовленнєві жанри – у сучасній лінгвістиці щораз частіше сприймають як фреймові "сітки" соціокультурномовної поведінки учасників спілкування, які засвоюються й удосконалюються у процесах соціалізації особистості. З позицій комунікативної лінгвістики М. ж. постає як категорія, залежна від складових комунікативного акту, що перебуває між дискурсом і мовленнєвим актом, пов'язується з тактиками втілення дискурсивних стратегій. М. ж., на думку вчених, об'єднує мовленнєві акти в системи зі своїм неповторним комунікативним смислом, регістровими, стильовими і тональними характеристиками, комунікативною метою, соціопсихокогнітивними моделями адресанта й адресата, подійним змістом (насамперед тематикою спілкування), комунікативним минулим і майбутнім, особливостями мовного втілення. М. ж. характерні особливості комунікативного розгортання, функціонального втілення та історичної динаміки залежно від типу дискурсу, який за допомогою цих М. ж. виформовується. Оволодіння певною мовою й культурою неможливе без оволодіння системою М. ж., властивих конкретній лінгвокультурній спільноті [1, с. 28].

***

Жанр (фр. *genre* – рід, вид, жанр, стиль від лат. *genus (generis)* – рід, вид) **мовленнєвий** – 1) одиниця мовленнєвої системи, інваріант вербальної комунікації, що характеризується спільністю тематичного змісту, композиційно-структурних, інтенційно-прагматичних, стилістичних та інших ознак; типовий спосіб побудови мовлення в конкретній ситуації, призначений для передавання певного змісту; розгорнута мовленнєва побудова, що складається з певної кількості мовленнєвих актів, у яких комунікативний намір кожного мовця підпорядкований його стратегії й тактиці; усталений у конкретній ситуації та призначений для передавання певного змісту типовий спосіб побудови мовлення; 2) сукупність мовленнєвих текстів або висловів, об'єднаних однаковим використанням стилістичних засобів мови <...> 3) у **комунікативній лінгвістиці** – тематично, композиційно і стилістично усталені типи повідомлень – виразників мовленнєвих актів, об'єднаних метою спілкування, задумом мовця з урахуванням портрета адресата, контексту й ситуації спілкування; одна з

найважливіших категорій поряд з дискурсом (текстом) і мовленнєвим актом (повідомленням). Ж. м. – мовленнєва цілісність, складний синтез повідомлень (мовленнєвих актів), об'єднаних комунікативною тактикою адресанта, моделлю адресанта й адресата, відповідною комунікативною метою, комунікативним смислом, особливою тональністю, постаючи пов'язаним із попереднім і наступним мовленнєвими жанрами; складник дискурсу, усталена модель комунікації, пов'язана з певними ситуаціями.

Ж. м. має діапазон можливих втілень і параметрів:

1) комунікативна мета (намір, інтенція), що постає основою типології мовленнєвих жанрів із послідовним розмежуванням: а) інформаційних (повідомлення, підтвердження, запит, заперечення інформації тощо); б) оцінних (похвала, огуда, докір, схвалення тощо); в) етикетних (привітання, вибачення, призначення на посаду, прощання, оголошення війни, розрив стосунків та ін.); г) імперативних (наказ, прохання, заборона, застереження, рекомендація, інструкція, розпорядження, обіцянка, зобов'язання тощо);

2) концепція адресанта (автора, продуцента) з усвідомленням власного статусного виміру: свій ↔ чужий; старший ↔ рівний ↔ підлеглий; авторитетний ↔ неавторитетний; зацікавлений ↔ незацікавлений; поінформований ↔ непоінформований; уповноважений ↔ не уповноважений тощо;

3) концепція адресата (отримувача) з усвідомленням власного статусного виміру: свій ↔ чужий; старший ↔ рівний ↔ підлеглий; авторитетний ↔ неавторитетний; зацікавлений ↔ незацікавлений; поінформований ↔ непоінформований; уповноважений ↔ не уповноважений тощо;

4) подвійний зміст з урахуванням ознак: віднесення до особистісної сфери адресанта / адресата ↔ не віднесення до особистісної сфери адресанта / адресата; часова перспектива події; оцінка події; кількість подій, їхня ітеративність / епізодність тощо;

5) компонент комунікативного минулого з розмежуванням ініціативних (зумовлених позамовними чинниками, зокрема інтенціями мовця тощо) і реактивних (постають наслідком адресованих комунікантові запитань, звернень, вимог, запитів) мовленнєвих жанрів;

6) чинник комунікативного майбутнього, що визначає стандарти спілкування, кроковість мовленнєвих жанрів, пор., наприклад: за

запитанням іде відповідь або мовчання, за проханням – згода або відмова і под.;

7) мовне втілення, тобто мовне оформлення, спосіб донесення мовленнєвого жанру до адресата <...>. За сукупністю внутрішніх складників Ж. м. поділяють на елементарні (повідомлення, похвала, привітання, прохання, тостування тощо) і комплексні. Останні можуть бути монологійними (заспокоєння, переконання, умовляння і под.) і діалогійними (бесіда, дискусія, суперечка, сварка та ін.) <...>. Елементарним складником Ж. м. є мовленнєвий акт [6, с. 282–283].

***

Жанр (далі Ж.) – історично сформована, вербалізована модифікація відображення реальної дійсності, що має набір повторюваних, аналогових змістовно-формальних (жанрових) ознак. У сучасній медіалінгвістиці виділяються, зазвичай такі основні позамовні жанротвірні фактори: предмет відображення, цільова установка (функція) відображення й метод відображення. Предметом медійного відображення може стати будь-яке явище життя природи, суспільства, що має якесь значення для людини. Цільова установка виявляється, насамперед, у тому чи іншому рівні деталізації, глибини осягнення зв'язків відображуваного предмета, що призводять до створення специфічних текстів, що і становлять певний жанр (далі Ж.). На думку деяких дослідників, у медіалінгвістиці існує два основних методи "перетворення" об'єктивної дійсності у її інформаційний аналог – раціонально-пізнавальний (логічний) і художньо-образний.

Кожному Ж. властиві специфічна форма та мовно-стилістичні засоби. Так, зокрема, аналітичними Ж. стилю масової інформації є бесіда, стаття, кореспонденція, рецензія, огляд та ін. [13, с. 48].

***

Мовленнєвий жанр є комунікативною категорією організації мовного коду, певною типізованою моделлю, що включає лінгвальні та екстралінгвальні чинники розгортання комунікативної взаємодії учасників дискурсивної спільноти, які реалізують певні комунікативні наміри у межах типової комунікативної ситуації. Мовленнєвий жанр постає важливою категорією дискурсу і становить складну сукупність мовленнєвих актів (у межах одного мовленнєвого жанру можуть реалізуватись кілька мовленнєвих актів) [9, с. 155–158].

IV. Порівняйте складники моделі мовленнєвого жанру Флорія Сергійовича Бацевича з компонентами жанрової моделі міжна-родно-правового дискурсу Наталії Климівни Кравченко.

Таблиця 3.1.

Комунікативна мета (намір, інтенція)
Концепція автора передбачає врахування того, ким він є: своїм / чужим; старшим / рівним / підлеглим; авторитетним / неавторитетним; таким, що має / не має повноважень; більш / менш поінформованим; зацікавленим / незацікавленим тощо.
Концепція адресата враховує аналогічні параметри.
Чинник комунікативного минулого враховує те, що передувало жанру. Виділяють МЖ ініціативні й реактивні.
Чинник комунікативного майбутнього , який визначає стандарти спілкування, слідування одних МЖ за іншими.
Подійний зміст: віднесеність / невіднесеність до особистісної сфери автора або адресата, часова перспектива події, оцінка події, важливим є кількість подій (епізодів, учинків).
Параметр мовного втілення – це мовне оформлення МЖ, наприклад, заповнення формуляру і написання роману
Комунікативний зміст – інформаційний компонент спілкування, який формується як сумарна семантична, синтаксична і прагматична домінанта комунікативної стратегії адресанта кооперативного спілкування в межах певного МЖ із застосуванням вербальних, невербальних і паравербальних засобів.
Тональність МЖ – усвідомлена (інтенціонально-вольова) або неусвідомлена (позаінтенціональна) емоційно-аксіологічна і змістовно-інформативна організація мовного матеріалу (у його динамічному прояві), за допомогою якої адресант формує повідомлення, мовленнєвий акт певної іллокуції, впливає на адресата, а іноді й на ситуацію спілкування. Динамічність організації елементів мовного коду у випадку усного мовлення виявляється в тонових (висота, сила, гучність та ін.) і обертонових (насамперед, тембрових) характеристиках звучання, його мелодії (насамперед інтонації, темпі, реєстрі тощо), а також у наявності спеціальних засобів мовного коду (морфологічних, словотвірних, лексико-фразеологічних, синтаксичних).

Специфіка каналів комунікації: обов'язкове врахування впливу каналу комунікації на наявність чи відсутність відповідних МЖ, а в разі їхньої наявності – на організацію їх змісту (наприклад, прийняті в певних лінгвокультурах інформаційні обмеження на зміст і форму особистих листів, телеграм тощо).

[1, с. 30–31].

***

Компоненти жанрової моделі міжнародно-правового дискурсу:

1. Комунікативна мета адресанта.
2. Образ адресата.
4. Комунікативне минуле (найближче та дистанційоване).
5. Комунікативне майбутнє (найближче та дистанційоване).
6. Інтерактивний стратегічний предикат.
7. Стандартна композиція у вигляді жанрових фрагментів; імплікованість окремих жанрових фрагментів (ЖФ); особливості трансформації ЖФ під впливом жанрової сімїосфери.
8. Специфіка комунікативної організації жанрових фрагментів у вигляді набору мовленнєвих актів, їхніх іллокутивних характеристик, експліцитності/імпліцитності їхнього пропозиційного змісту.
9. Визначення локальних когнітивно-комунікативних ролей і заданих ними різновидів локальних інтерактивних моделей.
10. Інваріантний "набір" тематичних структур.
11. Параметри мовленнєвого втілення.
12. Критерій типового графічного оформлення.
13. Характеристика гібридності міжнародно-правових жанрів [8, с. 135, 149–150].

V. Проаналізуйте авторські класифікації мовленнєвих жанрів, доповніть їх типологією мовленнєвих жанрів побутового дискурсу, що функціонують у соціальних мережах.

Типологія мовленнєвих жанрів за *Анатолієм Панасовичем Загнітком*

Жанр мовленнєвий:

- **простий** – первинний мовленнєвий жанр, до якого не входять інші мовленнєві жанри <...>: *привітання* тощо;

- **складний** – вторинний мовленнєвий жанр, що містить у своїй ємній структурі кілька простих мовленнєвих жанрів <...>: *сватання, купівля* і под.;

- **первинний** – мовленнєвий жанр безпосереднього діалогічного (полілогічного) мовленнєвого спілкування (*привітання, вітання, втішання, подяка, умова, наказ, прохання, пропозиція, питання, прокляття, осуд, відповідь* та ін.); постає основою вторинних мовленнєвих жанрів <...>;

- **вторинний** – мовленнєвий жанр, який виникає в умовах високорозвиненого й організованого культурного спілкування (на відміну від жанру мовленнєвого первинного, що здебільшого замкнений на традиції, соціальні моделі тощо) – художнього, наукового, суспільно-політичного (*роман, повість, драма, наукове дослідження, великий публіцистичний твір* тощо) <...>;

- **комплексний** (лат. *complexus* – зв'язок, поєднання) – тип простого первинного мовленнєвого жанру, що поєднує ознаки двох (або більше) первинних мовленнєвих жанрів, які відрізняються одним чи кількома параметрами мовленнєвого жанру;

- **усний** – тип первинного мовленнєвого жанру, для створення і передавання якого адресант використовує усний, первинний щодо писемного, код (*тостування, згода, незгода, заспокоювання* та ін.).

- **писемний** – тип вторинного мовленнєвого жанру, для створення і передавання якого використовується письмовий (вторинний щодо усного) код (*характеристика, заява, доручення, розписка, автобіографія, резолюція* і под.);

- **інформативний** – тип мовленнєвого жанру, що належить до інформативного дискурсу і передбачає передавання інформації, зміну когнітивного стану адресата (*оголошення, інструкція, науковий виступ, підручник, різноманітні інформативні бюлетені* тощо);

- **імперативний** (лат. *imperativus* – наказовий, владний) – тип мовленнєвого жанру, за допомогою якого адресант намагається спонукати адресата (одну особу або групу осіб тощо) виконати певну дію (*наказ, інструктаж, розпорядження* тощо);

- **фатичний** (лат. *for, fari* – говорити, оспівувати) – тип мовленнєвого жанру, що спрямований на підтримування належного корпоративного й діалогійно-кооперативного спілкування та використовується для створення фатичних дискурсів (*дискусія* тощо);

- **етикетний** (фр. *etiquette*, від *estiguiet* – прикріплювати) – тип мовленнєвого жанру, належить до фатичного дискурсу і призначений для підтримання кооперативного спілкування, вияву іміджу адресанта (*привітання, прощання, висловлення подяки, тостування, співчуття, різноманітні церемоніальні промови* тощо) [6, с. 283–285].

***

Типологія жанрів наукового дискурсу.

(I) За частотністю використання: 1) провідні жанри, які посідають важливе місце у дискурсі за своїм значенням і відповідним рівнем частотності використання. Сюди варто віднести статті, анотації, монографії, рецензії, дисертації, тези доповідей, конференційні усні виступи, стендові доповіді, матеріали конференцій, наукові проекти, підручники; 2) периферійні жанри, що відіграють дещо меншу роль у формуванні наукових ідей і знань: електронні групові дискусії, різні види листування на наукову тематику, науково-технічна реклама; 3) маргінальні, тобто жанри нові, які ще не набули широкого розповсюдження, або притаманні лише певним науковим спільнотам. Сюди можна віднести такий новий конференційний жанр, як комбінацію стендової доповіді з три-п'ятихвилинним усним виступом або розповсюджуваний автореферат дисертації, яким послуговуються лише деякі національні спільноти.

За цільовим призначенням: 1) жанри, головною метою яких є презентація нового наукового змісту (статті, монографії, дисертації, конференційні виступи та ін.); 2) жанри, спрямовані на оцінку наукового знання (рецензії, оглядові статті); 3) жанри, метою яких є передусім просування нового знання (а не його докладна презентація), наприклад, наукові проекти або тези доповідей, на основі яких відбувається відбір учасників наукових конференцій; 4) жанри, які відіграють інформаційно-посередницьку роль (анотації, реферати); 5) жанри комбінованого науково-дидактичного

характеру (підручники, різні навчальні матеріали); 6) жанри, спрямовані на задоволення суто інформаційних, довідкових потреб (наукові енциклопедії, різні види довідників); 7) жанри, експліцитно зорієнтовані на обговорення наукового знання (наукова кореспонденція, різні види дискусій).

За локалізацією у дискурсі: 1) власне "наукові", центральні для наукового дискурсу, тобто такі, що функціонують винятково у сфері науки (статті, монографії, дисертації); 2) суміжні, що виходять за межі суто наукової комунікації, стикаються з жанрами та дискурсами інших сфер життя (наприклад, науково-популярні статті, підручники, науково-технічна реклама).

Окрім цього можливий поділ жанрів на "*відкриті*" та "*приховані*"; *формальні*, що поділяються на первинні *первинні* (статті, монографії, доповіді), *вторинні* (реферати, оглядові статті, рецензії), а також *неформальні* жанри наукової комунікації; жанри *безособового* спрямування та *особистісної* комунікації; жанри *безпосередньої* комунікації та *опосередкованого* наукового спілкування.

(II) Наукова стаття.

Анотація наукової статті.

Міжнародна наукова **конференція**

жанрові форми

– за функціями: *власне наукові жанри* (тези доповідей, усні доповіді, пленарні доповіді й ін.); *регуляторні жанри*, які нормативно підтримують процес підготування та проведення конференції (інформаційні повідомлення, інструкції щодо оформлення тез доповідей і матеріалів конференцій); *жанри неформального конференційного спілкування* (перерви на каву, конференційні бенкети);

– за темпоральним аспектом: *пре-конференційні жанри*, що реалізуються до початку самої конференції (інформаційні повідомлення, частково тези доповідей або, у деяких випадках, матеріали конференцій, інструкції щодо їхнього оформлення, анонімні рецензії); *власне конференційні жанри*, якими учасники послуговуються під час самої події (усні презентації, стендові доповіді, обговорення за круглим столом); *пост-конференційні жанри* (матеріали конференцій);

– за каналом комунікації: *письмові жанри* (тези доповідей, матеріали конференцій, зокрема й хендаут – роздруковані допоміжні матеріали); *усні жанри* (доповіді, пленарні лекції, обговорен-

ня); електронні жанри (презентації за допомогою комп'ютерної програми PowerPoint).

Жанри електронної наукової комунікації: електронна пошта; персональний вебсайт; форум; списки розсилки; електронна дискусія [14, с. 147–148, 150–328].

***

Типологія мовленнєвих жанрів **судового дискурсу:**

- **допит:** експерта (для кримінального та цивільного процесів), підсудного (для кримінального процесу), свідків, потерпілого (для обох процесів);
- **доповідь** судді за справою (для цивільного процесу);
- **заявлення клопотань** (для обох процесів);
- **оголошення:** висновку експерта (для обох процесів), обвинувального висновку, позовної заяви, скарги (для кримінального процесу), показань свідка (для кримінального процесу); складу суду (для обох процесів); справи (для цивільного та кримінального процесів), явки присутніх (для обох процесів);
- **останнє слово** підсудного (для кримінального процесу);
- **показання** підсудного (для кримінального процесу);
- **пояснення** учасників процесу (для цивільного процесу);
- **промова:** відповідача та його представника (для цивільного процесу), захисника (для кримінального процесу), захисника (для цивільного процесу), промова підсудного (для кримінального процесу), позивача та його представника (для цивільного процесу), потерпілого чи його представника (для кримінального процесу), представника органу державної влади й органу місцевого самоврядування (для цивільного процесу), прокурора (для кримінального процесу), прокурора (для цивільного процесу), третьої особи без самостійних вимог (для цивільного процесу), третьої особи, яка заявила самостійні позовні вимоги, і її представника (для цивільного процесу), промова цивільного відповідача чи його представника (для кримінального процесу), цивільного позивача або його представника (для кримінального процесу);
- **рішення суду** (для обох процесів);
- **роз'яснення:** підсудному суті обвинувачення (для кримінального процесу), прав та обов'язків учасників процесу

(для обох процесів), права відводу суду (для обох процесів) [4, с. 269–280, 279–280].

***

Типологія мовленнєвих жанрів **медичного дискурсу**.

1) **Автентичні МЖ**, тобто такі, що відповідають логіко-смисловим моделям дисциплінарної матриці (у мовленнєвій взаємодії лікаря і хворого це МЖ *скарги, встановлення діагнозу, медичної рекомендації* тощо);

2) **комплементарні МЖ**, тобто жанри, які безпосередньо не належать до інституційного дискурсу, але взаємно доповнюють його і становлять певну функціональну єдність. Подібні МЖ пов'язані з емоційно-психологічним компонентом інтеракції та із соціальним анамнезом. На відміну від видів інституційного дискурсу, де комуніканти є рівнокомпетентними, медичний дискурс є формою, у якій комбінуються статусно-рольова позиція лікаря й особистісно-рольова позиція пацієнта. У процесі діалогічної єдності ці рольові відношення тісно переплітаються, завдяки чому стає можливим включення до інституційного дискурсу жанрів неінституційного дискурсу, таких як МЖ *прохання, благання, переконання* тощо;

3) **периферійні МЖ** – усі МЖ, крім комплементарних, які не обов'язково можуть з'являтися в інституційному дискурсі (наприклад, МЖ *застереження, погрози, інвективи* тощо);

4) **екстернальні МЖ**, тобто МЖ принципово неможливі для цього типу дискурсу або як мінімум для одного з комунікантив. Наприклад, у мовленнєвій моделі "лікар – пацієнт" не може бути МЖ *осуду, хвастоців* тощо з боку лікаря, оскільки це суперечить принципам медичної етики; неможливий МЖ *світської бесіди* як такий, що позбавлений інституційних ознак, або МЖ *уболювання*, у випадку, якщо об'єктом є сам пацієнт, через відсутність діалогічної єдності [10, с. 62–69].

***

Типологія мовленнєвих жанрів **політичного дискурсу**.

Політичний дискурс є різновидом інституційного дискурсу та конкретною формою реалізації політичної комунікації, визначальним критерієм дефініювання якого є лінгвопрагматичний, що враховує інтенційність, специфіку мовленнєвих актів і мовлен-

неві жанри. Політичний дискурс охоплює комунікативну ситуацію взаємодії мовця й адресата в політичній сфері, політичні тексти, комунікативні наміри мовця, вплив на адресата, вербальні та невербальні засоби реалізації інтенції політичної комунікації, що скерована на боротьбу за владу. Виражається політичний дискурс через комплекс мовленнєвих жанрів.

Мовленнєвий жанр – це мовленнєва репрезентація інтерактивної взаємодії мовця та адресата в типових соціальних ситуаціях спілкування, що в українському політичному дискурсі представлений такими групами: *презентаційно-іміджеві, інформативні, ритуальні, агітаційні та агонально-аргументативні* мовленнєві жанри.

1. **Презентаційно-іміджеві жанри** становлять обов'язковий комплекс текстів, потрібних для участі мовця в політичній діяльності, вони представлені *слоганом, програмою та біографією*. Ці тексти є основними для політичного дискурсу, вони представляють політичного суб'єкта – політика або політичну партію, тому функціонують як в офіційній формі, поданій до відповідних державних органів, так і в неофіційній, презентованій у масовій комунікації, або є елементом політичної реклами. Тексти цієї групи спрямовані як на створення політичного іміджу, так і на його підтримку, тому мають завданням позиціонування політичного суб'єкта в позитивному або негативному світлі.

Політичні слогани презентаційного типу є своєрідними візитними картками політичного суб'єкта, вони орієнтовані на формулювання концептуальної ідеї політичної сили, основних політичних пріоритетів політика або партії. На семантичному рівні слоган є концептуальним ядром виборчої кампанії, передає основну ідею та пріоритети політичного суб'єкта, а на структурному рівні становить синтаксичну конструкцію переважно монопредикативного типу.

Політична програма містить розгорнений виклад пріоритетів політичної діяльності та перспективного плану діяльності політичного суб'єкта в разі перемоги на виборах. Програма функціонує у двох варіантах – розгорненого ділового документа та адаптованого для пересічного реципієнта тексту. На

семантичному рівні політична програма має перформативний характер – вона є політичним комісивом, оскільки не стільки передає заплановані дії суб'єкта, скільки містить обіцянки цих дій, адресовані виборцям. На структурному рівні програми мають три форми репрезентації – тезову (блокову), контрастну й питально-відповідну.

Політична біографія містить виклад інформації про особу політика, подану в хронологічному порядку з пріоритетною актуалізацією кар'єрного росту та позитивних особистісних рис. Політик змальований у таких текстах як непересічна особистість, варта довіри виборців, тому на перший план висувають лише позитивні факти й замовчують негативні, це має бути біографія політика-легенди. За структурою розрізняємо *біографію-конспект* і *біографію-розповідь*, що відрізняються характером подання інформації та обсягом. У біографії-конспекті переважає цифрова та фактична інформація, а в біографії-розповіді – пояснення, коментарі й емоційно-експресивні зауваження щодо особистості політика.

2. **Інформаційні жанри** подібні до журналістських, вони повідомляють оперативну інформацію, проте на протигагу медійним текстам мають оптимізований характер. Сюди уналежнюємо такі жанри, як повідомлення, заяву та інтерв'ю.

Повідомлення зображує певну подію новинарного характеру, має характер об'єктивної фіксації фактів, тому позбавлене аналітичності та аргументативності. Основним каналом розповсюдження політичних повідомлень є друковані й електронні ЗМІ. Політичні повідомлення фіксують ту інформацію, що потрібна для вдалого висвітлення дій політика або політичної сили. **Заява** як політичний текст передає офіційну позицію політика або політичної організації щодо певної проблеми чи події, тобто є офіційною реакцією політичного суб'єкта на важливі події в суспільстві. Її метою є пояснення політичної позиції та спростування хибної інформації. Основним адресатом заяви є громадськість. **Інтерв'ю** має діалогічний характер, а одним із комунікантів у цьому жанрі є політик, від імені якого представлено коментарі певної політичної події. Грунтуючись на функційному критерії, пропонуємо

поділяти політичні інтерв'ю на *інформаційні*, *іміджеві* (портретні), *аргументативні* та *провокаційні*.

Інформаційні мовленнєві жанри, з одного боку, мають містити об'єктивну та оперативну інформацію здебільшого фактичного характеру, а з іншого, – оптимізувати її для висвітлення певних подій або особистостей в оптимізованому вигляді, водночас пріоритетною є оптимізація, а не об'єктивність. Звідси й використання маніпулятивних прийомів у інформативних політичних текстах, що допомагають модифікувати інформацію, посиливши її впливовий потенціал.

3. ***Ритуальні жанри*** пов'язані з посиленою фатичністю політичного дискурсу та супроводжують політичні ритуали, що містять вербальні складники – виступи або звернення до громадськості. В українському політичному дискурсі ритуали представлені широко: паради, інавгурація, святкові урочистості, що супровожуються виголошенням промов і підготовкою текстів. Виокремлюємо такі ритуальні жанри, як *інавгураційна промова* (виголошується новообраним президентом країни), *привітання* (подається від імені політиків з нагоди свят або річниць), *звернення*, *некролог* (готується у зв'язку зі втратою суспільно значущої особи), *співчуття*, *подяка* (адресована політичному суб'єкту, роль якого необхідно відзначити) тощо.

Спільною рисою ритуальних текстів є мінімізація інформативності та новизни, закріпленій і періодичний характер, визначеність хронотопу та учасників мовленнєвої взаємодії. Ритуальні тексти мають визначену структуру, зміст та коло адресатів, вони є втіленням етикетної форми комунікативної взаємодії в політиці.

4. ***Агітаційні жанри*** здебільшого функціонують у період виборчих кампаній, їх основне завдання – спонукати виборців до участі в голосуванні та підтримці політичного суб'єкта з огляду на те, що агітаційні складники в цих жанрах переважно поєднано з інформаційними, ритуальними та аргументативними, МЖ агітаційного типу мають синкретичний характер, а їхніми основними різновидами є *слоган-заклик*, *політичні виступи* та *листівки*.

Агітаційні слогани скеровані на отримання підтримки виборців, вони закликають до участі у виборах і переконують підтримати певну політичну силу або політика (*слогани-заклики* та *слогани-обіцянки*). **Виступи** агітаційного характеру характерні для періоду виборчої кампанії, оскільки їхня мета – переконати адресатів у перевагах відповідного політичного суб'єкта. **Листівки** є універсальним засобом агітації через їхню доступність, лаконічність та економічність: комбінований характер цього жанру уможливує поєднання в них інформації різного типу й зумовлює їх поліфункційність. Агітаційні тексти не обов'язково містять спонукальні синтаксичні конструкції, їхня головна ознака – прагматична скерованість на спонукання адресата до відповідних дій, а мовні засоби вираження цього спонукання можуть бути різноманітними.

5. Агонально-аргументативні жанри представлені в полілогічній взаємодії політиків, зокрема під час спілкування в телепрограмах і ток-шоу. Агонально-аргументативні жанри функціонують у політичному дискурсивному просторі в усній формі, вони реалізовані у формі діалогів і полілогів, тобто мають інтерактивний характер.

Агонально-аргументативні жанри мають такі ознаки: 1) інтерактивність – реалізація питально-відповідної взаємодії в режимі реального часу; 2) спонтанність – непередбаченість мовлення (або мінімізація підготовленості за умови наявності у співрозмовників "домашніх заготовок"; 3) діалогічний або полілогічний характер – спілкування відбувається між двома або кількома мовцями-політиками, 4) усна форма; 5) наявність аудиторії як непрямого адресата або спостерігача – комунікація відбувається з розрахунку на "театральний ефект", тобто мовці очікують від аудиторії підтримки й відповідної реакції; 6) перевага сугестивності над інформаційністю – метою взаємодії є презентація політика як мовної особистості та переконання аудиторії в його підтримці, а не подання актуальної інформації.

Підвищена театралізованість цих жанрів передбачає наявність аудиторії (безпосередніх глядачів і телеаудиторії), а також потужну аргументативну частину у вербальних складниках. Елементи публічних промов, що мають місце в цій жанровій групі, завжди

насичені риторичними фігурами та прийомами, їх завдання – переконати аудиторію, представивши себе у вигіднішому світлі порівняно з політичним опонентом, що в майбутньому має забезпечити електоральну підтримку оратору.

Уналежнюємо до агонально-аргументативних жанрів *дебати* (*передвиборчі* та *парламентські*), *пресконференції* та *ток-шоу*, більшість із яких ґрунтується на полілогічній комунікативній взаємодії [7, с. 43–211, 212–215].

***

Типологія мовленнєвих жанрів **лінгводидактичного дискурсу**

Інформаційні мовленнєві жанри:

- інформація про людину – *представлення* (офіційне та неофіційне): інтерв'ю та презентація;
- інформація про предмет чи явище – *пояснення*;
- інформація про способи виконання дії – *інструкція*: медична, інструкція з експлуатації; інструкція ознайомлення з правилами тощо;
- інформація про події чи факти – *повідомлення* (зокрема й цифрові).

Фатичні мовленнєві жанри:

- *бесіда* (офіційна, невимушена, світська, святкова);
- *телефонна розмова*;
- *листування* (зокрема й електронне);
- *комплімент*;
- *порада*.

Оцінювальні мовленнєві жанри:

- *похвала*;
- *осуд*;
- *рецензія*;
- *характеристика*;

Етикетні мовленнєві жанри:

- *привітання* (поздоровлення);
- *вибачення*;
- *прохання*;
- *утішання*;
- *подяка* [2, с. 18–212].

***

Типологія мовленнєвих жанрів журналістського дискурсу:

Таблиця 3.2.

Текстові твори	Візуальні твори	Аудіотвори	Аудіовізуальні твори
Інформаційні жанри			
замітка	фотоінформація, ілюстративна інфографіка	усне повідомлення, радіосюжет	усне повідомлення, відеосюжет
звіт	фотозвіт	радіозвіт, трансляція	трансляція, стрім
інтерв'ю		радіоінтерв'ю	телеінтерв'ю
репортаж	фоторепортаж	радіорепортаж	відеорепортаж
репліка	фотофакт	репліка	репліка, рухомий рядок
Аналітичні жанри			
кореспонденція	фотокореспонденція	радіокореспонденція	відеокореспонденція
коментар	аналітична інфографіка	коментар, виступ	коментар, виступ
бесіда		бесіда, ток-шоу	бесіда, ток-шоу
рецензія		рецензія	рецензія
огляд	інфографіка	огляд	огляд
стаття		передача	передача, телефільм (документальний)
колонка (авторська, редакторська)		виступ	виступ
Художньо-публіцистичні жанри			
замальовка	фотоетюд	радіозамальовка	етюд
есе			
нарис	фотонарис	радіонарис	теленарис
фейлетон	карикатура, шарж, комікс	радіофейлетон	сатиричний телесюжет
памфлет	карикатура	радіопамфлет	сатиричний телесюжет

Закінчення таблиці 3.2.

	фотоколаж	радіокомпозиція	композиція
		радіофільм	телефільм (документальний)
		радіоп'єса	телеп'єса

[3, с. 18].

VI. *Проілюструйте застосування комплексного жанрового аналізу, розробленого для досліджень жанрів з достатньо високим рівнем стереотипності конвенцій на матеріалі мовленнєвих одиниць спортивного дискурсу.*

Етап 1

Аналіз ситуативно-контекстуальних чинників функціонування жанрів.

↓

Етап 2

Аналіз модусу й субстрату жанру; формування корпусу дослідження.

↓

Етап 3

Аналіз формального структурування текстів жанру та їхньої просторово-текстової локалізації.

↓

Етап 4

Аналіз когнітивної структури жанру та когнітивно-риторичних стратегій її реалізації.

↓

Етап 5

Аналіз жанрових (текстових) елементів.

↓

Етап 6

Аналіз провідних особливостей мовного втілення.

↓

Етап 7

Реверсивно-верифікаційний.

↓

Етап 8

Компаративно-інтегративний.

Перший етап аналізу передбачає зосередження на зовнішніх чинниках, релевантних для процесів творення й функціонування наукових жанрів. Аналіз розпочинається з огляду загальних історико-контекстуальних особливостей суспільної сфери існування того або іншого жанру. Далі виявляють жанрову мету (комплекс жанрових цілей) та аналізують ролі і стосунки продуцента й реципієнта жанру – жанрових адресанта й адресата. Також варто визначити місце жанру в жанровій системі, його соціально-професійний статус і конвенціонізовані шляхи розповсюдження жанру в наукових спільнотах. <...>

На *другому етапі* з'ясовуються модус/и (тобто канали комунікації), крізь які реалізується досліджуваний жанр, його субстрат/и – загальні матеріальні основи, фізичні вияви жанру (наприклад, паперовий або електронний текст) і відносна залежність/незалежність жанру від інших, наприклад, чи входить цей жанр у більший жанр або існує цілком окремо. Далі формується відповідний корпус досліджуваних текстів, відібраних на основі обраних критеріїв. <...>

Третій етап – вивчення формальної, зовнішньої структури текстів обраного для аналізу жанру, що охоплює такі параметри, як обсяг текстів, їхнє формальне членування та співвідношення за обсягом різних структурних частин. Дослідження просторово-текстової локалізації жанру, тобто візуальної специфіки розміщення текстового матеріалу на жанровому субстраті, яка активно впливає на рецептивно-орієнтаційну діяльність жанрового адресанта, і його семіотичної організації, тобто код або коди, через які реалізується жанр (наприклад, вербальний, візуальний).

Четвертий етап аналізу – аналіз семантики жанру, її функціональної організації в текстах. Перший рівень функціональної організації змісту відображає найсуттєвіші, відносно сталі моменти його організації відповідно до його цільового призначення; він може бути названий когнітивною структурою жанру. Особливості когнітивної структури жанрів можна формалізувати у вигляді послідовних функціонально-семантичних елементів, що мають певний типовий смисл й інтерпретуються як сегменти текстів, об'єднані й оформлені специфічною комунікативною функцією. <...> Другий рівень охоплює варіативні

стратегії реалізації когнітивної структури, зумовлені впливом різних прагматичних факторів. <...>

П'ятий етап – дослідження специфічних жанрових елементів, наприклад, заголовків, візуальних засобів тощо.

Шостий етап – аналіз мовностилістичних особливостей досліджуваних текстів. <...> Доцільно пов'язати власне мовний аналіз зі з'ясуванням структурних особливостей функціонально-семантичних елементів жанру, що їх виокремлюють на четвертому аналітичному етапі, розглянути мовні особливості у співвіднесенні з когнітивно-риторичним структуруванням жанрів ("горизонтальний" мовний аналіз).

Сьомий етап генологічного аналізу – реверсивно-верифікаційний. На цій стадії дослідник використовує дані власне лінгвістичного аналізу для уточнення або розширення знань про ситуативно-контекстуальні аспекти досліджуваних жанрів. Реверсивно-верифікаційний етап може доповнюватися і даними етнометодологічного характеру, отриманими під час опитування користувачів певного наукового жанру щодо його ролі в науковій спільноті інформантів і специфіки використання й дистрибуції. <...>

Восьмий етап жанрового аналізу – компаративно-інтегративний за своєю спрямованістю. На цьому етапі зіставляються результати паралельних досліджень різних жанрових корпусів із метою виявлення їхніх спільних рис і відмінностей (наприклад, міждисциплінарних або міжкультурних). На цьому ж етапі доречно розглядати міжжанрові зв'язки та конфігурації наукових жанрів [15, с. 477–479].

Список використаних джерел

1. *Бацевич Ф. С.* Міжкультурна комунікація: проблемне поле, презентативна одиниця, дискурсивні й мовленнєвожанрові аспекти. *Мовленнєві жанри в міжкультурній комунікації : монографія.* Л. : ПАІС, 2010. С. 7–50.

2. *Голуб Н. Б., Новосьолова В. І., Галаєвська Л. В.* Мовленнєві жанри на уроках української мови в ліцеї (рівень стандарту) : практич. посіб. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020.

3. *Дрешпак В. М.* Жанрологія журналістських творів : навч. посіб. Дніпро : УМСФ, 2021.

4. Доценко О. Л. Жанрова специфіка українського судового дискурсу. *Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць*. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2008. Вип. 24, ч 1. С. 269–280.
5. Єрмоленко С. Я. Жанр мовний. *Українська мова : енциклопедія*. Київ : Укр. енциклопедія імені М. П. Бажана, 2007. С. 189.
6. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 1 : А–Й.
7. Кондратенко Н. В., Стрій Л. І., Билінська О. С. Лінгвопрагматика політичного дискурсу: типологія мовленнєвих жанрів : монографія ; за ред. Н. В. Кондратенко. Одеса : Астропринт, 2019.
8. Кравченко Н. К. Інтерактивне, жанрове й концептуальне моделювання міжнародно-правового дискурсу. Київ : Реферат, 2006.
9. Матусевич Л. М. Статус категорії "мовленнєвий жанр" у сучасній лінгвістиці. *Молодий вчений*. Херсон, 2017. № 4.3. (44.3). С. 155–158.
10. Пономаренко О. А. Парадигмальний підхід до вивчення мовленнєвих жанрів у медичному дискурсі. *Мовознавство*. 2014. № 2. С. 62–69.
11. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010.
12. Тодоров Цветан. Походження жанрів. *Поняття літератури та інші есе / пер. із фр. Є. Марічева*. Київ : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006.
13. Шевченко Л. І. Медіалінгвістика : словник термінів і понять ; за ред. Л. І. Шевченко. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2014.
14. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації : монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009.
15. Яхонтова Т. Жанровий аналіз. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 2015. Вип. 138. С. 477–479.
16. Swales J. M. *Genre Analysis: English in academic and research settings*. Cambridge, England: Cambridge University Press, 1990.
17. Collin R. Genre in Discourse, Discourse in Genre: A New Approach to the Study of Literate Practice. *Journal of Literacy Research*. London, 2012. Vol. 44. P. 1–21.
18. Miller C. R. Genres as social action. *Quarterly Journal of speech*. 1984. Vol. 70. P. 151–167.

Список рекомендованих джерел

Бахчиванжи А. В. Мовленнєві жанри законодавчого юридичного дискурсу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія.* 2021. Вип. 47(1). С. 12–16.

Бахчиванжи А. Репрезентативні форми і мовленнєві жанри українського судового дискурсу. *Вісник Одеського національного університету Серія: Філологія.* Одеса. 2022. Т. 27. Вип. 2(26). С. 7–18.

Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи. Л. : ПАІС, 2005.

Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генології. Київ : Видавничий центр "Академія", 2006.

Бацевич Ф. С. Дискурсивна природа мовленнєвого жанру. *Функціонально-комунікативні аспекти граматики і тексту : зб. наук. пр.* Донецьк : ДонНУ, 2004. С. 16–23.

Бацевич Ф. С. Умови успішності мовленнєвого жанру: спроба типології. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія. "Філологія".* Київ, 2008. Т. 11. № 1. С. 26–33.

Дерпак О. В. Конфронтативні мовленнєві жанри : комунікативно-прагматичний та мовний аспекти (на матеріалі української, англійської та польської мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.15. К., 2005.

Десятник Г. О. Види, жанри і типи аудіовізуальних творів : словник-довідник / наук. ред. В. В. Гоян. Київ : Ін-т журналістики КНУ, 2020.

Дяків Х. Мовленнєвий жанр "відеоінтерв'ю": комунікативно-прагматична організація. *Folia Philologica.* № 1. 2021. С. 20–28.

Заборна М. Лінгвістична генологія : навч.-метод. комплекс. Тернопіль : Підручники і посібники, 2018.

Корнейко І. В., Петрова О. Б., Попова Н. О. Теорія жанру: теоретичні та прикладні аспекти : монографія. Харків : Друкарня Мадрид, 2014.

Куранова С. І. Перспективи дослідження публічної мовної особистості в аспекті жанрової та реєстрової теорій. *Мовознавство.* 2017. № 5. С. 42–54.

Мовленнєві жанри в міжкультурній комунікації : монографія. Львів : ПАІС, 2010.

Піддубна В. Етикетні мовленнєві жанри в українській і польській мовах. *Українське буття у слові й тексті : Студії з лінгвоукраїнознавства* / за ред. О. О. Маленко. Харків : ХНПУ; ХІФТ, 2022. С. 275–283.

Почапська О. І. Інформаційні жанри : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г., 2013.

Сахарова О. В. Вступ до лінгвістичної генології : навч. посіб. Київ : Освіта України, 2012.

Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010.

Сивак А. О. Мовленнєвий жанр на медичну тематику: статусні параметри та розробка анкети. *Молодий вчений. Філологічні науки*. Херсон : Видавництво "Молодий вчений", 2020. № 11 (87), листопад. С. 117–122.

Черниш О. А. Теорія жанрів у сучасній лінгвістиці. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Т. 31 (70). № 1, ч. 3. 2020. С. 70–75.

Bazerman C. Systems of Genres and the Enactment of Social Intentions *Genre and the New Rhetoric* / Ed. Aviva Freedman and Peter Medway. Bristol: Taylor and Francis, 1994. P. 79–101.

Bhatia V. K. Analyzing Genres: Language in Professional Settings. London and New York: Longman, 1993.

Collin R. Genre in Discourse, Discourse in Genre: A New Approach to the Study of Literate Practice *Journal of Literacy Research*. London, 2012. Vol. 44. P. 1–21.

Corbett J. Genre and Genre Analysis *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Oxford : Elsevier Science Ltd., 2009. P. 286–292.

Fairclough N. Genres in Political Discourse *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Oxford : Elsevier Science Ltd., 2009. P. 293–298.

Genre in a changing world / ed. by Charles Bazerman, Adair Bonini, Debora Figueiredo. Indiana : Parlor Press, 2009.

Miller C. R. Rhetorical community : The cultural basis of genre. *Genre and the New Rhetoric* / Ed. By A. Freedman, P. Medway. London : Taylor and Francis, 1994. P. 67–78.

Swales J. M. Genre Analysis: English in academic and research settings. Cambridge, England: Cambridge University Press, 1990.

Witosz Bożena. Dyskurs i stylistyka Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009.

Тема 4

Лінгвопрагматична парадигма тексту

Перелік питань для обговорення

1. Лінгвопрагматична типологія одиниць дискурсивно-текстової комунікації.
2. Мовленнєвий акт як лінгвопрагматична одиниця текстової комунікації: локуція, іллокуція та перлокуція.
3. Типологія мовленнєвих актів. Авторські типології мовленнєвих актів. Констативи та перформативи. Прямі та непрямі, інформативні та неінформативні мовленнєві акти.
4. Співвідношення понять "мовленнєвий акт", "висловлення", "речення".
5. Іntenція й комунікативна мета автора / тексту. Текстова референція.
6. Імпліцитні компоненти тексту. Фонові знання. Ситуативні (прагматичні) та мовні пресупозиції. Типологія пресупозицій. Комунікативні та дискурсивні пресупозиції.
7. Лінгвотекстовий аспект інтертексту. Прецедентні феномени: автопрецеденти, соціумно-прецедентні феномени, національно-прецедентні феномени, універсально-прецедентні феномени.
8. Стратифікація прецедентних феноменів: прецедентні висловлювання, прецедентні ситуації, прецедентні імена; прецедентні тексти.
9. Номінативна, естетична, ігрова, персуазивна, атрактивна, делімітативна, іміджетвірна функції прецедентних текстів.
10. Моделі породження і сприйняття тексту. Концепт тексту. Розуміння й інтерпретація тексту. Модель комунікативного акту (текстової комунікації).

Матеріали та завдання

I. *Порівняйте подані визначення, упорядкуйте порівняльну таблицю запропонованих дефініцій.*

Мовленнєвий акт (далі М. а.) – цілеспрямована мовленнєва дія, що відбувається відповідно до принципів і правил норма-

тивної соціомовленневої поведінки, прийнятих у певному суспільстві; одиниця, що розгортається в межах прагматичної ситуації міжособистісного, групового, масового або інших типів спілкування. Основними рисами М. а. є умисність (інтенціональність), цілеспрямованість і конвенціональність. Має форму речень (висловлень) і завжди співвіднесений з особою мовця, контекстом і ситуацією спілкування.

Основи теорії М. а. були закладені британським філософом Дж. Остіном у 50–60-х рр. ХХ ст. Він виділив три її складники: локуцію (власне говоріння): іллокуцію (вплив на слухача як основа М. а.) і перлокуцію (очікуваний результат). Однією з найпоширеніших є класифікація британського логіка та філософа Дж. Серля, який визначив п'ять типів М. а.: 1) репрезентативи, або асертиви, які зобов'язують мовця нести відповідальність за істинність висловлення; 2) директиви, які змушують адресата щось зробити; 3) комісиви, що зобов'язують виконати певні дії в майбутньому або дотримуватися певної лінії поведінки; 4) експресиви, які виражають психологічний стан мовця, характеризують міру його відвертості; 5) декларативи, які встановлюють відповідність між пропозиційним змістом висловлення та реальністю. Виділяють ще прямі й непрямі М. а. Так, М. а. "Ти не зміг би купити хліба?" має комунікативний смисл не запитання, а прохання 'купи хліба'. Актуальною залишається проблема створення типології М. а. з орієнтацією на види *дискурсів, жанрів мовних*, психологічні типи комунікантів, умови спілкування тощо [1, с. 373–374].

***

Мовленнєвий акт – базова мінімальна одиниця вербальної комунікації; інтенційно та ситуаційно зумовлене, граматично й семантично організоване висловлення, що супроводжується відповідними діями мовця, спрямованими на адресата та його реакцію. Ф. Бацевич, разом із Н. Арутюною, подвійно кваліфікує М. а. як цілеспрямовану мовленнєву дію, що здійснюється відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, прийнятими в цьому суспільстві, і як мінімальну одиницю нормативної соціомовленнєвої поведінки, що розглядається в

межах прагматичної ситуації. Українська дослідниця І. Шевченко цілком слушно зазначає, що в новій когнітивно-комунікативній парадигмі, де постмодернізм прийшов на зміну механістичності й раціоналізму, а конструктивізм – інтерпретаціоналізму, поняття М. а. не відкидається, а набуває нового змісту, тобто М. а. варто визнати мінімальною одиницею дискурсу як мовленнєву взаємодію мовця і слухача для досягнення певних перлокутивних цілей мовця шляхом конструювання ними дискурсивного значення в ході спілкування. На її думку, М. а. складається з аспектів адресанта, адресата, іллокутивного, денотативного, локутивного, інтенційного, ситуативного, контекстуального, метакомунікативного аспектів і розгортається за певним когнітивним сценарієм з урахуванням прагматичних пресупозицій.

На відміну від висловлення, М. а. є багаточасовим утворенням у процесі комунікативної діяльності, що поєднує свій знаковий статус із намірами та діями мовця щодо адресата, реакцію якого акт передбачає. Однак не всі дослідники поділяють думку про М. а. як одиницю спілкування, вважаючи його віртуальною одиницею, у якій лише потенційно закладена здатність до спілкування зі "стерильним співрозмовником". <...> Однак залучення М. а. до комунікативної лінгвістики на правах одиниці комунікації, дискурсу за умови перегляду його природи та з урахуванням усіх складників комунікативної події, до якої він занурений, на наш погляд, є перспективним. Загалом, питання про мінімальну одиницю мовленнєвого спілкування переноситься до сфери дискурсології й залишається відкритим <...> [11, с. 425–426].

***

Акт (лат. *actus* – вчинок, процес, здійснення) **мовленнєвий** (далі А. м.) – 1) психофізичний процес, зв'язок між мовцем (адресантом) і слухачем (адресатом), що передбачає три компоненти: 1) говоріння (писання); 2) сприйняття; 3) розуміння мовлення (тексту). А. м. як діалог передбачає встановлення зв'язку між співрозмовниками. А. м. – це єдність повідомлення і спільного мислення; 2) одиниця мовленнєвої діяльності

(мовленнєва дія) та основна одиниця людської комунікації; складник повідомлення, цілеспрямована мовленнєва дія, здійснювана відповідно до принципів, законів і правил мовленнєвої поведінки, усталених у суспільстві; окрема спрямована дія, що охоплює говоріння і сприйняття мовлення (у письмовій формі відповідно – текст і його прочитання). А. м. – одиниця мовлення, цілісність якої полягає в єдності мовленнєвого висловлення (локуції), мети (іллокуції), спрямованості на результативну реакцію (перлокуції) і розмови – прямої (усне спілкування) чи опосередкованої (письмове) (колокуція); окремий акт мовлення, що за усталених умов постає двобічним процесом породження тексту з охопленням одночасного *говоріння* (адресант) ↔ *слухання* (адресат) і розуміння почутого, а за письмового спілкування мовленнєвий акт охоплює писання й читання з можливим часово-просторовим віддаленням учасників спілкування; цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, усталених у конкретному суспільстві; одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки в межах прагматичної ситуації; складник повідомлення (висловлення), цілеспрямована мовленнєва дія; одиниця нормативної соціомовної поведінки, що постає в межах прагматичної ситуації комунікативного акту. Втілення в повідомленні (висловленні) певної комунікативної мети, що надає йому конкретної спрямованості <...> А. м. – це найменша монологійна одиниця, витворена через локатора; вона постає виявлена в реченні [5, с. 24–26].

***

Мовленнєвий акт – мінімальний відносно самостійний відрізок процесу діяльності, яка здійснюється певним мовцем стосовно певного адресата в певних соціальних умовах із певними цілями за допомогою конвенційних мовних засобів у творчий спосіб на ґрунті певних усвідомлюваних ментальних процесів, насамперед, комунікативної інтенції [2, с. 31].

II. *За словниками лінгвістичних термінів з'ясуйте зміст понять "перформатив", "перформативне дієслово", проаналізуйте подану таблицю відповідно до опрацьованих дефініцій.*

Показники перформативних висловлень за *Вікторією Миколаївною Шевченко*:

Таблиця 4.1.

Типи ПВ		Структурно-семантичні		Функціональні	
		Класичні	пом'якшені	власне ПВ	мета-комунікативні
Показники ПВ					
Семантичні:					
1)	сема мовленнєвої дії (перформативна сема)	+	+	+	+
2)	виконання мовленнєвої дії мовцем у дискурсі	+	+	+	+
Структурні:					
3)	перформативна формула (Vperf, 1 Pers. Sing. Präs Indik. Akt.) або її модифікації	+	–	+/-	+/-
4)	пропозиційне розширення	+/-	+/-	+	–
Функціональний:					
5)	називання дії збігається з її виконанням	+/-	+/-	+	–

[13, с. 121].

III. Порівняйте подані авторські концепції структури мовленнєвого акту.

Структура мовленнєвого акту в концепціях *Джона Остіна* та *Джона Серля*.

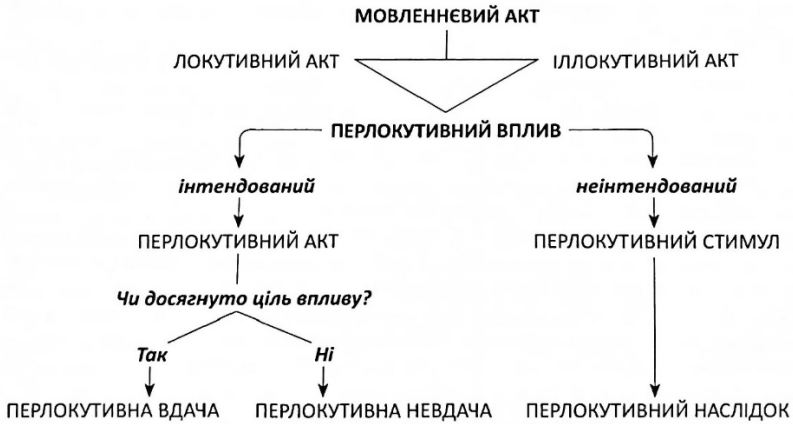
Таблиця 4.2.

Джон Остін (1962)	Джон Серль (1965)
<p align="center">Локутивний акт (ЛОКУЦІЯ)</p> <p>як єдність:</p> <ul style="list-style-type: none"> • фонетичного акту (<i>phonetic act</i>) – вимови окремих звуків; • фатичного акту (<i>phatic act</i>) – вимови окремих вокабул, тобто звукових сполучень у складі певної граматично й інтонаційно оформленої конструкції, результат такого висловлювання – "фема"), • ретичного акту (<i>rhetic act</i>) – використання феми та її складників із визначенням "смыслом" і визначеною референцією (іменування та співвіднесення – <i>naming and referring</i>), результат такого висловлювання – "рема") 	<p align="center">Акт промовляння:</p> <p align="center">ПРОПОЗИЦІЯ</p> <p align="center">Акт референції</p> <p align="center">Акт предикації</p>
<p align="center">Іллокутивний акт (ІЛЛОКУЦІЯ)</p> <p>вимова висловлювання, яке має визначену (конвенційну) силу, зокрема інформування, наказ, попередження тощо</p> <p>Іллокутивна сила</p>	<p align="center">Іллокутивний акт (ІЛЛОКУЦІЯ)</p> <p>Пропозиційний зміст іллокутивного акту (пропозиційний показник (<i>indicator</i>) – показник судження, показник іллокутивної сили – показник функції</p>
<p align="center">Перлокутивний акт (ПЕРЛОКУЦІЯ)</p> <p>(зумовлення чи досягання чогось унаслідок говоріння, зокрема переконати, змусити, налякати, здивувати тощо, результат іллокутивного акту (<i>effect</i>)).</p> <p>Цей акт не є конвенційним.</p>	<p align="center">(Перлокутивний акт) Перлокутивний ефект</p>

[14, p. 94–107; 15, p. 39–53; 16, p. 3].

***

Мовленнєвий вплив у термінах теорії мовленнєвих актів

[7, с. 80].

IV. *Опрацюйте наведені параметри класифікації мовленнєвих актів. Доведіть доречність застосування поліаспектного підходу до вивчення лінгвопрагматичних одиниць міжособистісної комунікації.*

Мовленнєві акти класифікують:

1) *за кількістю іллокутивних сил* – прості (опис – іллокутивна сила репрезентативна; прохання – іллокутивна сила квеситива) і гібридні (пропозиція, запрошення – містять іллокутивні сили директива і комісива);

2) *за способом вираження* – прямі (мовна семантика засобів відповідає іллокутивній силі: директив – спонукальне речення) і непрямі (іллокутивна сила мовних форм не постає складником семантики А. м.: непрямий директив може реалізовуватися питальним реченням: *Не могли б ви мене пропустити?*; розповідним: *Я хочу почути відповідь*);

3) *за структурою* – прості (актуалізований одним простим реченням, пор.: квеситив типу *Котра тепер година?*; директив: *Припиніть!*; комісив: *Я поверну книжку згодом*) і складні (утворюються із простих на основі субординації (підпорядкування

мети одного акту іншому/іншим), координації (збіг мети кількох актів), сприяння (здійснення мети одного акту уможливує реалізацію мети іншого акту);

4) *за рівнем мовного складника* – нерозгорнуті (здійснюються за допомогою одного висловлення типу *Чорт забирай!*), розгорнуті (здійснюються за допомогою кількох висловлень, що складають зв'язний текст, пор., наприклад: сварка, обговорення тощо) та універсальні (здійснюються за допомогою одного / кількох висловлення / висловлень, що складають зв'язний текст, пор., наприклад: наказ, запит);

5) *за формою вияву і застосування мовних засобів* – усно-мовленнєві (сферою вияву постає усне мовлення: молитва, сварка і под.), писемно-мовленнєві (реалізуються тільки писемно: протокол, розписка тощо) і зворотно-виявні (можуть бути усно-мовленнєвими і писемно-мовленнєвими: прохання, подяка та ін.);

6) *за універсальністю* – первинні, або універсальні (властиві різним сферам спілкування: питання, прохання і под.) і вторинні, або інституційні (виявляються лише в межах певного соціального інституту: проповідь, голосування тощо);

7) *за позицією в дискурсі* – ініціальні (відкривають комунікацію: привітання, запрошення і под.), реактивні (постають реакцією на певні мовленнєві дії адресанта: згода, заперечення тощо);

8) *за виявом інтерактивності* – однібічні (не вимагають негайної зворотної мовленнєвої дії й розраховані на пасивне / опосередковане сприйняття повідомлення адресатом: опис, оповідання, розповідь тощо) та кооперативні (спрямовані на виклик негайної реакції адресата) з внутрішнім диференціюванням на двобічні (наявна мовленнєва взаємодія двох комунікантів) і багатобічні (розраховані на участь у комунікації трьох, чотирьох і більше осіб). Такі А. м. стимулюють мовленнєву діяльність адресата: директива, запит тощо;

9) *за комунікативною настановою* – інформативні й інтерпретативні. Перші за модальною характеристикою диференціюються на: а) власне-інформативні (повідомлення); б) дискусивні; в) "диктувально-приписувальні".

Інтерпретативні А. м. поділяються на: 1) цілеспрямовані; 2) неспрямовані. За модальною характеристикою цілеспрямовані

диференційовані на: а) діалоги, що формують оцінну модальність (наприклад, бесіда на зразок: *А мені цей столик подобається, його можна біля телевізора поставити*); 2) діалоги, які формують модальність іншого виміру (пор. наприклад, суперечки, претензії, примирення). Неспрямовані діалоги розрізняються за тим, який аспект особистості реалізується в розмові: Я-інтелектуальне, Я-емоційне, Я-естетичне [5, с. 25–26].

***

Типологія мовленнєвих актів за критерієм способу вираження Лілії Ростиславівни Безуглої:

В *експліцитних МА* і пропозиція, і іллокуція виражені експліцитно, прямо. Їхні пропозиційні та іллокутивні смисли регулюються лексико-граматичними конвенціями та є повністю залежними від контексту, оскільки вони закодовані в ментальних лексиконах мовців максимально.

<...> *Імплікативні МА* передбачають необхідність виведення смислів і потребують широкого дискурсивного контексту. *Конвенціоналізовані МА* демонструють слабкіший зв'язок із дискурсивним контекстом, вони не викликають труднощів розпізнавання й без контексту, однак можуть уживатися й буквально.

Індиректні МА – такі імпліцитні МА, які реалізуються конвенціоналізованими мовними засобами (фразеошаблонами) з переосмисленням іллокуції. *Непрямі МА* становлять такі імпліцитні МА, які реалізуються конвенціоналізованими мовними засобами з переосмисленням пропозиції.

<...> Інший різновид імпліцитних МА – імплікативні, мають імпліцитні смисли (як пропозиційні, так й іллокутивні), для розуміння яких адресатові необхідно зробити певний умовивід (або навіть ланцюжок умовиводів) з експліцитного смислу на ґрунті дискурсивного контексту. Такі імпліцитні смисли отримали в лінгвопрагматиці назву імплікатур [2, с. 41–43].

V. Порівняйте наведені авторські типології, упорядкуйте систематизовану класифікацію, яка охоплювала б переважну більшість наведених іллокутивних типів мовленнєвих актів.

Типологія мовленнєвих актів *Джона Остіна*.

(1) **Вердиктиви** (Verdictives) – оголошення вердикту присяжними, арбітром чи рефері, назагал – рішення щодо чогось – факту чи оцінки.

(2) **Екзерситиви** (Exercitives) – здійснення (застосування) повноважень, прав або впливу, наприклад, *призначення на посаду, голосування, наказ, примушування, порада, попередження*.

(3) **Комісиви** (Commissives) – обіцянки й інші зобов'язання, вони зобов'язують (commit) вас щось зробити; *декларації та заяви про наміри*, які не є власне обіцянками.

(4) **Бехабітиви** (Behabitives) – неоднорідна група, пов'язана з людськими взаєминами та соціальною поведінкою, наприклад, *вибачення, привітання, висловлення похвали, співчуття, прокляття, виклик (challenging)*.

(5) **Експозитиви** (Expositives) – висловлювання в дискусії, суперечці чи бесіді, наприклад, "я відповідаю", "я аргументую", "я визнаю", "я ілюструю", "я припускаю", "я постулюю" [14, р. 150–151].

***

Класифікація мовленнєвих актів *Джона Серля*.

Найважливіші серед 12 параметрів класифікації іллокутивних актів:

- **іллокутивна мета** (*illocutionary point*) (1),
- **напрямок пристосування** між словами та світом (*direction of fit*) (2),

• вираження психологічного стану (*expressed psychological states*) (3).

Інші параметри –

- сила репрезентації іллокутивної мети (4),
- статус або становище мовця і слухача (5),
- інтереси мовця та слухача (6),
- співвідношення перформативного висловлення до іншої частини дискурсу, а також безпосереднього контексту (7),
- пропозиційний зміст (8),
- мовленнєві та немовленнєві засоби вираження актів (9),
- екстралінгвальне (інституційне) опертя (10),
- порформативне/неперформативне вживання іллокутивного дієслова (11),
- стиль реалізації іллокутивного акту (12).

Асертиви (*Assertives*).

Мета – зафіксувати відповідальність мовця за повідомлення про деякий стан справ, за істинність висловлюваного судження.

Усі асертиви можна оцінювати як *істинні* чи *хибні*.

Напря́м пристосування "слова – реальність"; психологічний стан, що виражається, – переконання (що *p*), **Belief** (that *p*).

Формула класу іллокутивних актів:

$\vdash \downarrow B(p)$,

де символ $\vdash$ це знак ствердження Фреге, $\downarrow$ – напрям пристосування слів до реальність, **B** – переконування (believe), *p* – пропозиційний зміст

Директиви (*Directive*).

Мета – спроби мовця (**S**) домогтися, щоб слухач (**H**) дещо зробив.

Напря́м пристосування – "реальність – слова".

Умови щирості – бажання (або побажання, або потреба).

Пропозиційний зміст – **H** виконає деяку майбутню дію **A**.

Формула класу іллокутивних актів:

$! \uparrow W$ (**H** робить **A**),

де $\uparrow$ – напрям пристосування світу до слів, а $!$ – іллокутивну мету директива, **W** – умовна позначка бажання (want).

Комісиви (*Commissive*).

Мета – покласти на мовця зобов'язання зробити деяку майбутню дію або дотримуватися певної лінії поведінки, **C** – ім'я іллокутивного класу.

Напрямок пристосування – "реальність – слова".

Умови щирості – **I** (намір, інтенція).

Пропозиційний зміст – **S** виконає деяку майбутню дію **A**.

Формула класу іллокутивних актів:

$C \uparrow I (S \text{ робить } A)$

Експресиви (*Expressives*).

Іллокутивна мета – вираження психологічного стану, що визначається умовою щирості щодо стану справ, визначеного в межах пропозиційного змісту.

Напрямок пристосування – параметр не є релевантним (відсутній), символ – **Ø**, оскільки істинність судження, вираженого експресивом, входить у його пресупозицію.

Формула класу іллокутивних актів:

$E \text{ } \emptyset (P) (S/H + \text{властивість}),$

де **E** – іллокутивна мета експресивів, **P** – змінна, сфера визначення якої – різні психологічні стани, що виражаються зі здійсненням іллокутивних актів цього класу.

Пропозиційний зміст приписує деяку властивість (не обов'язково дію) або мовцю (**S**), або слухачу (**H**).

Декларації (*Declaration*).

Визначальна властивість – здійснення будь-якого акту з цього класу встановлює відповідність між пропозиційним змістом і реальністю. Успішність акту гарантує дійсну відповідність пропозиційного змісту реальності.

Мета – внесення змін статусу чи умов указаних об'єктів.

Формула класу іллокутивних актів:

$D \uparrow \emptyset (p),$

де **D** – деклараційна іллокутивна мета; напрям пристосування – водночас і "слова – реальність", і "реальність – слова"; умови щирості відсутні; *p* – звичайний символ пропозиційної змінної.

Асертиви-декларації:

$D_a \uparrow \uparrow B (p),$

де D_a – іллокутивна мета асертива, що має силу декларації, перша стрілка вказує на пристосування асертива, а друга – як у декларації; умова успішності – переконання; p – пропозиційний зміст [16, р. 2–8; 12–20].

***

Основні іллокутивні типи мовленнєвих актів за *Лілією Ростиславівною Безуголю*:

асертив: повідомлення, припущення, твердження, констатація, нагадування, заперечення, відповідь тощо;

директив: прохання, порада, запрошення, пропонування, дозвіл, згода, відмова, наказ, заборона, вимога, команда тощо;

квеситив: інформаційне, екзаменаційне, уточнююче, проблемне питання;

комісив: обіцянка, клятва, гарантія, парі, згода, відмова тощо;

експресив: емотив (подив, радість, захват, вихвалання, задоволення, незадоволення, шкода, гнів, обурення тощо), евалюатив (похвала, комплімент, схвалення, несхвалення, докір, критика, звинувачення, догана, осуд тощо) і бегабітив (привітання, побажання, співчуття, подяка тощо);

контактив: устанавлення контакту з адресатом (вітання, звертання), підтримання контакту (метакомунікативний коментар, звертання) і розірвання контакту (прощання);

декларатив: відкриття й закриття зборів та інших заходів, винесення вироку, акт укладання шлюбу, хрещення, призначення, звільнення тощо.

Специфіка іллокутивних типів і підтипів визначається саме умовами успішності, до яких належать: умова нормального входу – виходу, умова пропозиційного змісту, підготовчі умови, умова щирості, суттєва та перлокутивна умови [2, с. 33].

V. Упорядкуйте узагальнений перелік умов успішності мовленнєвих актів, доведіть чи спростуйте припущення, що умови успішності мовленнєвих актів безпосередньо залежить від типу дискурсу, у структурі якого вони функціонують.

Умови успішної реалізації основних іллокутивних типів за Лілією Ростиславівною Безуголою

Таблиця 4.3.

умова	пропозиційного змісту	підготовча	щирості	перлокутивна	суттєва
асертив $A(p)$	Будь-яка p	<ul style="list-style-type: none"> – S має підстави вважати p істинним; – Для H не є очевидним, що S знає/думає що p 	S вірить, що p	S має намір змусити H повірити, що p	S має намір презентувати p як істинну
директив $D(p)$	Майбутня дія H	<ul style="list-style-type: none"> – S має підстави, щоб виразити p; – S вважає, що H спроможний виконати дію; – Для S і H не є очевидним, що H виконає дію за іншого перебігу дій 	<ul style="list-style-type: none"> – S бажає, щоб p; – S вірить, що H може виконати дію; – S щирий стосовно обопільних інтересів 	S має намір змусити H виконати дію	S має намір виразити спонукання H виконати дію

Продовження таблиці 4.3.

квеситив $Q(p)$	Будь-яка p	<ul style="list-style-type: none"> – S не знає відповідь; – S припускає, що H знає відповідь; – Для S і H не є очевидним, що H дасть відповідь за іншого перебігу подій 	S бажає ліквідувати когнітивний дефіцит щодо p	S має намір змусити H відповісти	S має намір запитати H
комісив $K(p)$	Майбутня дія S	<ul style="list-style-type: none"> – S має підстави, щоб виразити p; – S спроможний виконати дію; – S знає, що для H не є очевидним, що S виконає дію за іншого перебігу подій 	S має намір виконати дію p	S має намір змусити H повірити, що p	S має намір прийняти зобов'язання виконати дію p

Закінчення таблиці 4.3.

експресив $E(p)$	Будь-яка p	S має підстави для вираження почуттів/ ставлення	S відчуває почуття/ хоче виразити ставлення	S має намір викликати у H почуття	S має намір виразити почуття/ ставлення
декларатив	Елементарна p	має місце інституційна ситуація	–	S має намір змінити світ відповідно до p	S робить p істинною
контактив	Будь-яка p	S має підстави, щоб встановити/ підтримати/ обірвати контакт із H	–	S має намір, встановити/ підтримати/ обірвати контакт із H	S має намір (не) контактувати із H

(де S – мовець, H – адресат, p – пропозиція)

Узагальнення даних про умови успішності мовленнєвих актів дає можливість стверджувати, що компоненти схеми в ситуаціях реалізації різних іллокутивних типів мовленнєвого акту мають такий вигляд:

• **Асертив** (повідомлення): *хто?* – Адресант – *що робить?* – повідомляє – *кому?* – Адресатові – *про що?* – про те, що *р* – *як?* – щиро, тобто вірить, що *р* – *чому?* – тому що для Адресата це нова інформація – *з якою метою?* – щоб Адресат повірив, що *р*.

• **Директив** (прохання): *хто?* – Адресант – *що робить?* – просить – *кого?* – Адресата – *про що?* – про те, щоб Адресат виконав дію – *як?* щиро, тобто хоче, щоб Адресат виконав дію – *чому?* – тому що дія в його (Адресанта) інтересах – *з якою метою?* – з метою змусити Адресата виконати дію.

• **Квеситив** (інформаційне питання): *хто?* – Адресант – *що робить?* – запитує – *кого?* – Адресата – *про що?* – про те, чи істинна пропозиція *р/якого* елемента пропозиції бракує – *як?* – щиро, тобто хоче знати відповідь – *чому?* – тому що справді не знає відповідь – *з якою метою?* – з метою одержати відповідь.

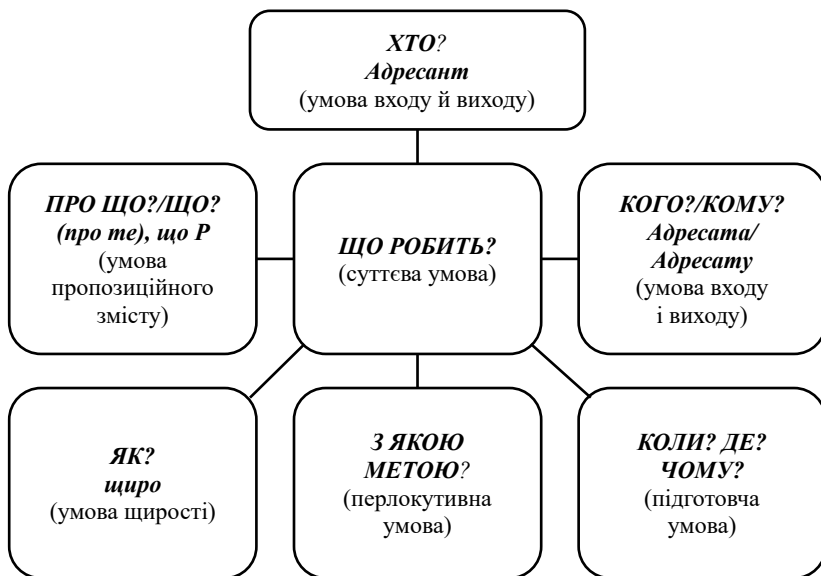
• **Комісив** (обіцянка): *хто?* – Адресант – *що робить?* – обіцяє – *кому?* – Адресатові – *що?* – що виконає дію – *як?* – щиро, тобто хоче виконати дію – *чому?* – тому що справді має намір виконати дію – *з якою метою?* – змусити Адресата повірити, що *р*, обнадіяти Адресата.

• **Експресив** (докір): *хто?* – Адресант – *що робить?* – докоряє – *кому?* – Адресату – *в чому?* – в тому, що *р* – *як?* – щиро, тобто негативно оцінює *р* – *чому?* – тому що *р* не в його інтересах – *з якою метою?* – з метою змусити Адресата шкодувати, що *р*.

• **Контактив** (привітання): *хто?* – Адресант – *що робить?* – вітається – *з ким?* – з Адресатом – *чому?* – тому що того вимагає ситуація – *з якою метою?* – з метою встановити контакт з Адресатом.

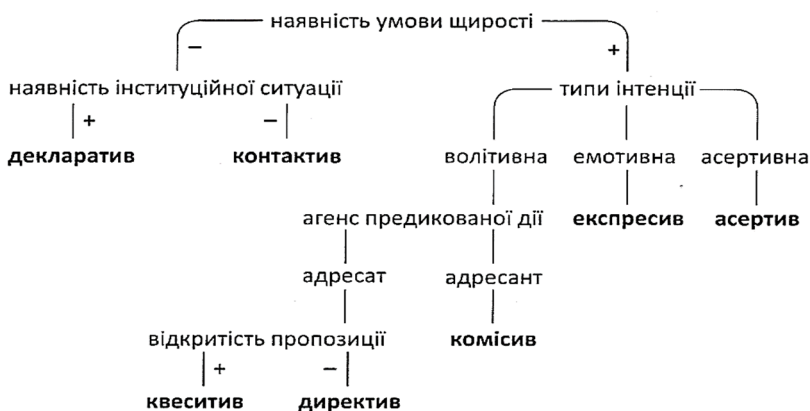
• **Декларатив** (оголошення зборів відкритими): *хто?* – Адресант – *що робить?* – повідомляє – *кому?* – Адресатові – *про що?* – про те, що збори відкрито – *чому?* – тому що Адресант має відповідні повноваження – *з якою метою?* – з метою відкрити збори.

Умови успішності іллокутивних актів у вигляді акціонального фрейму

Типологія іллокутивних актів за критерієм успішності:

Іллокутивні акти

[3, с. 118–144, 134, 135; 2, с. 37; 4, с. 104–105; 107–109].

***

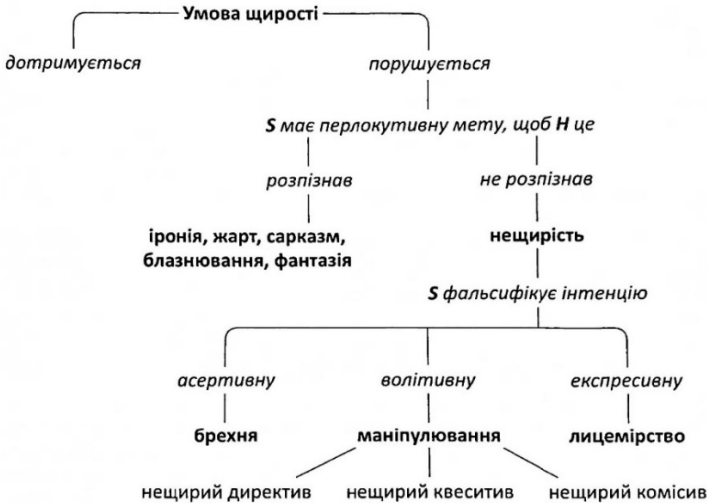
Співвідношення умов успішності та вдалості мовленнєвих актів за *Сергієм Івановичем Криворучком*:

Таблиця 4.4.

МА	Успішний	Вдалий
АСЕРТИВ	<i>Н розуміє, що S виражає стан речей р як істинний</i>	<i>Н повірив, що стан речей р є істинним</i>
КОМІСИВ	<i>Н розуміє, що S виражає зобов'язання здійснити дію A</i>	<i>Н повірив, що S здійснить дію A</i>
ДИРЕКТИВ	<i>Н розуміє, що S виражає бажання спонукати Н здійснити дію A</i>	<i>Н здійснив дію A</i>
КВЕСИТИВ	<i>Н розуміє, що S виражає бажання спонукати Н заповнити когнітивний дефіцит S</i>	<i>Н заповнив когнітивний дефіцит S</i>
ЕКСПРЕСИВ	<i>Н розуміє, що S виражає свої почуття / емоції / ставлення</i>	<i>Н відчув почуття / емоцію/ ставлення</i>
КОНТАКТИВ	<i>Н розуміє, що S встановлює / підтримує / розриває з ним контакт</i>	<i>Н встановив / підтримав / розірвав контакт з S</i>
ДЕКЛАРАТИВ	<i>Н розуміє, що S змінює стан речей, виголошуючи висловлення</i>	<i>Н повірив S, прийняв установлений стан речей і відповідає йому</i>

Н – слухач, адресат; ***S*** – мовець, адресант [7, с. 77].

Особливості порушення умов щирості в мовленнєвих актах за
Оленою Миколаївною Новіковою:

[8, с. 99].

VI. Проаналізуйте наведені визначення понять "комунікативний акт", "мовленнєвий акт", "дискурсивний акт", порівняйте авторську прагматичну таксономію дискурсивних актів із класифікаціями іллокутивних типів мовленнєвих актів, що наведені вище, знайдіть спільне та відмінне в засадничих параметрах порівнюваних класифікацій.

Комунікативний акт (КА) – гіперонімічна одиниця мовленнево-мисленневої (взаємо)дії, що вміщує когнітивний контекст і комунікативну подію, тобто це когнітивно-комунікативний акт, що здатен у своєму втіленні мати за опертя як вербальні засоби, так і на паравербальні, а також охоплювати не лише малоформатні (прості мовленнєві акти (МА), жести, міміка, мовчання), а й широкоформатні мовленнєві події (медіа повідомлення, текстові масиви, пантоміміку тощо). Двома його гіпонімічними різновидами є мовленнєвий і дискурсивний акти.

Мовленнєвий акт (МА) – одиниця мовленнєвої діяльності, яка є проголошенням речення в певній ситуації з певною метою.

Дискурсивний акт (ДА) – одиниця мовленнєвої дії, включена в інтерацію, вона є ланцюжком мовленнєвих актів, об'єднаних спільною телеологічною настановою в єдиний мовленнєвий блок, у якому сходяться, перетинаються і взаємодіють різні іллокутивні сили з різними (первинними та вторинними) прагматичними значеннями. <...>

Головна відмінність між МА та ДА в їхньому функційному призначенні: МА є мінімальною та далі неподільною одиницею мовленнєвої дії, а ДА – мовленнєвим блоком, який в одних випадках може матеріально збігатися з МА, а в інших – вибирати декілька різних за прагмасемантичною специфікою МА. <...>

В аналізованих мовленнєвих одиницях по-різному вибудована й настанова мети: якщо мета МА досить однозначна, то в ДА вона може бути дифузною, інколи прихованою, а інколи й перетинатися з іншою метою. <...>

Таблиця 4.5.

Типи ДА	Види ДА	Спосіб використання (і – ініціальний, р – реакційний)	Режим спілкування (кп – кооперат., кф – конфліктне)	Вигода / невигода для мовця (М), адресата (А)		Спосіб вираження (пн – пряма; он – опосередкована номінація)
				бенефактив (користь)	малефактив (школа)	
Оферативи	прохання	і	кп	Г		пн / он
	вимога	і	кф / кп	Г		пн / он
	пропозиція	і	кп	Г / А		пн / он
	умовляння	і	кп	Г / А		он
Конформативи/нонконформативи	згода	р	кп	Г / А		пн / он
	схвалення	р	кп	Г		пн / он
	похвала	і/р	кп	Г		пн / он
	незгода	р	кф		А	пн / он
	відмова	р	кф		А	пн / он
	несхвалення	р	кф		А	пн / он

Акузативи	звинувачення	і/р	кф		А	пн / он
	осуд	і/р	кф		А	пн / он
	претензія	і/р	кф		А	пн / он
	обурення	і/р	кф		А	пн / он
	докір	і/р	кф		А	пн / он
Апологетиви	виправдання	р	кп	Г		пн / он
	вибачення	р	кп	Г		пн / он
	каяття	р	кп	Г		пн / он
	пробачання	р	кп	А		пн / он
Дидактиви	порада	і	кп	А	?А	пн / он
	повчання	і	кп	А	?А	он
	напоумлення	і	кп	А	?А	он
	натяк	і	кп	А	?А	он

[10, с. 105].

VII. З'ясуйте доречність застосування понять "референція" та "референт" у царині досліджень із лінгвістики тексту. Доповніть наведену типологію визначеннями понять "внутрішньотекстова референція", "інтерсеміотична референція", "соціосеміотична референція" (за Н. К. Кравченко). Підготуйте стислий огляд наукових праць вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, що стосуються досліджень денотативних аспектів інформаційної організації тексту.

Референція (нім. *Referenz*, від лат. *refero* – повідомляю) **прагматична** (прикметник від іменника *прагматика*) (далі Р. п.) – ступінь відомості повідомлюваного комунікантам у певному типі дискурсу.

Р. п. має опертям тріаду: "адресант – знак – референт" та охоплює три різновиди: 1) предмет / об'єкт відомий лише мовцеві-адресантові (інтродуктивна) <...>; 2) предмет / об'єкт відомий обом учасникам комунікації – адресантові й адресатові (ідентифікаційна) <...>; 3) предмет / об'єкт не належить до фонду знань учасників комунікації (неозначена) <...>. Відповідно в мовленні варто розрізняти **означену**, **неозначену** і **нульову** референції. **Означена** референція наявна, коли об'єкт, на який вказує іменний

вислів, є не лише відомим хоча б одному з учасників комунікації, а постає одиничним. <...> Референція ґрунтується на виділенні мовцем об'єкта з-поміж інших, тому функція референції – необхідність ототожнення (ідентифікації) того об'єкта, про який говориться в повідомленні, з реальним. Одиничність референта програмована відповідними засобами опису (вказівними займенниками в однині, порядком слів та ін. <...>

За *неозначеної* референції непрозорою виступає предметна співвіднесеність у контексті зі змінним референтом. Таксономічне значення, на ґрунті якого встановлюють належність імені до класу, не виступає ототожнювальним (ідентифікаційним). <...>

Нульова референція наявна, коли ім'я / вислів співвідноситься з уявним світом <...>. Якщо іменний вислів не стосується жодного об'єкта реального світу, варто констатувати псевдовислів, а згодом тлумачити останній у термінах можливого світу.

Спосіб співвіднесення мовного вислову з дійсністю / уявним світом називається референційним статусом цього вислову. Мовні вислови як факти мовної системи позбавлені референції, її вони набувають у мовленнєвому контексті.

Референція варіативна, **залежить від контексту** <...>. Саме в контексті може бути дейктична й анафорична референція. Дейктично реалізується означена референція до певної конкретної реалії <...> анафора передбачає відсилання до референта, що відомий за попереднім його згадуванням <...>. На означену референцію спрямовані вказівні займенники, а на неозначену – неозначені. Неозначена референція зумовлена станом знань адресата (на думку мовця) – неможливістю однозначно ідентифікувати референт іменної групи на ґрунті отриманих з висловлення даних про нього <...>. Референтність вислову передбачає його співвіднесення з фіксованим референтом в об'єктивному / уявному світі. Нереферентність вислову сигналізує про відсутність його співвідношення з індивідуалізованим, конкретним референтом. Такий вияв можливий для іменних груп зі статусом: а) екзистенційності (об'єкт існує лише потенційно, тому що не вибраний із класу об'єктів) <...>; б) універсальності (референтом є вся множинність сутностей, позначена

іменною групою; актуалізаторами виступають займенники типу *всі, всякий, кожний* <...>; в) родової ознаки (референтом виступає неіндивідуалізований еталонний представник множинності сутностей, позначених іменною групою <...>.

Важливим є врахування **референційної непрозорості**. Референційно непрозорим контекстом є такий, у якому підстановка одного означуваного виразу замість іншого з тією самою референцією не обов'язково зберігає незмінними умови істинності висловлення <...>.

Особливим класом референтних висловів є займенники, пов'язані з дейксісом та індексальністю [6, с. 174–177].

***

Референт (англ. *refer* – співвідносити, посилатися; лат. *Referens* – той, що відносить) – об'єкт (елемент, фрагмент) позамовної дійсності, предмет думки, на який вказує мовний знак і виявлюваний (актуалізований) у змісті повідомлення (мовленнєвого акту); висловлення як предмет референції в межах конкретного мовленнєвого акту та співвідносний з іменною групою. На відміну від денотата, співвіднесеного з класом об'єктів, референт актуалізований у конкретному мовленнєвому акті <...>. Референтом може виступати й описувана ситуація загалом. Референтом перформатива <...> постає перформативне висловлення, на підставі чого говорять про його автореференцію [6, с. 174].

VIII. Установіть кореляцію понять "імплікація", "імплікатура" з інформаційно-категорійною організацією тексту. Доповніть запропонований терміноряд науковим визначенням поняття "інференція".

Імплікація (лат. *implico* – тісно зв'язую; англ. *implication*, від лат. *implicamentum* – плетіння) – у **логіці, семантиці** – відношення між двома висловленнями – антецедентом (попереднім) і консеквентом (наступним), за якого консеквент постає як результат логічного висновку (інференції) з антецедента. Увага ж зосереджувана на співвідношенні істинних значень обох висловлень. Імплікатура витлумачувана як прагматична, або контекстуальна, імплікація (мовлене + чинники контексту →

імплікатура). Істинні оцінки у прагматиці не завжди беруться до відома; імплікацію можна розглядати в таких вимірах: 1) у **семантиці** – сприйняття слухачем / читачем текстової інформації, яка безпосередньо не зумовлена значенням компонентів висловлення (і ширше – складників тексту); логічна операція зв'язування двох висловлень за допомогою логічної зв'язки, що репрезентована в нормативному вимірі сполучником *якщо... то*. Перший елемент такої сполуки (що вводиться сполучником *якщо*) називається *антецедентом*, другий (після сполучника *то*) – *консеквентом*; 2) у **логіці** – логічна операція, за допомогою якої з двох висловлень утворюється умовне висловлення за схемою: *Якщо..., то*; 3) у **стилістиці**: те, що мається на увазі, недостатнє, низьке вираження якої-небудь думки мовними засобами; 4) у **психолінгвістиці** – приховування інформації, пов'язане з тим, що одне повідомлення містить інше завдяки асоціативності мовних одиниць і їхній здатності до набуття додаткових смислів [5, с. 361].

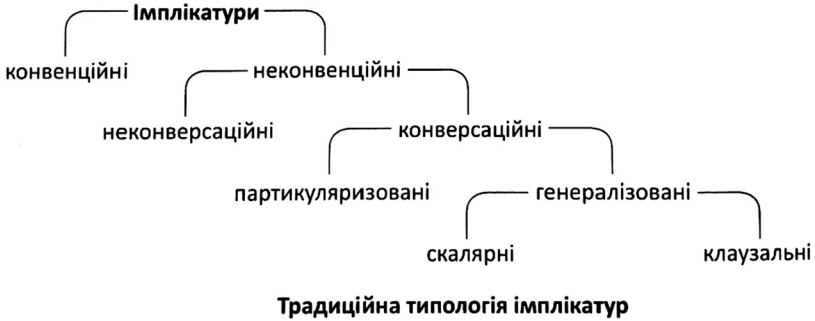
Дискурсивна імплікація – ментально-комунікативний процес конструювання адресантом і адресатом імпліцитного мовленнєвоактового смислу за типом інтендування – виведення, унаслідок якого реалізується непрямий дискурс [4, с. 80].

***

Імплікатура (лат. *Implico* – тісно зв'язую; англ. *implication* від лат. *implicamentum* – плетіння) (**розмовна / конверсаційна / комунікативна**) – прихований смисл, що виявляє адресат із контексту спілкування; різновид імплікації, що корелює з логічною зв'язкою "*якщо ... то*"; прихована інформація умовисновку, що опосередковує перехід від одного висловлення до іншого за відсутності їхнього експліцитного зв'язку; імпліцитний смисл висловлення як результат прагматичної імплікації; значення адресанта, що відрізняється від значення вимовленого ним речення контекстуально смисловим "навантаженням". Імпліцитний характер такого смислу ставить перед адресатом завдання відслідкувати імлікатуру, тобто визначити, не що адресант сказав (*has said*), а що він мав на увазі (*has meant / implicated*). <...> [5, с. 360].

***

Типологія імплікатури за Лілією Ростиславівною Безуголою:

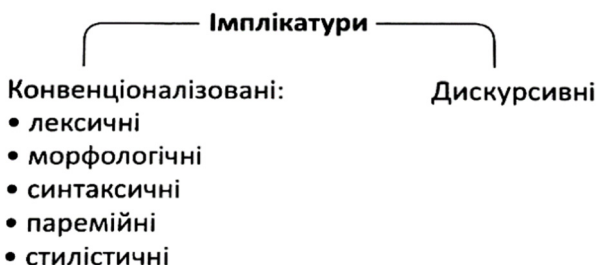
За критерієм залежності від мовних одиниць імплікатури поділяють на *конвенційні* й *неконвенційні*. <...>

Неконвенційні поділяються на *конверсаційні* й *неконверсаційні*: перші виводяться на ґрунті Принципу Кооперації та конверсаційних максим, другі – на ґрунті інших максим <...>.

Конверсаційні імплікатури повністю залежать від дискурсивного контексту. Поза контекстом їхнє виведення уявляється неможливим, оскільки вони конвенційно не прив'язані до значення слів (ознака неконвенційності), не є необхідними для істиннісного значення речення (ознака істиннісного значення) та є невіддільними від висловлення (ознака невіддільності). У контексті вони реконструюються адресатом у ході ланцюжка умовиводів (ознака виводимості), хоча мовець може і відмовитися від них (ознака анульованості).

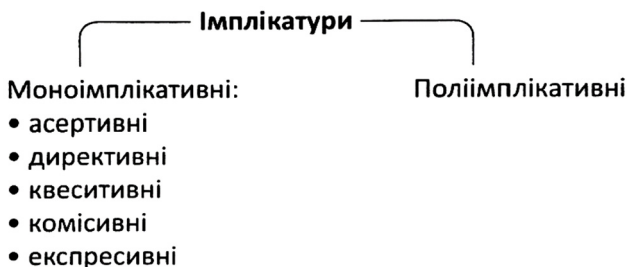
Конверсаційні імплікатури мають два різновиди – *генералізовані* і *партикуляризовані*. <...> *Партикуляризовані імплікатури* є завжди інтендованими, імплікатурами мовця (speaker-implicatures), це імплікатури у вузькому, сильному розумінні, тому що передають на вмисно і повністю залежать від контексту <...>.

Генералізовані імплікатури так само поділяються на скалярні (scalar – від англ. *scale* 'шкала') та клаузальні (*clausal* – від англ. *clause* 'речення'). Перші впливають зі скалярного значення лексичних одиниць, другі – з усього речення.

Типологія імплікатур за мовним критерієм

За критерієм наявності мовного тригера виокремлюють *конвенціоналізовані* та *дискурсивні імплікатури*: для перших характерні мовні тригери, для других – лише дискурсивний контекст. *Тригер імплікатури* – засіб, що активує у свідомості комунікантів у дискурсі певний імпліцитний смисл, який за умови інтендування мовцем є імплікатурою.

Типологія імплікатур за мовленнєвим критерієм

Ця класифікація імплікатур корелює із класифікацією імплікативних мовленнєвих актів. Як мовленнєвий критерій виступає переосмислення (або домислення) компоненту МА – іллокутивного або пропозиційного. Якщо в імплікатурі переосмислюється лише пропозиційний компонент, називаємо її моноімплікативною, якщо ж переосмислюється і пропозиційний, і іллокутивний

компоненти, реалізується поліімплікативний МА і, відповідно, актуалізується поліімплікативна імплікатура [2, с. 43–68].

ІХ. Порівняйте подані визначення. Напрацюйте систематизовану дефініцію поняття "пресупозиція".

Пресупозиція (лат. *prae* – попереду і *supposition* – передбачення, підкладання) – у широкому значенні – спільний фонд знань, спільний досвід, спільні попередні відомості про явище, подію, стан речей тощо, якими володіють комуніканти; зона перетину когнітивних просторів учасників комунікації, що актуалізована у процесі спілкування; у вузькому значенні – смисловий, інколи імпліцитний компонент смислової структури речення (висловлення), що виступає як передумова для розуміння й забезпечує його достовірність; такий компонент повинен бути істинним, щоб повідомлення (висловлення) загалом не сприймалось як семантично аномальне або недоречне у певному контексті <...>. Пресупозиція співвідноситься з асерцією як своїм протичленом. Семантичні пресупозиції незалежні від контексту. Вони ґрунтуються на відношеннях між істиннісними значеннями. Прагматичні пресупозиції, навпаки, зумовлені комунікативним контекстом (як, наприклад, правила успішності мовленнєвих актів: вінчати наречених, називати човен може лише особа, якій властивий відповідний статус); у психолінгвістиці – семантичний компонент, необхідний для наявності смислу повідомлення [6, с. 101].

***

Пресупозиція (від лат. *prae* – попереду, *suppositio* – припущення), (далі П.) – імпліцитний складник змісту висловлення або тексту (різновид імплікації в широкому розумінні), який є істинним і несуперечливим, передує їхньому вербальному плану та сприяє їхньому успішному сприйняттю й розумінню. <...> П. є терміном логічної семантики, уведеним у 1892 р. німецьким логіком Г. Фреге, який розглядав смисл висловлень як двокомпонентний, що містить асерцію (твердження) і П. (передумову цього твердження). Використання П. було зумовлене прагненням порівняти логічну структуру думки з її мовним вираженням, причому з'ясовано, що мовні вирази не виявляють справжньої логічної структури думки й не відповідають їй. Першими П., які розглядалися

Г. Фреге, були екзистенційні. Б. Рассел вважав такий підхід помилковим і непродуктивним, висунувши альтернативну теорію дескрипцій. Наприкінці 60-х рр. ХХ ст. поняття П. повернув до лінгвістики англійський логік, один із розробників теорії мовленнєвих актів П. Стросон. Дослідник укладав у П. те саме значення, що і Г. Фреге, однак він поставив істинність реченнєвого значення в залежність від умов використання. Українська лінгвістка І. Штерн відмічає, що наприкінці 60-х рр. спостерігався справжній пресупозиційний бум, який у середині 70-х рр. змінюється досить стриманим ставленням до дослідження явища П. і намаганням звести це поняття до більш зрозумілих і традиційних понять. У подальшому П. наблизили до імплікацій, конверсаційних імплікатур і навіть до підтексту, хоч це явища зовсім різної природи. Дослідники систематизували мовні засоби, які зумовлюють уведення П. – *presupposition-triggers* (Л. Карттунен нарахував близько 30 їхніх розрядів), або відхилення П. наприклад, **Його відрахували до успішного захисту ним курсової роботи*). Було розроблено проєктивні правила П. щодо суми П. у складних синтаксичних конструкціях, текстах. Ці правила є такими: 1) П. зберігається в запереченні; 2) неістинність асертивного компонента не впливає на істинність П.; 3) П. можуть відповідати умовам того чи іншого можливого світу. П. застосовувалася щодо аналізу семантики дієслів, службових слів, граматичних категорій, обмежень семантичної комбінаторики тощо. Ч. Філлмор відмічав можливість використання П. щодо компонентного аналізу слів. <...> [12, с. 589–590].

***

Пресупозиція (лат. *prae* – попереду, перед і *suppositio* – припущення) у прагмалінгвістиці – це припущення чи розрахунок на те, що частина пропонованої інформації очевидна і/чи добре відома адресатові. Пресупозиція протистоїть комунікативно релевантному змісту висловлювання та входить у семантику речення як "фонд спільних знань" співрозмовників, як попередня умова. Інколи пресупозицію визначають як наявність у комунікантів попередніх знань, зону перетину когнітивних просторів комунікантів, що активізується у процесі комунікації. Чим більша зона

перетину, тим ефективніше відбувається процес комунікації. Саме тому для успішного спілкування в комунікантів повинна бути певна спільна сукупність знань та уявлень щодо реального світу, щодо способу й манери спілкування, щодо мовних тактик і стратегій [9, с. 87–95, 90–91].

Список використаних джерел

1. *Бацевич Ф. С.* Мовленнєвий акт. *Українська мова : енциклопедія*. К. : Укр. енциклопедія імені М. П. Бажана, 2007. С. 373–374.

2. *Безугла Л. Р.* Теоретико-методологічні засади лінгвопрагматичних досліджень дискурсу. *Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу* : монографія; за ред. Л. Р. Безуглої. Вінниця : Нова Книга, 2020. С. 16–75.

3. *Безугла Л. Р.* Перлокуція у дискурсі. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* : монографія ; за ред. І. С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. С. 118–144.

4. *Безугла Л. Р.* Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007.

5. *Загнітко А. П.* Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 1 : А–Й.

6. *Загнітко А. П.* Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 3 : П–С.

7. *Криворучко С. І.* Мовленнєві акти в німецькомовному діалогічному дискурсі. *Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу* : монографія ; за ред. Л. Р. Безуглої. Вінниця : Нова Книга, 2020. С. 76–97.

8. *Новікова О. М.* Мовленнєві акти з порушенням умов щирості. *Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу* : монографія ; за ред. Л. Р. Безуглої. Вінниця : Нова Книга, 2020. С. 97–120.

9. *Петрушова Н.* Поняття пресупозиції та її типологія у прагмалінгвістиці. *Філологічні науки*. 2013. Вип. 15. С. 87–95.

10. *Приходько А. М.* Дискурсивні акти: прагмасемантика і прагматипологія. *Когніція, комунікація, дискурс*. 2010. № 1. С. 101–122.

11. *Селіванова О. О.* Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010.

12. Селіванова О. О. Пресупозиція. *Лінгвістична енциклопедія*. Полтава : Довкілля-К, 2010. С. 589–590.

13. Шевченко В. М. Історична динаміка перформативних висловлень. *Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу* : монографія ; за ред. Л. Р. Безуглої. Вінниця : Нова Книга, 2020. С. 120–138.

14. Austin J. L. *How to do things with words*. London : Oxford University Press, 1962.

15. Searle J. R. *What is a speech act? The Philosophy of Language*. London: Oxford University Press, 1971. P. 39–53.

16. Searle J. R. *A taxonomy of illocutionary acts. Expression and meaning : Studies in the Theory of Speech Acts*. Published in the United States of America by Cambridge University Press, New York, 1979. P. 1–29.

Список рекомендованих джерел

Бацевич Ф. С. Етноспецифічні мовленнєві акти : спроба окреслення проблеми. *Міжкультурна комунікація : проблеми та перспективи*. Зб. наук. пр. Серія: "Культура. Мовознавство. Літературознавство". Тирасполь, 2015. Вип. 2. С. 20–27.

Бацевич Ф. С. Лінгвістична прагматика : спроба обґрунтування проблемного поля і дослідницької одиниці. *Мовознавство*. 2009. № 1. С. 29–37.

Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010.

Бацевич Ф. С. Прагматичні перформативи : спроба обґрунтування комунікативного статусу. *Мовознавство*. 2008. № 1. С. 31–36.

Бацевич Ф. С. Прагматичні пресупозиції: спроба типології. *Людина. Комп'ютер. Комунікація*. Зб. наук. пр. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. С. 8–10.

Бацевич Ф. С. Лінгвістична прагматика як навчальна дисципліна: формування проблемного поля. *Лінгвістичні студії: на пошану корифея: Збірник наукових праць і вітань з нагоди 90-ліття від дня народження д. філол. н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Сергія Івановича Дорошенка*. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. С. 23–31.

Белова А. Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблема систематики. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. пр. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2004. Вип. 10. С. 11–16.

Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу : монографія ; за ред. Л. Р. Безуглої. Вінниця : Нова Книга, 2020.

Дедушно А. В. Перформативи в мові й мовленні (на матеріалі української мови) : монографія. Київ : Ліра-К, 2017.

Доценко О. Л. Пресупозиція як складова комунікативно-прагматичної структури судового дискурсу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Вип. 7. С. 164–170.

Карабан В. І. Складні мовленнєві одиниці: прагматика англійських асиндетичних поліпредикативних утворень. Київ : Вид-во при КДУ "Вища школа", 1989.

Медведева Л. М. До типології мовленнєвих актів. *Мовознавство*. 1989. № 3. С. 8–19.

Соколовська С. В. Історія становлення лінгвістичної прагматики в зарубіжній і вітчизняній науці. *Studia philologica*. 2012. Вип. 1. С. 101–107.

Чумак В. В., Бондарева Н. О. Про таксономію висловлювань у лінгвістичній науці. *Мовні і концептуальні картини світу*. Зб. наук. пр. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2005. Вип. 18, кн. 2. С. 267–271.

Шевченко І. С. Прагмалінгвістика: Quo Vadis? *Наук. вісник каф. Юнеско КНЛУ*. Вип. 7. 2003. С. 51–57.

Bach K., Harnish M. R. *Linguistic Communication and Speech Act* / K. Bach, M.R. Harnish. Cambridge, MA, 1979.

Grice H. P. *Logic and conversation. Syntax and semantics*. New York, 1975. V. 3. P. 41–58.

Searle J. R. *Speech Acts : an essay in the philosophy of language*. Cambridge : Cambridge University Press, 1969.

Vanderveken D. *Illocutionary Logic and Self-defeating Speech. Speech Act Theory and Pragmatics*. Dordrecht, 1980. P. 247–467.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III ДИСТИНКТИВНІ ОЗНАКИ Й АРХІТЕКТОНІКА ТЕКСТОВИХ СТРУКТУР

Тема 5 Лінгвотекстові категорії

Перелік питань для обговорення

1. Поняття "текстова категорія". Текстові категорії та параметри текстотворення.
2. Авторські класифікації текстових категорій. Таксономія дискурсивних параметрів і категорій дискурсу.
3. Співвідношення текстових і дискурсивних категорій. Концепція текстова-дискурсивних категорій О. О. Селіванової.

Текстові категорії:

цілісності;

дискретності (членованості);

зв'язності;

інформативності з підкатегоріями концептуальності, фактуальності, підтексту, модальності (аксіологічності, емотивності);

референційності; континууму (підкатегорії дискурсивного простору й часу комунікації та текстового часу і простору, що становить хронотоп текстового континууму);

антропоцентричності, яку формують категорії адресантності та адресатності;

інтерактивності, що співвідноситься з підкатегоріями інтенційності, стратегічності, інтерпретанти та ефективності; інтерсеміотичності.

Матеріали та завдання

I. *Порівняйте подані визначення, знайдіть спільне й відмінне в дефініціях понять "текстова категорія" та "категорія дискурсу".*

Текстова категорія (далі Т. к.) – надпарадигмальна інваріантна ознака, що відображає найбільш суттєві закономірності текстом й актуалізованих текстів. Така дефініція виходить із логічного

трактування категорій як гранично загальних фундаментальних понять, що відтворюють найбільш істотні, закономірні зв'язки та відношення реальної дійсності та пізнання. Українська дослідниця О. Воробйова кваліфікує Т. к. як концептуальні ознаки, що відображають найбільш сутнісні властивості, прототипні характеристики тексту, взаємодія яких забезпечує його специфіку та стійкість як якісно визначеного лінгвосеміотичного, комунікативного та мовномисленневого утворення. Дослідниця зазначає, що існує два підходи до розгляду категорій тексту: перший ґрунтується на кваліфікації категорій тексту як бази для його створення, другий виявляє Т. к. у вже створених текстах. Проблема виокремлення й упорядкування ознак тексту як складного знакового й комунікативного феномена в лінгвістиці тексту залишається дискусійною. Деякі дослідники навіть висловлюють сумніви в доцільності виділення Т. к. Однак відсутність аналізу ознак певного явища спричиняє постановку питання про наявність цього явища. Тому розв'язання проблеми текстової категорійної ієрархії сприяє насамперед обґрунтуванню природи тексту та його статусу в системі одиниць мови та мовленнєвій діяльності. Проблема Т. к. має кілька вікритих і суперечливих питань, що стосуються визначення співвідношення текстової й інших категорій мови, виокремлення головної Т. к., встановлення типології, кількості та ієрархічної підпорядкованості інваріантних текстових ознак <...> [13, с. 718].

***

Категорії дискурсу – найзагальніші характеристики, критерії виділення дискурсу як складного комунікативно-когнітивного феномена з *когнітивною* основою у вигляді синхронізованих знань комунікантів про ситуацію спілкування (ситуаційний контекст, контекст локальних інтеракцій), один про одного (психологічний, міжособистісний контекст), комунікативні конвенції (комунікативний контекст), етнокультурні й універсальні коди і макросценарії, соціокультурну й інституційну реальність (культурно-інформаційний, етнокультурний, інтертекстуальний, соціальний, історичний контексти) і з прагматичним підґрунтям – процесом взаємної цілеспрямованої діяльності комунікантів із розпізнавання закодованих у тексті інтенцій, аспектів і чинників інтеракції, ситуаційної моделі, концептів

спільного концептуального простору відповідно до їхніх моделей світу і знання про релевантні для усвідомлення й інтерпретації дискурсу аспекти зазначених контекстів [7, с. 77–83, 82].

II. На підставі порівняння авторських класифікацій з'ясуйте зміст понять "критерій текстуальності", "текстова категорія", "текстово-дискурсивна категорія", "ознаки текстуальності".

Критерії текстуальності *Вольфганга Дресслера, Робера-Алена де Богранда*.

1. *Когезія* (нім. *Kohäsion*, англ. *cohesion*) забезпечує взаємозв'язок текстових одиниць у реченнях за допомогою граматичних засобів. Це стосується лише мовної поверхні, а не змісту. Текст вважається зв'язним, якщо між текстовими одиницями існує формальний зв'язок.

2. *Когерентність* (нім. *Kohärenz*, англ. *coherence*) описує семантико-когнітивний зв'язок між одиницями тексту. Він досягається, наприклад, змістовими відношеннями між частинами речень. Когерентність завжди пов'язана із процесом розуміння. Тому можна припустити, що реципієнт розпізнає зв'язність змісту навіть у непов'язаній послідовності висловлювань. Отже, різниця між зв'язними текстами та незв'язними не-текстами не є чіткою.

3. *Інтенційність* (нім. *Intentionalität*, англ. *intentionality*) пов'язана із продуцентом тексту, який переслідує певну комунікативну мету. Досягнення текстом бажаного ефекту на боці адресата не має значення для оцінки інтенційності.

4. *Прийнятність* (нім. *Akzeptabilität*, англ. *acceptability*): для того, щоб текст був прийнятним для адресата, він повинен бути формально складений так, щоб його міг зрозуміти адресат. Очікування з боку адресата щодо когезивного та когерентного тексту справджуються тоді, коли інтенція тексту може реконструюватися реципієнтом.

5. *Інформативність* (нім. *Informativität*, англ. *informativity*): зміст тексту може бути новим або знайомим для адресата. Чим більше нової інформації містить текст, тим вища інформативність тексту. Висококогезивний текст, який використовує, наприклад, лише повтори, може водночас бути дуже малоінформативним текстом. На інформативність впливають сам текст і знання реципієнта.

6. *Ситуативність* (нім. *Situationalität*, англ. *situationality*): текст висловлюється в конкретній комунікативній ситуації. Він повинен відповідати цій ситуації. Іншими словами, текст буде ситуативно доречним тоді, коли він відповідає інформаційним потребам адресата й водночас дотримується звичайних конвенцій, наприклад, стилістичного рівня.

7. *Інтертекстуальність* (нім. *Intertextualität*, англ. *intertextuality*): для розуміння тексту важливі також інші тексти та знання про них. Наприклад, текст може прямо або непрямо цитувати інший текст. Текстологічне знання у вузькому розумінні – це знання про узагальнені форми та функції текстів у певних комунікативних ситуаціях. Ці знання конкретизуються в розподілі окремих текстів на типи текстів, які мають спільні специфічні ознаки [19, s. 262–263].

***

Класифікація диференційних ознак тесту і текстотвірних категорій за Катериною Степанівною Серажим:

Таблиця 5.1.

Ознаки	Категорії
Тематична єдність	<ul style="list-style-type: none"> — Концепт — Семантична будова — Логічна будова
Комунікативна єдність	<ul style="list-style-type: none"> — Комунікативний вплив — Естетичний вплив
Структурна єдність	<ul style="list-style-type: none"> — Синтаксичні категорії — Лексичні категорії — Фонологічні

Тематична єдність охоплює *змістову категорію* (концепт), *семантику* та *логіку тексту*. Під концептом розуміють глибинне значення, згорнену змістову структуру тексту, що є втіленням мотиву, інтенцій автора, які привели до породження тексту. <...>

Семантичну будову утворюють елементи значення, що містяться в тексті: *мікротема* та *макротема*.

Комунікативна єдність зумовлюється комунікативною цілеспрямованістю тексту. <...> Мета комунікації – викликати вербальну, ментально-емоційну або емоційно-естетичну реакцію адресата. <...>

На "формування" концепту тексту впливають два чинники: ситуація й когнітивні структури автора (його індивідуальні фонові знання). Окрім того, когнітивні структури, які існують у свідомості автора, впливають (через пресупозицію) і на змістову структуру, і на комунікативну цілеспрямованість самого тексту.

Зі сприйняттям тексту реципієнт, відштовхуючись від вербалізованої знакової форми, через усвідомлення комунікативної цілеспрямованості та розуміння логіки і значення тексту йде до розуміння його концепту. Однак цей шлях не такий прямолінійний, як під час творення тексту, оскільки реципієнтові для розуміння текстового концепту необхідно співвіднести сприйняту текстову інформацію не лише з контекстом (без чого неможливе розуміння логіки, семантики і комунікативної цілеспрямованості тексту), але і з пресупозицією, у яку "закладені" певні когнітивні структури автора тексту. Величезне значення водночас мають також когнітивні структури самого реципієнта.

(Б) Категорії дискурсу:

1) *конститутивні*, що дають змогу відрізнити текст від "нетексту" (відносна оформленість, тематична, стилістична та структурна єдність і відносна змістова завершеність);

2) *жанрово-стилістичні*, які характеризують тексти за функціональними різновидами мовлення (стильова належність, жанровий канон, ступінь ампліфікації/компресії);

3) *змістові* (семантико-прагматичні), що розкривають значення дискурсу (адресність, образ автора, інформативність, модальність, інтерпретативність, інтертекстуальна орієнтація);

4) *формально-структурні*, які характеризують спосіб організації тексту (композиція, членування, когезія).

Конститутивні категорії дискурсу впливають із теорії комунікативних постулатів, тобто принципів успішного спілкування, й усвідомлюються лише під час комунікативного збою. Якщо ж спілкування здійснюється відповідно до мотивів та інтенцій його учасників і правил спілкування в конкретному соціумі, то ці характеристики дискурсу залишаються непоміченими.

<...> **Жанрово-стилістичні категорії** дискурсу дають змогу адресатові віднести той чи інший текст до певної сфери спілкування

на основі складених уявлень про норми та правила спілкування, про умови доцільності, про типи комунікативної поведінки.

Змістові (семантико-прагматичні): чинник адресата, який протиставляє в тексті основну пропозицію (тему тексту) й основну ілюкцію (ідею, значення). Цю категорію уточнює інтерпретативність тексту, яка виявляється в підпорядкованих їй категоріях точності, зрозумілості, глибини та експлікативності/імплікативності тексту. Особливістю названих категорій дискурсу є суттєва зміна їхніх характеристик залежно від типу тексту.

<...> Глибину дискурсу визначає необхідна кількість пояснювальних трансформацій для однозначної інтерпретації тексту і найкраще ілюструє метод "від протилежного": існують обставини спілкування, у яких не треба замислюватися над змістом. Існують також обставини, що змушують уважно проаналізувати значення прочитаного або почутого. <...>

Імплікативність дискурсу, тобто наявність непрямо вираженого значення, виявляється в повсякденному мовленні як натяк, у художньому тексті – як підтекст, у діловому спілкуванні – як саморепрезентація.

Формально-структурні категорії тексту дають змогу встановити змістові характеристики тексту у їхньому тісному зв'язку із семантико-прагматичними та жанрово-стилістичними категоріями. Так, скажімо, формальна зв'язність тексту (когезія) співвідноситься зі змістовою зв'язністю (когерентністю), що є своєрідним уточненням категорій інформативності та цілісності тексту [16, с. 59–66].

***

Типологія текстово-дискурсивних категорій *Олени Олександрівни Селіванової*.

I. Цілісність є текстовою категорією, яка відтворює відносну закритість знакової системи тексту, забезпечується інтеграцією всіх його рівнів, синтезованою конденсацією змісту та сприйняттям тексту як одного континуального об'єкта.

II. Членованість є текстовою категорією, що полягає в різних способах поділу тексту: графічному (на слова, речення, абзаци, розділи, параграфи тощо), композиційно-змістовому (на змістові блоки,

надфразні єдності, періоди, топіки, текстами в розумінні В. Коха й т. ін.), комунікативному (актуальне членування речень, надфразних єдностей), когнітивному (на пропозиції, предикатно-аргументні структури, фрейми, макропропозиції, макроструктури, епізодичні та ментальні моделі, сценарії, ментальні простори тощо).

III. Цілісність і членування взаємно детерміновані **зв'язністю** – текстовою категорією, що опосередкує розвиток тем тексту, формування його інформаційного масиву й забезпечує інтеграцію всіх текстових рівнів із метою створення цілого та сприйняття й розуміння тексту адресатом. *Граматична, семантична, ономасіологічна, смислова, структурно-композиційна, референційна, прагматична зв'язність.*

IV. Зв'язність тексту опосередковує формування й упорядкування його інформаційного масиву, який представляє текстова категорія **інформативності**. Інформативність є текстово-дискурсивною категорією, оскільки інформаційні плани тексту можуть виявлятися лише у процесі інтерпретаційної фільтрації мовних матеріальних форм крізь свідомість адресата, а створення масиву інформації насамперед потребує роботи свідомості автора тексту, рефлексію смислового продукту якого здійснює адресат. У межах категорії інформативності можна розглядати також *оцінку й емотивність* як підпорядковані категорії, підкатегорію *модальності*.

Референційність є текстовою категорією, яка ґрунтується на співвідношенні модельного, породженого авторською свідомістю текстового світу з реальною дійсністю, її подіями, ситуаціями, фактами, предметами й особами. Референційність багатьма дослідниками розглядається в межах категорії модальності як її логічний різновид. Категорія референційності визначає специфіку *текстового континуума*, що є текстовою категорією, представленою рухом подій у тексті в часі та просторі, певною послідовністю подій, на якій ґрунтується текстова композиція. Континууму підпорядковані категорії *стагнації, прогресії і хромотону*.

V. Антропоцентричність, яка є різноплановою й багатопланою категорією завдяки розщепленню адресанта й адресата в дискурсивному просторі.

Адресантність представлена трансформацією в тексті світоглядних позицій, ціннісних орієнтацій, емоцій реального автора у

вигляді автора-функції, що інтерпретується реальним читачем як фігура адресанта.

Адресатність як текстова категорія представлена вбудованою до тексту програмою адресованості гіпотетичному читачеві, яка повинна сприяти оптимізації розуміння й інтерпретації тексту реальним читачем.

VI. Категорія інтерактивності, що кваліфікується як тексто-дискурсивна, представлена суб'єктно-об'єктно-суб'єктною взаємодією адресанта й адресата на підставі знакового континууму тексту, інтенцій, стратегій, тактик комунікації та програми адресованості повідомлення, тексту (у психології спілкування мовленнєва взаємодія трактується як суб'єктно-суб'єктне відношення). Підпорядкованими інтерактивності є категорії **інтенційності, стратегічності, інтерпретанти й ефективності**.

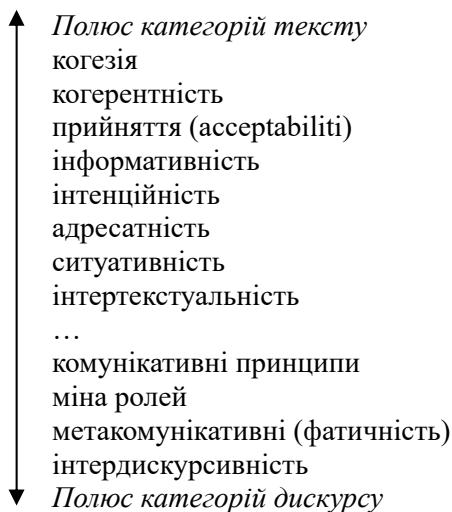
Категорія **інтертекстуальності** – наявність у певному тексті слідів інших текстів, у більш широкому розумінні – діалогічний зв'язок тексту в семіотичному універсумі з попередніми текстами (рекурсивний) і з подальшим текстотворенням (прокурсивний). Варто розуміти інтертекстуальність як один із ракурсів **інтерсеміотичності** як текстової категорії [15, с. 499–516; 14, с. 201–239].

***

За спостереженнями *Ірини Семенівни Шевченко*, завдання аналізу тексту та аналізу дискурсу не збігаються. Аналіз тексту, як відомо зі стилістики, лінгвістики тексту, спрямований на структурно-семантичні характеристики окремих висловлень, їхнє взаємовідношення й роль у створенні цілісного тексту, його окремих структурних частин, стилістично-жанрові особливості тексту тощо. На відміну від цього аналіз дискурсу фокусується на комплексі лінгвальних і позалінгвальних чинників комунікативної діяльності, на ситуації (предметні та комунікативні), когнітивних характеристиках спілкування, його соціально-культурному складнику, ідеології та ментальності, які є його підґрунтям.

Відповідно, категорії дискурсу екстраполюються і на категорії тексту-результату, і на такі, що характеризують дискурс-процес. Хоча й, вочевидь, немає протиріч між категоріями тексту та дискурсу, адже перший є результатом останнього. Тому вважаємо

доцільним сукупність категорій представляти у вигляді шкали з полюсами: категорії тексту – категорії дискурсу, де одні здебільшого тяжіють до першого полюсу, а інші – до другого:

[18, с. 105–117, 108–109].

***

Типологія текстових категорій *Тетяни Павлівни Матвійчук*.

Текстова категорія (ТК) – відносно окрема системна лінія тексту, реалізація якої здійснюється шляхом використання відповідних мовних засобів.

Найважливішою ТК є *ТК зв'язності*. У процесі реалізації ТК зв'язності відбувається розвиток текстових тем, формується інформаційний масив, здійснюється інтеграція всіх текстових рівнів; усе це спрямовано на формування цілісності, а також забезпечення сприйняття й розуміння текстового конструкта адресатом. Виділяють такі типи текстової зв'язності: граматичну, семантичну, онемасіологічну, смислову, образну, конотативну, структурну, референційну, топікальну, прагматичну.

Зміст *ТК модальності* формують відношення тексту до дійсності, а також втілення в тексті різноманітних емоцій та оцінок.

ТК референційності, виокремлювана на основі відношення текстового смислу до дійсності, виділяється внаслідок розмежування двох аспектів модальності – аксіологічно-емотивного та референційного ("логічної модальності").

ТК цілісності пов'язана із ТК зв'язності (смісловою єдністю). Цілісність тексту створюється наявністю теми, яка здійснює організацію його складових частин у єдине структурно-семантичне утворення.

За допомогою *ТК континууму* здійснюється підтримка цілісності тексту. Континуум тексту кваліфікують як нерозчленований потік руху в часі і просторі, певну послідовність фактів, процесів, подій, ідей і явищ, які розгортаються у часопросторі тексту.

ТК дискретності (членованості) наявна в тексті як системному утворенні, адже елементи та їхні функції, обов'язкові для системи, розділені.

ТК інформативності орієнтується в комунікативному плані на адресата. Організацію текстового інформаційного простору здійснює інформаційна психокогнітивна сфера адресанта, яка перебуває у зв'язках із семіотичним універсумом і буттям.

Периферійні ТК, що формуються різнорівневими мовними засобами. Такі ТК у тексті позначають процес або результат узагальнення (*ТК узагальненості*), називають сукупну множинність однорідних одиниць як неподільну й кількісно невизначену єдність (*ТК збірності*), втілюють інваріант узагальненого значення лінійності (*ТК послідовності*), репрезентують людину, її індивідуальну свідомість як гносеологічний і комунікативний центр дискурсу й тексту (*ТК антропоцентричності*), виражають увесь спектр гіпотетичних відтінків (передбачення, припущення, імовірності, прогнозування) (*ТК гіпотетичності*), маркують певні складники контексту як відомі чи невідомі слухачеві (*ТК означеності/неозначеності*). *ТК системності тексту* конструюється особливостями авторського світогляду й естетичних уподобань. *ТК індивідуальності тексту* визначається характеристиками людської та творчої особистостей, ідіостилю (ідіолекту) письменника. *ТК інтерсеміотичності* (інтертекстовості) репрезентується взаємодією (проникненням) текстових структур ("текст у тексті"). *ТК інтерактивності* виділяється на основі виконання текстом функції посередника у процесі

суб'єктно-суб'єктної діалогічної комунікації, забезпечуючи існування дискурсу [11, с. 6–7].

***

Систематика текстових категорій, запропонована *Наталією Василівною Кондратенко*.

Таблиця 5.2.

Основні текстові категорії	інформативність комунікативність
Внутрішньотекстові категорії	зв'язність цілісність членованість
Текстово-дискурсивні категорії	референційність інтерсуб'єктність інтертекстуальність

[6, с. 22–31, 23].

***

Таксономія дискурсивних параметрів *Наталії Климівни Кравченко*.

Концептуальна цілісність – когнітивно-конструктивна категорія дискурсу, що узагальнює результат розпізнавання комунікантами ключових концептів концептуального простору тексту й упорядкування макроструктур, пов'язаних з ознаками таких концептів, на основі "підведення" текстової інформації під ситуаційні моделі автора / адресата, співвіднесення пропозицій тексту з уявленням про клас подібних ситуацій у свідомості учасників дискурсу. <...>

Жанр – категорія дискурсу, яка маніфестує стереотипні знання й уявлення комунікантів про конститутивні параметри дискурсу як системи, здатної відновлюватися в повторних комунікативних умовах. <...>

Дискурсивна особистісність – категорія дискурсу, що представляє найвищий рівень дискурсивної інтеракції, є маніфестацією й результатом спільних зусиль автора і читача з обробки тексту, що дозволяє реципієнту тексту бачити світ здебільшого таким, яким його бачить автор. Є похідною від взаємодії спільних сфер свідомості (насамперед, ситуаційних моделей і комунікативної

компетенції, включаючи знання первинних і вторинних мовленевих жанрів, рольових інваріантів і варіативних ролей із відповідними комунікативними стратегіями і тактиками) унаслідок взаємної орієнтованості учасників дискурсу на реалізацію програми інтерактивності й інтерпретації.

Антропоцентричність визначається як дискурсивна категорія, представлена виявами антропологічних концептів "суб'єкт", "суб'єктивність", "людський фактор", "автор", "індивід", "людина", "особистість". У когнітивному аспекті розгляд цієї категорії проєктується на вивчення мовної та комунікативної особистості / свідомості автора й реципієнта, їхньої індивідуальної й ідіоетнічної картин світу, ситуаційних і контекстуальних моделей як параметрів, що визначають можливість і ракурси взаємоузгодження когнітивної діяльності комунікантів-антропоцентрів із концептуалізації змісту тексту. У лінгвопрагматичному ракурсі антропоцентричність реалізується через категорію інтерактивності, підкатегорії адресантності, адресатності, комунікативних ролей, стратегічності тощо. <...>

Інтерактивність – дискурсивна категорія, представлена інтенційно-інтерпретаційною діяльністю комунікантів з узгодження взаємоприйняттого інваріанта текстового смислу на основі розташування варіативних ситуаційних моделей у спільних контекстуальних просторах (знаходження спільних контекстів інтерпретації повідомлення). Забезпечує формальну (когезію) і змістовно-смыслову (когерентність) зв'язність тексту. Когнітивною основою цієї категорії є комплекс спільних пресупозиційних знань, які залучають певні контексти й узгоджені з ними інтепретативні практики, у межах яких висловлення мовця стає осмисленим (зв'язним, контекстуалізованим) для реципієнта. Прагматичною основою інтерактивності є орієнтованість комунікантів на взаємодію й інтерпретацію. <...>

Контекстуальність – категорія дискурсу, представлена знаннями або уявленнями комунікантів про фізичні, соціокультурні, психологічні, комунікативно-конвенційні, етномарковані й інші характеристики комунікативної ситуації, що опосередковують зв'язок між текстом, соціумом і породжувальною / рецептивною діяльністю комунікантів. Однією із реалізацій контекстуальності

є підкатегорія динамічності, що характеризується наявністю інтертекстуальних та інтердискурсивних зв'язків того чи іншого типу дискурсу з іншими типами дискурсу в синхронії та діахронії.

Серед категорій дискурсу як лінвокомунікативного й лінгвосо-міотичного феномена можна виділити також орієнтованість на створення макросеміотичних одиниць (текстів або їхніх сукупностей), *замкненість структури* і заданість домінантними дискурсами – як інституційною, так і "буттєвою" ідеологією, що зумовлює ситуаційні моделі учасників, насамперед, автора / мовця й використання ними відповідних комунікативних стратегій. Тобто остання з визначених категорій віддзеркалює ознаки дискурсу як змодельованого та світомоделюючого феномена, сукупності принципів і форм представлення реальності зі специфічним семіотичним кодом, передбачуваною категорією авторів і дестинаторів [7, с. 77–83].

***

Таксономія дискурсивних параметрів *Наталії Климівни Кравченко*.

Параметри дискурсу (ПД) – диференційні ознаки, специфіка реалізації яких є основою для відмежування різних дискурсивних зразків. <...>

Відповідно до рівнів стратифікації дискурсу ПД розподіляються на чотири групи: вербально-семіотичні, змістовно-сміслові, мотиваційно-прагматичні й когнітивно-концептуальні.

Вербально-семіотичні параметри – текстуально-лінгвістичні засоби, визначення яких співвідноситься із фазою опису (дескрипції) як процедурою дослідницької методології поряд з інтерпретацією і поясненням (за N. Fairclough).

Змістовно-сміслові параметри – характеристики, що "відповідають" за особливості генерування текстових смислів у дискурсі; їхнє виявлення співвідноситься із фазою інтерпретації як процедурою дослідницької методології поряд з описом (дескрипцією) і поясненням (за N. Fairclough). Умовно розподіляються на макропараметри – зміст і смисл тексту й параметри: референцію, пресупозицію, експлікатуру, іплікацію, імплікатуру, інференцію, інтертекстуальність.

Зміст тексту – інформація, закодована в тексті завдяки конвенційним значенням мовних знаків; інваріантна складова текстової інформації, що співвідноситься з темою тексту та є відносно незалежною від контексту й варіативності ситуаційних моделей автора / адресанта. *Смисл тексту* – нерозчленований образ тексту, варіативна складова текстової інформації, взаємоузгоджена комунікантами на основі "підведення" пропозицій тексту під варіативну й контекстуально залежну частину ситуаційних моделей автора / адресата з огляду на їхню взаємну орієнтованість на реалізацію програми інтерактивності і знаходження спільних механізмів кодування й інтерпретації тексту. Корелює з поняттями "внутрішньої форми", концептуальної цілісності тексту, концепту-ідеї. <...>

Для аналізу дискурсів диференційними є такі особливості реалізації змістовно-сміслових параметрів: а) поширеність певних видів імплікацій (семантичних, прагматичних), імлікатур (конвенційних, неконвенційних), інференцій (формально-логічних або вірогіднісно-індуктивних); б) типи референції і кореферентності (текстуальної, інтерсеміотичної, глобально-контекстуальної); в) засоби інтертекстуальності: інтертекст як механізм формування змісту тексту, що реалізується у вигляді цитування (прямого, непрямого, вільного непрямого, наративного повідомлення про мовний акт без викладення його змісту, безадресантного), і засіб поглиблення смислу тексту, формування його концептуального простору (прецедентні феномени, ремінісценції на рівні структуротвірних елементів, мотивів, алюзій); г) рівні реалізації інтертекстуальності: інтерсеміотичний і глобально контекстуальний: спільність / відмінність концептів, аргументів, топіків, макротопіків, рекурентних ситуацій, супровідних обставин і їхнє оцінювання комунікантами тощо. <...>

Мотиваційно-прагматичні параметри – ознаки дискурсу, що маніфестують взаємну орієнтованість його учасників на інтеракцію, фіксують процес і результати їхньої діяльності з визначення міжособистісних відносин на підставі взаємоузгодження авторської інтенції з інтенцією й інтерпретантою адресата й розробки взаємоприйнятного інваріанту текстового смислу. Як і змістовно-сміслові параметри, співвідносяться з фазою інтерпретації тексту й дискурсу. Умовно такі параметри можна розподілити на три

групи: 1) комунікативно-особистісні (такі, що визначають учасників спілкування: їхні статусно-рольові й ситуативно-комунікативні характеристики, рольові інваріанти та варіативні рольові позиції; парні ролі; типи інтеракцій); 2) ситуаційні (сфера спілкування, хронотоп, безпосередній контекст "матеріального оточення"; 3) інтенційно-стратегічні: комунікативні конвенції, стратегії, тактики та комунікативні / семантичні ходи; їхня типологія, засоби оптимізації інтерактивності.

Для диференціації дискурсів важливими є: 1) особливості взаємозв'язку стратегій і комунікативних ролей учасників: вибір ролі як механізму реалізації стратегічної програми і, навпаки, вибір стратегій як засобу рольової диференціації комунікантів; 2) реалізація комунікативних конвенцій і стратегій, а саме:

а) представленість, розподіл і взаємозв'язок універсальних, інституційних і етноспецифічних конвенцій. Перші виявляють етикетні правила комунікативної поведінки; конвенції ввічливості зближення і віддалення, максими й імплікатури спілкування, підпорядковані універсальному принципу співробітництва. Другі маніфестують ритуалізовані стандарти мовленнєвої поведінки агентів і клієнтів інститутів, що підпорядковані глобальній цілі інституції й зумовлюють зустрічні рольові інваріанти "вчитель – учень", "слідчий – допитуваний", "лікар – пацієнт" тощо. Треті зумовлені соціокультурними цінностями певних етносів, що є складовою їхньої лінгвоментальності;

б) типи комунікативних стратегій: кооперативних (аргументативна, інформативна, спонукальна) і конфліктних (маніпулятивна, домінування, тиску, мовленнєва агресія, компромісна); допоміжних (самопрезентації, статусно-рольових) і головних / когнітивних: транспозиції – об'єднання негативних моделей або схем через атрибуцію їхніх спільних ознак; узагальнення – часткової моделі до більш загальної групової схеми; референційної або номінації, спрямованої на конструювання внутрішнього ("своїх") і зовнішнього ("чужих") кіл; предикації – негативної або позитивної репрезентації "своїх / чужих"; фреймування – спрямування інтерпретації в потрібному напрямі тощо.

Когнітивно-концептуальні параметри – характеристики дискурсу, які виявляють особливості представлення події в

ситуаційній моделі автора / мовця і вплив його дискурсу на соціокультурні уявлення (інтерпретативні фрейми) адресатів [8, с. 240–244].

***

Типологія текстових категорій Ганни Веніамінівни Леценко.

I. **Дискурсивні метакатегорії й категорії тексту:** семіотичні метакатегорії (СМК) автора й читача, які конституюються "дуальними" семіотичними категоріями (СК): *локативності, темпоральності, соціо- / психотипу, комунікативної установки та стилю.*

II. **Фактуальні метакатегорії й категорії тексту:** СМК *текстового континууму*, що включає субординативні СК *текстових об'єктів, текстового простору й часу, цілісності та зв'язності.*

III. **"Наскрізни" (фактуально-дискурсивні) СК:** категорія *антропоцентричності, модальності / оцінності / емотивності, інформативності-інтерсеміотичності, інтертекстуальності й текстового інтересу.*

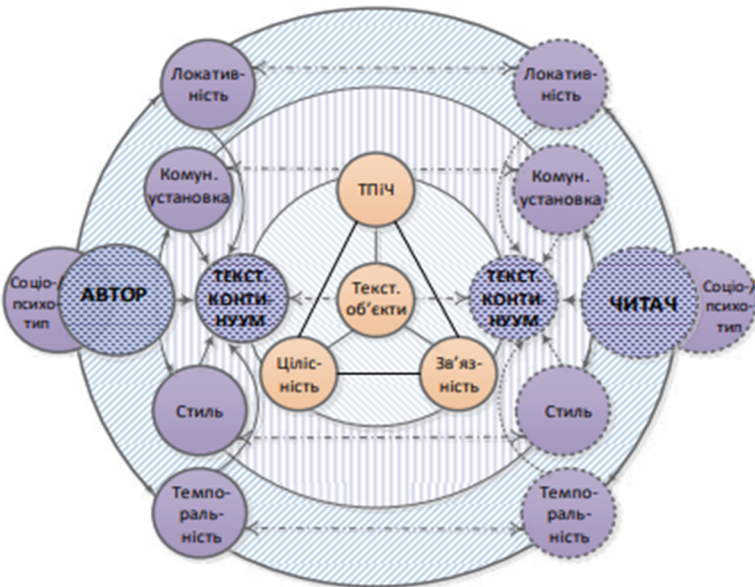
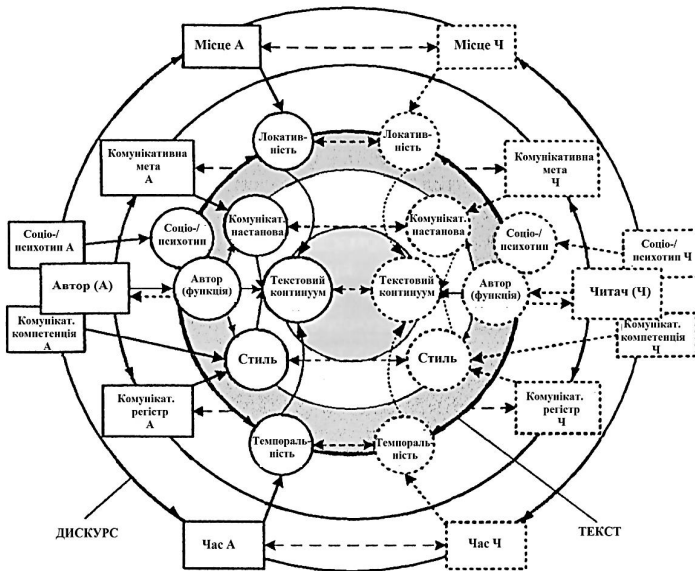
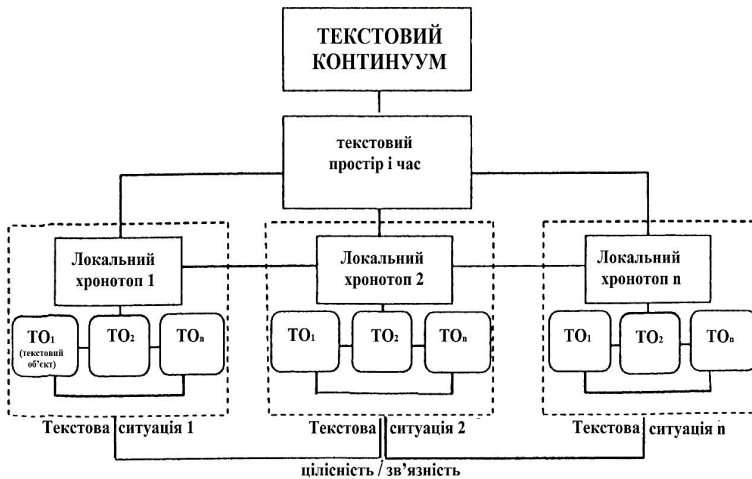

Рис. 5.1. Концептуальна модель універсальних категорій тексту

Рис. 5.2. Концептуальна модель інформаційного простору тексту-макрознака: дискурсивні СМК і СК

Рис. 5.3. Текстовий континуум: співвідношення понять

Традиційні текстові категорії: узгодження з концептуальною моделлю інформаційного простору тексту.

Серед КТ аналогами й характеристиками **дискурсивних** СМК і СК є:

СМК автор: відповідники – *образ автора, адресант*; характеристики – *інтерактивність, адресованість, діалогічність*;

СМК читач: відповідники – *образ читача, адресат*; характеристики – *інтерактивність, інтерпретанта* (реакція на знак, що сприймається), *виглумачуваність* (тексту), *ефективність*;

СК комунікативна настанова: відповідник – *прагматична напрямленість, інтенціональність / сприйманість*;

СК стиль: характеристики – *мовна текстова особистість, стратегічність, експресивність, естетичність, образність, статичність і динамічність, ситуативність* (відповідність ситуації спілкування);

СК локативність: відповідник – *локативність*; характеристика – *соціологічність* (зв'язок з епохою та соціумом);

СК темпоральність: відповідник – *темпоральність*.

Співвідношення **фактуальних** СМК і СК із традиційно виділеними КТ:

СМК текстовий континуум: відповідник – континуум; характеристики – *дискретність, членованість, автосемантия текстових відтинків, інтегративність, інтродуктивність, континуальність / безперервність, розгорнутість* (відношення тем і підтем), *лінійність, тема-рема-тична прогресія, топікальність, фінітність, завершеність, референційність, концептуальність, підтекст*;

СК текстовий простір і час: відповідники – *хронотоп, художній час і простір, локально-темпоральна віднесеність; час, простір і місце об'єктів*; характеристики – *прогресія, стагнація*;

СК текстові об'єкти: відповідники – *образ персонажа, актант, учасник події*; характеристики – *визначеність / невизначеність, фокус уваги*;

СК цілісність: відповідник – *цілісність*; характеристики – *когерентність, кореференція (кореферентність)*;

СК зв'язність: відповідник – *зв'язність*; характеристики – *сполучення, когезія, інтеграція, предикативність, послідовність*,

причиновість, проспекція / ретроспекція [10, с. 56–82, 61, 63, 69–71; 9, с. 29–33, 32].

***

Текстові категорії – найзагальніші, ієрархічно побудовані, регулярно матеріально (експліцитно й імпліцитно) закріплені втілення формально-структурної та смислової (семантичної, синтактичної і прагматичної) організації будь-якого тексту. Це текстові стрижні, які скріплюють і навколо яких групуються всі текстові засоби.

Авторська типологія текстових категорій розроблена з оперттям на основні координати ("виміри") тієї чи іншої знаково-символічної системи, зокрема системи мови (семантики, синтактики, прагматики), а також специфічну формально-змістову організацію тексту.

Антропність (людський чинник) як найвища категорійна ознака будь-якого тексту втілюється в текстових категоріях нижчого рівня абстракції. Це:

I. *Формально-структурні, синтактичні* за природою категорії: 1) зчеплення; 2) інтеграція; 3) прогресія; 4) стагнація.

II. *Семантичні категорії*:

1. *Онтологічно-семантичні*: а) час; б) простір.

2. *Змістовно-семантичні*: а) людина; б) річ; в) стан речей; г) подія; г) випадок; д) факт; е) оцінка.

III. *Прагматичні категорії*: 1) погляд; 2) емпатія, фокус емпатії; 3) імплікації, імплікатури; 4) модус, модальність.

I. *Формально-структурні категорії тексту*.

1.1. Зчеплення – формально-структурна реалізація текстової ознаки зв'язності, що виявляється як когезія та когерентність текстової структури; зчеплення – формально-структурна когезія. **Зчеплення** (англ. cohesion – зчеплення) (у функціонально-структурному аспекті розгляду) – вид зв'язку, який забезпечує формування текстового континууму, структурованості, послідовності, взаємозалежності текстових структурних елементів: складних синтаксичних цілих, абзаців, окремих висловлень тощо.

1.2. **Інтегративність** – формально-структурна категорія, що об'єднує всі частини з метою досягнення цілісності форми

і змісту тексту, сприйняття його як формально і змістовно інтегрованого.

1.3. **Прогресія** (лат. *progressio* – рух уперед, збільшення, прирощення) – категорія тексту, що забезпечує породження тексту і формує (функціонування тексту) прирощення смислового складового тексту разом зі зміною (зазвичай збільшенням) формально-структурних його елементів.

1.4. **Стагнація** (лат. *stagnatio* – роблю непорушним, зупиняю; *stagnum* – стояча вода) – формально-структурна і змістова категорія, один із виявів континуальності тексту, суть якої полягає в гальмуванні прирощення смислового складового тексту разом зі зміною його формально-структурних елементів, в уповільненні руху нової інформації через повторне звернення до відомих фактів, відступів від основної теми, апелювання до уявного читача або його образу тощо.

II. *Семантичні категорії тексту.*

2.1. *Онтологічно-семантичні категорії тексту.*

2.1.1. Текстова **категорія часу (темпоральності)**.

2.1.2. Текстова **категорія простору (локативності)**. Основними типами вияву текстової локативності дослідники вважають об'єктивний (диктумний) і суб'єктивний (модусний) текстові простори. Найважливіший вияв об'єктивного текстового простору – *концептуальний простір*, основу виділення якого становить логічна концептуалізація параметрів світу; одним із виявів суб'єктивного текстового простору є *художній простір*.

З урахуванням категорій статички / динаміки виділяють статичний і динамічний (векторний) текстові простори. У межах статичного текстового простору об'єкти подані такими, що мають конкретне розташування один стосовно іншого; у межах динамічного (векторного) – перебувають у русі.

2.2. *Змістовно-семантичні категорії тексту.*

2.2.1. **Текстова категорія "людина"**.

2.2.1.1. Людина як об'єкт текстового зображення.

2.2.1.2. Людина як суб'єкт текстотворення (текстова категорія персональності). Персональність – основа суб'єктоцентризму; категорія, яка віддзеркалює різноманітні форми присутності суб'єкта (автора, наратора тощо) в тексті.

2.2.2. *Текстова категорія "річ"*.

2.2.3. *Текстові категорії "подія", "випадок", "факт"*.

Текстова подія – це подання у текстовому часі й просторі дій, вчинків, процесів, випадків, станів, які здійснює автор (герой) або які відбуваються з ним, або які здійснюють інші учасники текстового повідомлення чи щось відбувається з речами, об'єктами і є важливими для сприйняття й оцінки.

Текстовий факт (лат. factum – зроблений, досконалий) – категорія, що подає текстову подію, певне явище, що їх зафіксував спостерігач, як правдиві, які насправді мали або мають місце, підтверджені, дійсні, такі, що відбулися, існували або відбуваються чи існують до цього часу.

Текстовий випадок – це одинична текстова подія, що певним чином вирізняється з багатьох подій і її можна оцінити як особливу, таку, що має специфічні ознаки, не таку, як в інших процесах, діях, станах, ознаках.

2.2.4. *Текстова категорія "оцінка"*.

Емотивна текстова оцінка – безпосередня реакція автора (адресанта, мовця) на об'єкт, про який ідеться у висловленні або тексті.

Раціональна текстова оцінка – опосередкована мисленням оцінка автора (адресанта, мовця) на об'єкт, про який ідеться у висловлюванні або тексті та яка спирається на особистісні або соціальні стереотипи і виявляється в оцінних судженнях.

III. *Прагматичні категорії тексту.*

3.1. *Текстова категорія "погляд"*

Погляд – найзагальніша сукупність знань людини, яка спирається на набутий раніше перцептивний і когнітивний досвід, віру, переконання тощо і визначає світосприйняття, категоризацію, оцінку сукупності сприйнятих зовнішніх вражень і внутрішніх відчуттів, а також певною мірою сам процес сприйняття й осмислення дійсності.

3.2. *Текстова категорія "пресупозиція"*

Текстова пресупозиція в широкому значенні пов'язана з когнітивними "світами" учасників спілкування та визначається як спільний фонд знань учасників текстового спілкування про світ, його організацію, місце людини в ньому й т. ін.; це спільний досвід, тезаурус людей у межах текстової комунікації.

3.3. *Текстова категорія "емпатія"*

Текстова емпатія (від англ. empathy – співпереживання) – змістова категорія, викладення подій, фактів із позицій мовця (автора), і є складником його погляду – важливого для розгортання текстів і дискурсів. Емпатія – пасивно-споглядальне розуміння ставлень, почуттів, психічних станів іншої особи. Емпатія дає змогу проаналізувати подію з погляду її оцінки різними соціальними, етнічними, політичними, творчими, релігійними, віковими групами населення.

3.4. *Текстова модальність*

Об'єктивна текстова модальність – обов'язковий семантико-прагматичний "вимір" кожної комунікативної одиниці (висловлення, мовленнєвого жанру, тексту, дискурсу), складник її предикативності (пропозитивної, референційної частини), який виражає відношення того, про що повідомляє адресант (мовець, автор), до об'єктивної дійсності в аспекті реальності / ірреальності, можливості / неможливості, бажаності / небажаності, необхідності / вірогідності змісту повідомлюваного.

Суб'єктивна текстова модальність – факультативний семантико-прагматичний чинник змістової організації тексту (дискурсу), який реалізується як багатьма різноманітними відношеннями адресанта (мовця, автора) до повідомлюваного: позитивних / негативних, очікуваних / неочікуваних, приємних / неприємних, прийнятних / неприйнятних, серйозних / несерйозних, впевненості / невпевненості, згоди / незгоди й багатьох інших.

Критерії тексту (критерії текстуальності) – найзагальніші ознаки, що відмежовують текст і "не-текст".

<...> Основні критерії текстуальності – матеріальне втілення, наявність спільного коду, інтенційність, інформативність і комунікативність. Усі вони тісно пов'язані між собою й утворюють синтетичну єдність.

Матеріальне втілення (вираженість). Тексти наявні в усній або писемній (як форма писемної – друкованій) формах, тобто мають матеріальну форму втілення. <...>

Наявність спільного коду передбачає факт оперування адресантом і адресатом одиницями (знаками) спільного (знайомого обом) коду. <...>

Інтенційність – це умисне створення тексту з певною комунікативною метою, наміром. Побудова тексту, формування його структури під впливом авторської інтенції. <...>

Інформативність тексту – його змістове наповнення. <...>

Комунікативність – це критерій текстуальності, що синтезує в собі розглянуті попередньо критерії; загалом відображає визначеність повідомлення його функціонуванням в актах спілкування (навіть якщо ці акти є потенційними). Це здатність тексту втілювати інтенцію, мету автора реалізувати своє призначення, функції, які на нього покладають. Інакше кажучи, в ідеалі "нормальний", "класичний текст", недевіативний текст, неодивнений текст передбачає наявність інтенціонально скерованих адресанта й адресата, які не просто обмінюються інформативно наповненими текстами, а координують свою ментальну, поведінкову та інші типи діяльності. Комунікативність виявляють у здатності тексту слугувати ефективною предметно-знаковою основою розгортання комунікації в систему, забезпечувати успіх соціальної взаємодії за допомогою засобів мови. <...>

Ознаки тексту – найзагальніші властивості всіх "власне" текстів, які можуть варіювати в межах різних типів текстів (текстотипів).

1. **Цілісність**. Це тісний взаємозв'язок складників тексту, його відносна ознака, яка формує змістову наповненість і формальну будову загалом, а також значення його фрагментів, категорій і одиниць. Цілісність – це властивість тексту в цілому. Вона отримала у сучасній лінгвістиці назву **когерентності** (лат. *cohaerens* – взаємопов'язаний).

• **Власне смислова цілісність** є внутрішньою ознакою тексту і виявляється в різних формах у різних типах текстів. Це може бути: послідовна реалізація авторського задуму; зрозуміла адресатові переданням його ставлення до повідомлюваного; формування висловлень на одну тему; утілення діалогів і полілогів за певними законами розгортання комунікативних актів і под.

• *Структурно-смілова цілісність* є зовнішньою ознакою тексту. Її виявляють у функціях, стилях, жанрах і типах текстів, а також у єдності текстового смислу (змісту) й форм його втілення, смислові (семантичні і прагматичні), граматичні зв'язки всередині складних синтаксичних цілих, міжфразові зв'язки та зв'язки між мовленнєвими актами тощо.

Когерентність, тобто цілісність тексту, забезпечують когезія, зв'язність складових його речень у логіко-семантичному, граматичному та стилістичному аспектах.

2. *Зв'язність*. У сучасній лінгвістиці часто використовують також термін "когезія" (англ. cohesion – зчеплення) – ознака логічного плану, що охоплює форми зв'язку (граматичні, лексичні, синтаксичні) між окремими частинами тексту й визначає перехід від одного контексту до іншого.

3. *Текстова впорядкованість*. Ця ознака близька до попередньої; дехто з дослідників їх ототожнюють. Упорядкованість тяжіє радше до формально-структурного втілення тексту і виявляється в багатьох конкретніших ознаках: послідовності (композиційності); логічності викладу; графічній оформленості (у випадку писемних текстів); розгорненості (з неоднаковим виявленням у різних типах текстів) тощо.

4. *Членованість (дискретність)* постає в нерозривному зв'язку з попередніми ознаками, передусім цілісністю. Ґрунтується на лінійній (синтактичній) природі розгортання мовлення, оскільки в більшості випадків тексти складають з певної (іноді значної) кількості послідовних висловлювань.

5. *Автономність (відокремленість)*. Зазвичай "нормальні" (не абсурдистські, нонсенсні й інші чудернацькі тексти) мають початок і кінець, що й формує їхню самодостатність, відмежовує від інших текстів.

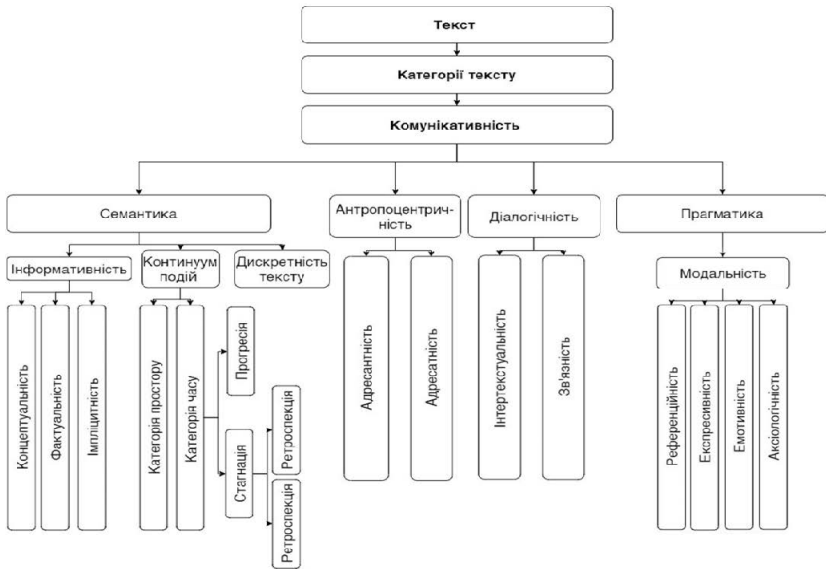
6. *Завершеність* – одна з відносних ознак тексту, яку виділяють не всі дослідники, оскільки фактично завжди є можливість доповнювати аналізований текст.

7. *Прийнятність* – це ознака, що стосується адресата тексту, його міри "передочікуваності" змістового наповнення тексту (міри його зрозумілості, художності, корисності, релевантності сприйняття і под.) [2, с. 46–56, 188–252; 1, 9–13].

***

Ієрархія текстових категорій *Тетяни Анатоліївни Єщенко*:

Текст має свій 1) репертуар категорійних лінгвістичних ознак: зв'язність, цілісність, відокремленість, закінченість (щодо авторського задуму), стильова оформленість, 2) набір екстра-лінгвальних ознак: тематичний зміст (смісл твору), намір автора, цільова настанова (стильова функція), ставлення автора до висловлення й до адресата (світогляд автора, епоха – фонові знання), підготовленість, спонтанність тексту (умови, ситуація, сфера його створення).

Рис. 5.4. Ієрархія текстових категорій

Текстова ієрархія, про яку йдеться, має таку рівневу співвіднесеність: текстова надкатегорія, текстова категорія, текстова підкатегорія.

Текстова надкатегорія – онтологічна ознака тексту, яка охоплює багато текстових категорій і виражає магістральну типологічну рису словесного цілого. Такою його надкатегорією є комунікативність.

Вона, підпорядковуюючи інші інваріантні ознаки, репрезентує текст водночас як систему й динамічне явище.

Текстова категорія – інваріантна, ідентична для всіх текстів характеристика, що віддзеркалює загальні та суттєві ознаки словесного цілого та фокусує текстові підкатегорії.

Текстова підкатегорія – інваріантна характеристика словесного цілого, що віддзеркалює окремий аспект текстової категорії.

Категорія виконує асоціативно-диференційну роль щодо структурного, семантичного і прагматичного рівнів тексту.

У дослідженні описано одну текстову надкатегорію (*комунікативності*), шість ТК і 17 текстових підкатегорій:

у площині *семантики* –

1) ТК *інформативності* (ПК *концептуальності, фактуальності, імпліцитності*); 2) *континууму* подій (ПК *простору, часу, прогресії, стагнації, ретроспекції, проспекції*); 3) *дискретності*: у ракурсі комунікативності; 4) ТК *антропоцентричності* (ПК *адресантності, адресатності*); 5) ТК *діалогічності* (ПК *інтертекстуальності, зв'язності*);

на рівні *прагматики* –

6) ТК *модальності* (ПК *референційності, експресивності, емотивності, аксіологічності*) [4, с. 129–130; 5, с. 81, 88–89, 94–95].

***

Основними категоріями драматичного тексту (далі ДТ) – є *зв'язність, цілісність і завершеність, антиципація, членування, художній часопростір, інтертекстуальність*.

Зв'язність (когезія) регулюється в синтагматичному розрізі та є категорією логічного плану, що детермінує продукування та сприйняття тексту як одиниці мови. Фрагмент дійсності, вербалізований у ДТ, багатомірний, багаторівневий текст – лінійна й одномірна одиниця. Об'ємність, багатомірність дійсності відтворені за допомогою зв'язків між одиницями тексту. Зв'язність у ДТ визначається у двох планах: 1) міжкодовий зв'язок між реплікою й ремаркою; 2) зв'язки між репліками.

Цілісність тексту – це насамперед тематична, концептуальна, модальна єдність. Поняття цілісності ґрунтується на його змістовій і структурній організації. На відміну від зв'язності,

цілісність – це вертикальна категорія, яка апелює до мислення слухача. Цілісність у ДТ забезпечують єдність початкової та кінцевої частин ДТ. Як субкатегорія до цілісності входить *завершеність*. ДТ має чітко визначений специфічний початок (заголовок, вказівка на жанр ДТ, перелік дійових осіб, а також початкова або вступна (інтродуктивна) ремарка) та чітко визначену кінцеву межу (кінцева ремарка).

Здатність читача передбачити майбутні події та під час читання тексту прогнозувати подальший розвиток сюжету забезпечує *категорія антиципації*, засобами якої є насамперед заголовки, епіграфи, присвяти.

Категорію членування реалізують однотипні частини ДТ (акти, дії, яви, зводи, сходи, діла) і спосіб їхнього структурування (кількість однакових компонентів). Контекстно-варіативний рівень категорії членування у ДТ передбачає взаємозв'язок персонажного (репліка, діалогічна єдність, діалог, полілог, монолог) та авторського (ремарки) мовлення.

Категорія часпростору охоплює всі часові та просторові елементи ДТ, створюючи сприятливі умови для розуміння змісту твору та його інтерпретації. У такому поєднанні часові та просторові елементи (вказівка на час чи місце дії, дата написання твору) набувають нового змісту, завдяки чому акценти з конструктивного плану зміщуються у змістовий.

До системотвірних категорій ДТ можна віднести *інтертекстуальність*. Інтертекстуальність – це різнобічний зв'язок тексту з іншими текстами за змістом, жанрово-стилістичними особливостями, структурою, формально-знаковим вираженням. У драматургії найбільше реалізовані (порівняно з іншими літературними родами) інтерсеміотичні відношення – співвідношення між словесними текстами і текстами, які репрезентують інші семіотичні системи [17, р. 187–210, 195–204, 206].

III. Опрацюйте типологію текстотвірних синтаксичних зв'язків Анатолія Панасовича Загнітка та Любові Іванівні Пац.

Таблиця 5.3.

Міжреченнєві внутрішньотекстові синтаксичні зв'язки	Смислові міжреченнєві внутрішньотекстові синтаксичні відношення		Формальні засоби зв'язку
<p>Ланцюговий (послідовний) контактний – лінійна послідовність поєднаних компонентів; "спадкоємність" смислового тла; розгортання лінійної структури речення відбувається в напрямі розмивання реченнєвих меж і створення своєрідного смислового ланцюжка</p>		інформаційні	<ul style="list-style-type: none"> • вказівно-замінювальні (компенсувальні) слова субстанційної, ад'єктивної, адвербіальної семантики, напр., <i>він</i> (<i>вона, воно</i>), <i>цей</i> (<i>ця, це</i>), <i>такий</i> (<i>така, таке</i>): <ul style="list-style-type: none"> а) іменниково-займенниковий повтор; б) займенниково-займенниковий повтор; в) ситуативний повтор; г) референтна прислівникова заміна; • повтор елементів попереднього речення; • синонімічні ряди, витворені як загальномовними, так контекстуальними синонімами; • антонімічні пари; • родо-видові поняття; • слова, об'єднані спільною семою; • тематичні групи

<p>Паралельний – однакове формальне вираження функціонально-співвіднесених членів речення:</p> <p>а) сильний зв'язок (повтор акцентованих компонентів в абсолютному початку чи кінці речення);</p> <p>б) слабкий зв'язок (паралелізм синтаксичної структури поєднаних речень і темпорально-видова й модальна співвіднесеність дієслів-присудків)</p>	<p>контактний; дистантний; контактнo-дистантний</p>	<p>концептуально-парадигматичні</p>		<ul style="list-style-type: none"> • співвідношення видo-часових форм дієслів-присудків; • вставні конструкції перелічувальної семантики
<p>Інтегративно-кумулятивний – структурна цілісність і смислова єдність двох або більше одиниць унаслідок їхнього поєднання за допомогою певних синтаксичних засобів; об'єднані частини не є комунікативно достатніми одиницями й лише сукупно витворюють цілісний завершений зміст; водночас препозитивне речення обов'язково вимагає наступного, або, навпаки, постпозитивна конструкція не здатна до самостійного ужитку</p>			<p>пояснювально-мотивувальні; аргументаційні та коментувальні</p>	<ul style="list-style-type: none"> • сполучники та аналітичні словосполучки, функційно тотожні сполучникам, напр., <i>та, і, але, адже</i>, однак, <i>і звичайно, але насамперед, а все ж таки, та вже аж ніяк, а ніякою мірою</i> і т. ін.; • спеціальні речення, що містять філософсько-сентенційні чи життєві узагальнення; • питальні речення, що потребують відповіді; • парцельовані частини, що постали наслідком розчленування на інтонаційно-смислові відрізки, унаслідок інтегрування яких створюється смислова єдність

Закінчення таблиці 5.3.

<p>Імпліцитно-коаліційний (тематичний) – два і більше речень об'єднуються в ССЦ завдяки розвитку певної спільної теми</p>			<p>Пояснювально-мотивувальні; асоціативно-образні</p>	<ul style="list-style-type: none"> • формальні засоби зв'язку імпліковані, хоча їх легко відновити, наприклад, у мовленевому жанрі анекдота експлікація вульгарного слова
--	--	--	---	--

[3, с. 783–791; 12, с. 181–186].

Список використаних джерел

1. *Бацевич Флорій*. Нариси з теорії тексту : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019.
2. *Бацевич Ф., Кочан І.* Лінгвістика тексту : підручник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016.
3. *Загнітко А. П.* Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ "ВКФ "БАО", 2011.
4. *Єщенко Т. А.* Категорії художнього тексту: комунікативність, семантика, прагматика : дис. д-ра філол. наук : 10.02.01. Полтава, 2021.
5. *Єщенко Т. А.* Феномен художнього тексту: комунікативний, семантичний і прагматичний аспекти : монографія. Львів : Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2021.
6. *Кондратенко Н. В.* Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : монографія; за ред. К. Г. Городенської. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012.
7. *Кравченко Н. К.* Таксономія категорій дискурсу в сучасному дискурс-аналізі. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія "Філологія"*. 2014. Т. 17. № 1. С. 77–83.
8. *Кравченко Н. К.* Таксономія дискурсивних параметрів відповідно до рівнів стратифікації дискурсу. *Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія "Філологія. Соціальні комунікації"*. 2014. Т. 27(66). № 1, Ч. 1. С. 240–244.
9. *Лещенко Г. В.* Концептуальна модель універсальних категорій тексту. *Учені записки Таврійського нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського. Серія "Філологія. Журналістика"*. 2021. Т. 32(71). № 4. С. 29–33.
10. *Лещенко А. В.* Наративна напруженість художнього тексту : монографія. Черкаси : ПП Гордієнко Є. І., 2017.
11. *Матвійчук Т. П.* Займенникова реалізація текстових категорій : автореф. дис. ... канд. філол. наук. : 10.02.01. Київ, 2010.
12. *Пац Л.* Текстотвірний синтаксичний зв'язок: формальні засоби реалізації. *Лінгвістичні студії : Зб. наук. праць. Донецьк : ДонНУ, 2009. Вип. 18. С. 181–186.*
13. *Селіванова О. О.* Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. С. 718.
14. *Селіванова О. О.* Основи лінгвістичної теорії тексту й комунікації : навч. посіб. К. : Брама, вид. Вовчок О. Ю., 2004.

15. Селіванова О. О. Лінгвістика тексту. *Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми* : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. С. 482–549.

16. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище : методологія, архітектоніка, варіативність. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2002.

17. Струк І. М. Теоретичні засади вивчення драматичного тексту (на матеріалі творів письменників Буковини). *Philological science and education: transformation and development vectors: Collective monograph*. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2021. Vol. 2. P. 187–210.

18. Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* : монографія ; за ред. І. С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. С. 105–117.

19. Dudenredaktion. *Die Grammatik*. Berlin : Duden, 2022.

Список рекомендованої літератури

Андрущенко В. О. Типологія текстової зв'язності: монографія. Дніпро : Літограф, 2016.

Бацевич Флорій. Український одивнений художній текст : лінгвістичні виміри : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 9–13.

Воробйова О. П. Текстові категорії і фактор адресата : монографія. Київ : Вища школа, 1993.

Галаур С. П. Таксономія категорій художнього тексту-дискурсу. *Лінгвістичні дослідження*. 2017. Вип. 46. С. 146–153.

Гапченко О. А. Прецедентні імена в індивідуальному лексиконі білінгва. *Science and Education a New Dimension. Philology. VII* (59). Issue 195. 2019. Apr. P. 15–19.

Каццишин Н. Є. Дискурсивні категорії англомовного дипломатичного дискурсу. *Актуальні питання іноземної філології*. 2016. № 5. С. 53–58.

Ковальська Н. А., Купрата Н. Я. Таксономія текстово-дискурсивних категорій. *Вісник науки та освіти. Серія "Філологія", Серія "Педагогіка", Серія "Соціологія", Серія "Культура і мистецтво", Серія "Історія та археологія"*. Київ, 2023. Вип. № 2(8). С. 100–111.

Кочан І. М. Синонімія в лінгвістиці тексту як ознака розвитку чи неупорядкованості термінів. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2019. Вип. 70. С. 347–354.

Кравченко Н. К. Таксономія категорій дискурсу в сучасному дискурс-аналізі. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія "Філологія"*. 2014. Т. 17. № 1. С. 77–83.

Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Вінниця : Нова книга, 2004.

Леценко Г. В. Концептуальна модель універсальних категорій тексту. *Вчені записки Таврійського нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського. Серія: "Філологія. Журналістика"*. 2021. Т. 32(71). № 4. С. 29–33.

Маслова Т. Б. До проблеми класифікацій текстових категорій. *Наукові записки. Вип. 105(2). Серія: Філологічні науки (мовознавство) : у 2 ч.* Кіровоград, 2012. С. 234–237.

Матвійчук Т. П. Займенникова реалізація текстових категорій : автореф. дис. ... канд. філол. наук. : 10.02.01. Київ, 2010.

Матвійчук Т. П. Таксономія текстових категорій. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: філологічна*. 2012. Вип. 31. С. 71–74.

Назаренко О. М. Ануфрієва Н. Д. Діалогічність як основна текстова категорія. *Правове життя сучасної України : у 2 т. : мат. Міжнар. наук.-практ. конф.* Одеса : ВД "Гельветика", 2019. Т. 2. С. 727–730.

Ніка О. І. Дискурсивні категорії і модус. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Київ, 2010. Вип. 21. С. 3–11.

Переломова О. С. Інтертекстуальність як системотвірна текстово-дискурсивна категорія. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя, 2008. Вип. 34. С. 87–95.

Петренко А. Універсальні та національні прецедентні феномени у заголовках українських медійних видань. *Культура слова*. 2019. № 90. С. 165–175.

Пришляк Л. В. Газетний дискурс як сфера об'єктивації категорії фактуальності. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2020. Вип. 1(92). С. 80–89.

Радзієвська Т. В. Текст як засіб комунікації. Київ : Вид-во НАН України, 1998.

Селіванова О. О. Основи лінгвістичної теорії тексту й комунікації : навч. посіб. Київ : Брама, вид. Вовчок О. Ю., 2004.

Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006.

Соловйова Т. О. Типологія та прагматика прецедентних феноменів в українськомовному політичному дискурсі 2014–2019 рр. : дис. д-ра філософії: 035 Філологія (03 Гуманітарні науки). Кривий Ріг, 2022.

Трищук О. В. Основні категорії науково-інформаційного тексту. *Обрії друкарства*. 2014. № 1. С. 176–183.

Тема 6

Структурно-композиційні й типологічні параметри текстів

Перелік питань для обговорення

1. Композиційне членування тексту. Композиційно-стилістичне (композиційно-синтаксичне) членування тексту.

2. Композиція літературного тексту. Змістова (змістово-логічна) композиція – змістова структура та засоби розподілу змісту тексту. Лінгвістична композиція – ієрархізовані текстові одиниці. Формальна композиція (архітектоніка).

3. Абзац. Тематичний (класичний), аналітико-синтетичний, синтетико-аналітичний, рамковий, абзац-зв'язка, абзац-стрижнева фраза.

4. Функції абзацу: графічного виділення, логіко-сміслової, експресивно-емоційної, функція ритмічного оформлення тексту (акцентно-видільна).

5. Заголовок. Функції заголовків: номінативна, інформативна, рекламна, функція впливу-переконування, делімітативна функція. Типологія заголовків за змістом (тематично прості, тематично складні), за формою зображення (нумераційні, літерні, німі), за місцем розташування (заголовок на шмудтитуллі, заголовок шапкою, заголовок у розрізі з текстом, заголовок у підбір із текстом, заголовок віконцем, заголовок боковиком).

6. Врїзка, ввводка (лід), анонс, вставка, епіграф.

7. Полїаспектна класифїкація текстів за *формальними, комуїкативно-прагматичними, лїнгвостилїстичними* (функціонально-стилістичними) параметрами текстотворення.

8. Креолїзовані тексти. Моїокодовї й полїкодовї, моїоїодальнї й полїоїодальнї креолїзовані тексти. Полїкодовї моїоїодальнї тексти (карікатури, комїкси, "беззвучнї" тексти в їнтернетї (картинка+словеснїй текст), реклама на друкованих носїях, бїлбордах, радїореклама); полїоїодальнї полїкодовї тексти (фїльми, спектаклї, реклама на ТБ тощо).

9. Патогеннї тексти.

10. Композиційнї принципи та прийоми. Конкретизація, трансмутація, адаптація, адиція, їмутація (апагога й паралелїзм).

Матеріали та завдання

I. *Опрацюйте подані визначення. Порівняйте поняття "тип тексту", "тип дискурсу", "тип мовленнєвого жанру".*

Тип тексту (текстотип) – складне цілісне утворення; емпірична форма маніфестації конкретного тексту; культурно-історично сформована продуктивна модель, зразок текстової побудови, що визначає функціональні та структурні особливості конкретних текстів різного тематичного змісту і функціональної спрямованості [3, с. 255].

***

Текстотип – модель, інваріант, зразок ідеальної природи, для якого характерні яскраво заманіфестований тематичний зміст, особлива композиційна структура та специфічні прагматичні особливості, реалізовані за допомогою ретельної селекції фонетичних, лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних та інших засобів. Саме комунікативний акт створює своєрідний підмурок для конститування і функціонування конкретного різновиду тексту [8, с. 57].

II. *На основі аналізу наведених авторських досліджень розробіть узагальнювальну поліаспектну систематику параметрів текстових типологій, що враховуватиме базові компоненти сучасної моделі мовної комунікації.*

Типологія текстів *Барбари Зандиг* розроблена за 20-ма дистинктивними ознаками. У класифікацію введено три дихотомії: усний-письмовий, спонтанний-неспонтанний, монологічний-немонологічний. Ознака $\pm$ усний стосується лише каналу, $\pm$ монологічний стосується кількості мовців. Під діалогічним розуміється мовлення, де кількість мовців $\leq$ [sic] 2. Неспонтанне мовлення використовується для позначення тексту, у якому послідовно дотримуються всі норми літературної та писемної мови. Неодноразове порушення цих правил, тобто неіснування таких правил для мовця має ознаку спонтанності, оскільки мовець послуговується особливим набором правил під час продукування мови.

Для "листа" характерною є ознака $\pm$ спонтанний, оскільки вона не є визначальною для цього текстового сорту.

Ознака "–визначені часові форми" використовується тоді, коли для текстового сорту є характерними певні граматичні часи, "+визначені часові форми" передбачає необмежений вжиток будь-яких часових форм (таблицю створено на основі німецької мови) [14, р. 113–124, 118, 114–119].

Таблиця 6.1.

Тип тексту \ Ознака																				
	Усний	Спонтанний	Монологічний	Діалогічна текстова форма	Просторовий контакт	Часовий контакт	Акустичний контакт	Особлива форма початку тексту	Особлива форма кінця тексту	Чітко визначена структура тексту	Чітко визначена тема	1-а особа	2-а особа	3-я особа	Форми наказового способу	Визначені часові форми	Економічні форми	Редундантність	Невербальне	Рівноправні співрозмовники
Інтерв'ю	+	±	-	-	±	+	+	±	±	-	+	+	+	+	±	±	±	±	+	-
Лист	-	±	± ²	-	-	-	-	+	+	-	±	+	+	+	±	±	±	±	+	±
Телефонна розмова	+	±	-	-	-	+	+	+	+	-	±	+	+	+	±	±	±	±	±	±
Текст закону	-	-	+	-	-	-	-	+	+	-	+	-	-	+	-	-	-	-	+	-
Лікарський рецепт	-	-	+	-	-	-	-	+	+	+	+	-	-	-	-	-	+	-	+	-
Рецепт	±	-	+	-	±	±	±	+	-	+	+	-	-	+	±	-	±	-	+	-
Прогноз погоди	±	-	+	-	-	+	±	+	-	+	+	-	-	+	-	-	±	-	+	-

² [- моно] під час листування,

Закінчення таблиці 6.1.

Некролог	-	-	+	-	-	-	-	+	+	+	+	±	-	+	-	-	±	-	±	±
Лекція	+	±	+	-	+	+	+	+	±	-	+	±	±	-	±	±	-	±	±	-
Конспект лекції	-	-	+	-	-	-	-	±	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-	±	+
Реклама	±	±	±	±	±	±	±	±	±	-	±	±	±	±	±	±	±	±	±	-
Текст вакансії	-	-	+	-	-	-	-	+	+	+	+	±	±	±	±	-	±	-	+	-
Новини по радіо	+	-	+	-	-	+	+	+ ³	+ ⁴	-	-	-	-	+	-	+	-	±	+	-
Новини в газеті	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-	+	- ⁵	- ⁶	+	- ⁷	+	- ⁸	-	+	-
Телеграма	-	-	+	-	-	-	-	+	+	-	+	±	±	+	±	-	+	-	+	±
Інструкція з використання	-	-	+	-	-	-	-	±	-	-	+	-	±	+	±	-	±	±	±	-
Дискусія	+	±	-	-	±	+	+	+	+	-	+	+	+	+	±	+	-	±	+	±
неформальна розмова	+	+	-	±	+	+	+	±	-	-	-	+	+	+	±	±	+	+	±	+

³ + для передачі новин, не окремої новини,

⁴ + для передачі новин, не окремої новини,

⁵ + можливий тільки в цитатах,

⁶ + можливий тільки в цитатах,

⁷ + можливий тільки в цитатах,

⁸ + можливий тільки в заголовках.

***

Типологія текстів за *Егоном Верліхом* (текст-граматична класифікація)

Таблиця 6.2.

Тип тексту	Усталена назва латинським алфавітом	Текстова база	Значення
Дескрипція / дескриптивний текст	Deskription	Дескриптивна	Не-зміна, локальне
Нарація / наративний текст	Narration	Наративна	Темпоральна зміна
Експозиція	Exposition	Експозиторна	Декомпозиція / Композиція
Аргументація	Argumentation	Аргументативна	Зв'язки між концептами або висловлюваннями мовця/мовців
Інструкція	Instruktion		Імперативне

[15, p. 30–34].

***

Підходи до класифікації текстів за *Флорієм Сергієвичем Бацевичем*:

1. **Соціологічний підхід.** У його межах тексти класифікують за:
а) формою втілення тексту (усні й писемні із їхньою специфічною організацією текстового матеріалу;

б) типами жанрових різновидів мовлення (тексти побутового спілкування, офіційного спілкування, публіцистичні; наукові, художньо-белетристичні, популярні, епістолярні й ін.);

в) власне функціональним виявом (тексти інформаційні, емотивні, фатичні, поетичні, метамовні й ін.);

г) соціофункціональним підходом. Сучасний німецький лінгвіст Е. Гроссе виділяє тексти нормативні, контекстні, групові, поетичні, а також із домінантами самовираження, спонукання, інформації, перехідного типу.

2. **Психолінгвістичний підхід.** Як параметри використовує різні характеристики текстової діяльності, зокрема за:

а) спонтанністю (спонтанні та підготовлені);

б) алгоритмізованістю / евристичністю: фіксовані, наприклад, заповнення формуляра; напівфіксовані, зокрема тексти-кліше на зразок *прохання, подяки, вітання*; нефіксовані – тексти різноманітних сфер людської діяльності);

в) експліцитністю / імпліцитністю в екстеріоризації задуму. Крайніми її виявами можуть бути, з одного боку, тексти державних угод, що мають на меті повну й однозначну експлікацію задуму, а з іншого – тексти поетичні.

3. Комунікативний підхід. Грунтується на розумінні тексту як засобу спілкування. У його межах виділяють:

а) тексти, спрямовані на процес; їхнє створення не позначається на стосунках комунікантів; вони реалізуються як засіб проведення часу. До них належать традиційні *мемуари, життєві розповіді*, записані третьою особою;

б) тексти, націлені на результат (ділові папери, наукові тексти, художня література високого рівня та ін.).

4. Функціонально-прагматичний підхід урахує суб'єктивну міжособистісну модальність. За допомогою текстів стверджуються: деонтичні (нормативні або приписові) норми (договори, державні акти, постанови, інструкції, накази); норми аксіологічні (оцінні) та епістемічні (дескриптивні) (тексти наукові, ділові тощо).

I. Традиційні типології текстів.

Традиційні лінгвістичні типології текстів – класифікації текстів, що існують давно та основа яких – змістові (насамперед семантичні), функціонально-жанрові та функціонально-змістові підходи і критерії. Найвідоміші й найбільш опрацьовані серед них – типології текстів за *формами втілення, функціонально-жанровими критеріями, характером подання дійсності, за функціонально-змістовими особливостями.*

За формою втілення:

а) усні тексти: *монологічні* (або їхні фрагменти) – це розповідь автора тексту або наратора про щось (події, факти, переживання, плани на майбутнє); *діалогічні* (або їхні фрагменти) – фіксують комунікативну взаємодію двох учасників спілкування; *полілогічні* (або їхні фрагменти) – побудовані як спілкування кількох (більше ніж трьох) осіб;

б) писемні тексти: *власне писемними*, тобто писаними власноруч, текстами є давні рукописи, щоденники, власноруч написані листи, різноманітні нотатки та ін.; особливості *друкованих текстів* полягають у тому, що в них значну семантичну і прагматичну роль відіграють типи шрифтів, їхній розмір, розміщення (наприклад, справа-наліво, "драбинкою"), колір літер та інші семіотичні (знакові) засоби творення семантико-прагматичного наповнення тексту; *креолізовані тексти* – різновид писемних і друкованих текстів, у яких поєднані засоби різних семіотичних систем, передусім вербальні та зображальні (іконічні), засобами креолізації тексту є шрифти, кольори, фон тексту (кольоровий або ілюстрований), графічне оформлення (фігури, стовпчики, відступи тощо), фотографії, малюнки, карикатури, схеми, діаграми, таблиці, формули тощо.

Функціонально-жанрова типологія текстів: *художньо-белетристичний, науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, розмовно-побутовий, фідейстичний (церковно-релігійний) та епістолярний* типи текстів, а також проміжні типи – *науково-популярні, науково-фантастичні, містичні, діаріуші (тексти щоденників)* та інші.

Типи текстів **за характером представлення дійсності:** *художні та нехудожні* тексти.

Функціонально-змістова типологія текстів: а) *опис* – функціонально-змістовий тип тексту; словесне зображення певного об'єкта (людини, тварини, рослини, предмета, явища, дії, процесу, стану, відношення, якості тощо) унаслідок подання його ознак, які потрібно уявити відразу; один із функціонально-змістових різновидів мовлення поряд із розповіддю й роздумом. Мета опису – наочне репрезентування користувачем тексту (адресатом) об'єкта зображення; б) *розповідь* (або *наратив*) – функціонально-змістовий тип тексту й мовлення (викладу), основним комунікативним призначенням якого є повідомлення про певну подію, дію, явище, процес, стан, які подають плинними в часі, змінними у просторі, тобто динамічними. Основні ознаки розповіді: наявність події (подій); зображення сутності самих подій, а не їхній опис або роздум про них; зображення подій об'єктивно (або суб'єктивно) послідовно у їх перебігу; події слідує одна за одною або

зумовлюють інші події; в) *роздум* – функціонально-змістовий тип тексту та мовленнєвої діяльності, що містить виклад, пояснення, підтвердження або заперечення певної думки; це висловлення про приховані причини подій, вчинки людей, думки щодо формування та сутності понять, якостей, ознак, структури, особливостей функціонування різноманітних об'єктів, що оточують людину, і сутності та природу самої людини.

II. Нетрадиційні типології текстів.

Функціонально-комунікативні та прагматичні типології.

Текст у межах функціонально-комунікативних і прагматичних концепцій сприймають як комплексне утворення, що містить багато ознак, найважливіші серед яких:

1. **Типи виконуваних текстами функцій.** Тут найповніше виявляються три елементарні функції текстів: *самовираження, констаткування, інструктування*. Наслідком утілення цих функцій є поява текстів інформувальних, активувальних і пояснювальних.

2. **Типи ситуацій,** у яких беруть участь тексти. За цим критерієм вирізняються тексти предметно-практичні й духовно-теоретичні, які не беруть безпосередню участь у міжособистісній комунікації (релігійні твори, тексти художньо-белетристичні та ін.), з одного боку, і тексти прямої комунікативної дії (протоколи, інструкції, накази, листівки) – з іншого.

3. **Типи комунікативних дій.** В основу типології покладено процеси породження і сприйняття текстів, розрізнення наративного (розповідного), дескриптивного (описового) та аргументативного (переконувального) режимів викладу інформації. Такий критерій збігається із проаналізованими традиційними функціонально-змістовими типами текстів.

4. **Типи структурування тексту.** Цей критерій ґрунтується на способах композиційної побудови тексту автором. Є тексти зі спеціально акцентованим епілогом, вступом; у деяких текстах наявні прологи, спеціально виділені закінчення тощо. Розрізняються тексти композицією основного викладення: способом подання й розгортання основної теми, додаткових тем і под. Можна виділяти типи текстів за способами реалізації когезії, когерентності у структурі твору й іншими структурними ознаками.

5. Прототипові зразки формулювань. Це типологія текстів за специфікою стилів мовлення, <...> наприклад, особливе стилістичне втілення "зразок вираження" мають юридичні тексти, оголошення про смерть, запрошення на весілля, доповіді на науковій конференції, розмови покупця та продавця в магазині тощо.

Гносеологічно-змістові і прагматичні типології.

Типології, у яких враховувалися б модули сприйняття світу і гносеологічні (пізнавальні) аспекти сприйняття та представлення цих світів починають лише створюватися, <...> вони беруть до уваги, передусім, "тип" світу, зображений у тексті: фізичний, ментально-духовний чи текстово-фікційний. Натомість кожен зі світів може бути осмислений у вигляді реального чи нереального. Нереальний світ може подаватися в тексті як потенційний, ірреальний і абсурдний; це так звані прагматичні модули й модальності презентації світу в текстах.

Типологія текстів за їхньою оцінкою в суспільстві.

Прецедентний текст – тип тексту, головними ознаками якого є особлива значущість і для окремих особистостей, і для значної кількості осіб, етносу. Це багаторазове звернення до нього в текстах (дискурсах) різних особистостей, представників певного етносу. Прецедентні тексти можна назвати хрестоматійними в тому сенсі, що всі мовці (чи їхня більшість) знають їх, звертаються до них у текстово-комунікативній діяльності.

Патогенний текст (патотекст) – текст, що негативно впливає на світосприйняття, свідомість, соціальну й індивідуальну поведінку як окремої особистості, так і колективу людей. Необхідно мати на увазі: поняття "патогенний текст" і "шкідливий текст" суттєво відрізняються. Патогенний текст завжди шкідливий, але шкідливий текст не завжди патогенний. Наприклад, шкідливий для злочинця текст звинувачувального вироку не є патогенним текстом для суспільства загалом.

Ознаки патогенного тексту:

- маніпуляційний вплив – ознака, завдяки якій свідомість більшості людей скеровується в тому напрямі, який вигідний для певних людей (рекламодавців, виробників, маніпуляторів інформацією тощо);

• **корисливість**: зазвичай патогенні тексти створюються, розповсюджуються тими людьми, метою діяльності яких є матеріальна користь, особистий інтерес, прагнення до збагачення будь-яким шляхом;

• **залякування**: "листи щастя", спам, фейкова інформація – це патогенні тексти, у змісті яких містяться елементи залякування: якщо людина не поширить певну інформацію, то з нею обов'язково трапиться щось погане [3, с. 262–286].

***

Типологія *Ірини Миколаївни Кочан*:

- 1) за **родами** (*віршований, драматичний, прозовий*);
- 2) за **знаковою системою** (*таблиці, ноти, формули*);
- 3) за **місцем розташування** на аркуші (*бібліографічний, покажчики, реферати, епіграфи, присвяти, колонтитული, титульний текст тощо*);
- 4) за **джерелами походження** (*натуральні, препаративні*);
- 5) за **типами трансформацій** вихідного натурального тексту (*неадаптовані, адаптовані, повні, скорочені, змішані*);
- 6) за основними **прагматичними функціями** (*інформативні, інструктивні, оцінні, змішані*);
- 7) за **формою репрезентації** (*усні, письмові*);
- 8) за **формою спілкування** (*діалогічні, монологічні*);
- 9) за **сферою спілкування** (стилем мовлення): *розмовні, офіційно-ділові, наукові, публіцистичні, художні, змішаного типу: науково-ділові, побутово-ділові, науково-публіцистичні, художньо-публіцистичні*;
- 10) за **стилями та жанрами** (наукові: *тексти підручників, наукові статті, монографії, доповіді, виступи, реферати і под.*; офіційно-ділові: *заява, характеристика, пояснювальна записка, анкета, автобіографія, рекомендація* тощо; інформаційно-публіцистичні: *передача стаття, інформаційний огляд, коментар, нарис, фейлетон*; художні: *вірші, поеми, пісні, казки, оповідання, повісті* тощо);
- 11) за **способом викладення** (*описові, розповідні, пояснювальні, модально-полемічні, тексти-роздуми, тексти-доведення, тексти-висновки, тексти-визначення, змішані або комбіновані тексти*);

12) за **експресивністю мовлення** (*художні, публіцистичні, розмовні, наукові, нейтральні, експресивно і стилістично забарвлені*);

13) за **емоційністю мовлення** (*неофіційні, офіційні, нейтральні*);

14) за **прагматичними функціями** (*інформативні, наукові, газетно-інформаційні, офіційно-ділові, інструктивні, оцінні, інформативно-оцінні, публіцистичні, офіційно-ділові, оцінно-інструктивні*);

15) за **функціонально-смысловими типами мовлення** (*дескриптивні (описові), наративні (розповідні), пояснювальні, аргументативні, інструктивні, тексти-визначення (дефініції)*) [9, с. 51–52].

***

Типологія науково-технічних (літературних) текстів *Наталії Федорівни Непийводи*:

1. Власне наукові тексти:

- а) академічні (статті, монографії, дисертації);
- б) навчальні (підручники, посібники);
- в) енциклопедичні (статті до енциклопедичних видань).

2. Технічні тексти:

- а) виробничо-технічні (описи технічних пристроїв, способів виробництва і технології, організація виробництва й досвіду експлуатації);
- б) інструктивні (пам'ятки, інструкції щодо експлуатації);
- в) довідкові (довідники).

3. Науково-ділові тексти:

- а) стандарти, специфікації, технічна документація;
- б) описи винаходів.

4. Офіційно-ділові тексти:

- а) юридичні;
- б) управлінські;
- в) ділові листи.

5. Науково-публіцистичні тексти:

- а) власне науково-публіцистичні;
- б) науково-популярні.

Поділ наукової літератури за функційною ознакою:

1. Книга. Монографія. Стаття. Дисертація. Доповідь. Повідомлення. Виступ. Звіт. Замітка. Інформаційна карта.
2. Інструкція. Пам'ятка. Рекомендація. Правила. Методика. Програма. Підручник. Опис.
3. Енциклопедія. Словник. Довідник. Технічний каталог.
4. Акт. Заявка. Рекомендація. Договір. Рекламація. Проект. Постанова. Рішення (ухвала). Вказівка. Лист.
5. Стандарт. Технічна умова. Нормаль. Специфікація. Норматив. Опис винаходу. Авторське свідоцтво. Патент. Фірмовий каталог. Прейскурант.
6. Реферат. Анотація. Огляд. Бібліографічний опис. Бібліографічний покажчик.
7. Нарис [10, с. 56–57].

***

Лінгвістична класифікація текстів *Тетяни Анатоліївни Єщенко*, розроблена з урахуванням таких критеріїв, як:

1) *характер побудови тексту*: а) "Я/МИ"-тексти (тексти від 1-ої особи однини або множини, наприклад: науково-технічна стаття); б) "ТИ/ВИ"-тексти (тексти від 2-ої особи однини або множини, наприклад: текст інструкції); в) "ВІН-, ВОНА-, ВОНО/ВОНИ"-тексти (тексти від 3-ої особи однини або множини, наприклад: технічний опис, анотація, реферат, огляд);

2) *функційно-смісловне призначення словесного цілого*: а) текст-опис (наприклад: технічна характеристика); б) текст-розповідь (наприклад: наукове повідомлення, лекція); в) текст-міркування (наприклад: дискусійна стаття, аналітична стаття);

3) *участь у текстотворенні одного, двох і більше учасників*: а) монолог (наприклад: науково-теоретична стаття, доповідь, тези); б) діалог (наприклад: ділові перемовини, наукова суперечка); в) полілог (наприклад: наукова дискусія, проблемне коло, круглий стіл);

4) *стильова належність текстів*: художні – тексти художнього стилю; нехудожні – а) тексти офіційно-ділового стилю – дипломатичні (комюніке, нота); законодавчі (закон, постанова); канцелярсько-адміністративні (резюме, патент, протокол,

договір); б) тексти публіцистичного стилю – інформаційні (замітка, стаття, хроніка, інтерв'ю); аналітичні (рецензія, коментарі, репортаж); художньо-публіцистичні (есе, памфлет, малюнок, фейлетон); в) тексти конфесійного стилю (молитва, сповідь); г) тексти наукового стилю – власне наукові (автореферат дисертації, дисертація, стаття (оглядова, дискусійна, оригінально-авторська, науково-теоретична, науково-практична, науково-методична), монографія, тези доповіді, наукова доповідь, повідомлення, науковий огляд); науково-навчальні (текст підручника, текст збірника вправ і завдань, лекція); науково-методичні (методичні рекомендації, методичні вказівки); науково-реферативні (реферат, анотація, огляд, резюме); науково-довідкові (словник, довідник, енциклопедія); г) тексти розмовно-побутового стилю (бесіда); д) тексти епістолярного стилю (лист, щоденникові записи, записка, sms-повідомлення);

5) *жанрова належність тексту*: а) текст науково-технічної статті; б) текст заяви; в) текст резюме; г) текст листа; г) текст анотації тощо;

6) *форму репрезентації словесного цілого*: а) усні (наприклад: науковий огляд, звернення, публічна промова, науково-технічне повідомлення); б) писемні (наприклад: заява, автобіографія); в) друковані (наприклад: патент, технічна інструкція, резюме) [7, с. 185–189, 188].

***

Типологія копірайтерських текстів *Еліни Петрівни Слободянюк*

Рекламні тексти

- 1) Нейм;
- 2) слоган;
- 3) бренд-легенда;
- 4) текст для "зовнішньої реклами" / інтернет-банер;
- 5) текст макета у друкованій ЗМІ / для публікації в інтернеті;
- 6) текст аудіоролика;
- 7) сценарій відеоролика;
- 8) текст на упакування;
- 9) текст метелика (флаєра);
- 10) лист продажів (sales email).

PR-тексти

- 1) прес-реліз;
- 2) бекграундер;
- 3) факт-лист;
- 4) заява для ЗМІ;
- 5) байлайнер;
- 6) найпоширеніші запитання та відповіді (Frequently Asked Question(s)).

Комбіновані PR-тексти

- 1) буклет (проспект);
- 2) брошура;
- 3) медіа-кіт (прес-кіт);
- 4) ньуслеттер.

Тексти, що стали копірайтерськими ще у XX столітті

- 1) текст (тези) публічного виступу;
- 2) запрошення / привітання.

Жанри журналістики, якими послуговуються в маркетингових комунікаціях

- 1) новинний телесюжет;
- 2) новинна нотатка;
- 3) коментар;
- 4) репортаж;
- 5) інтерв'ю (інформаційне, аналітичне, портретне);
- 6) стаття;
- 7) нарис.

Літературні формати

- 1) есе;
- 2) розповідь;
- 3) казка;
- 4) роман (біографічний або виробничий);
- 5) сценарій;
- 6) епістолярний жанр (директ-мейл);
- 7) спічрайтинг.

Примітка. Класифікація оминає ритмізовані форми копірайтерських текстів [11, с. 81–83].

***

Типологія текстів *Анатолія Панасовича Загнітка*:

усні;
письмові/друковані;
креолізовані тексти;

монологійні;
діалогійні;
полілогійні тексти;
автентичні;
іншокультурні;
іншомовні тексти;

країнознавчі;
прецедентні тексти лінгвокультури;
прецедентні (прото)тексти;

тексти-розповіді;
тексти-міркування;

наукові;
офіційно-ділові;
публіцистичні;
розмовно-побутові;
художні;
конфесійні;
рекламні тексти;

тексти впливу;
напружені;
патогенні тексти;

прозові/поетичні тексти [6, с. 17–21].

***

Типологія текстів за *Hussein Abdul-Raof*.

1. **Коранічний тип тексту** (сюди ж, крім Корану, належать історії Пророків).
2. **Релігійний** (літургійний) текст.
3. **Науковий** текст.
4. **Журналістський** текст.
5. **Рекламний** текст.
6. **Наративний** текст (*роман, новела, драма*).
7. **Епістолярний** текст.
  - 7.1. *Офіційні* (формалізовані) листи.
  - 7.2. *Неофіційні* (особисті) листи.
8. **Поетичний** текст.
  - 8.1. **Римований** текст.
  - 8.2. **Верлібр**.
9. **Інструктивний** текст (характеризується великою кількістю імперативів).
10. **Дескриптивний** текст.
11. **Експозитивний** текст (наприклад, *наукові звіти, особисті звіти* тощо).
12. **Аргументативний** текст [12, р. 23].

***

Типологія одивнених текстів за *Флорієм Сергійовичем Бацевичем*, створена з опертям на ознаки формально-змістового та комунікативно-прагматичного планів.

1. За традиційними жанрами художньої літератури: прозаїчні, поетичні, драматичні.

2. За сферами змістового одивнення: тексти з домінуванням онтологічного, перцептивного, поведінкового, ментального, мовного, комунікативного типів абсурдизації форми і змісту текстотипу.

3. За аспектами текстового одивнення можна виділити рівні тексту/не тексту; ознак і структур тексту; знакової організації тексту; способів наративності;

4. За авторською модальністю, тобто за ставленням автора (наратора) до зображуваного в одивненому тексті: (а) абсурдні, нонсенсні, паралогічні тощо; (б) тексти чорного гумору, химерного змісту.

5. За комунікативно-прагматичними характеристиками тексту й типами письма.

6. За мірою одивнення тексту.

Загалом до текстів одивненого характеру можна віднести тексти *абсурдистські, нонсенсні, паралогічні, тавтологічні, парадоксальні, оксюморонні, асемантичні*; тексти, створені у змінених станах свідомості (*невротичні, шизотипічні, шизофренічні, паранояльні* тощо); тексти химерного змісту; тексти й дискурси візюнерського та містичного змісту; деякі фольклорні тексти на зразок лимериків, "нескладух"; тексти, створені від імені неантропного наратора (тварин, рослин, артефактів) тощо. <...>

Спостереження над функціонуванням різномовних текстів абсурдистського характеру засвідчують, що створення такої типології можливе з опертям на такі критерії:

1. Що переважно одивнюється в тексті: а) онтологія світу, у якому відбувається художня дія; б) перцепція, тобто способи сприйняття світу героями художнього твору або наратором; в) мислення автора (наратора) і/або героїв художнього твору; г) фізична поведінка героїв; ґ) комунікативна поведінка героїв або автора (наратора); д) засоби мовностилістичного втілення тексту.

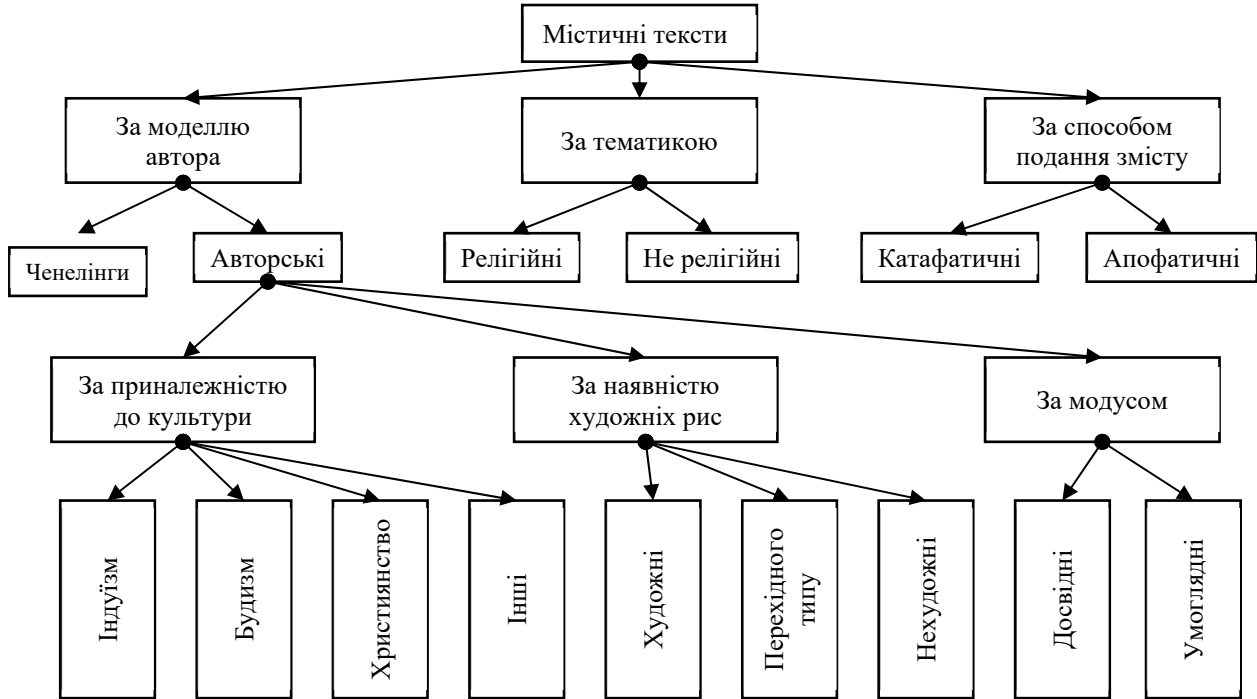
2. Які категорії онтології світу в межах згаданих типів одивнюються найбільше.

3. Які мовно-стилістичні засоби та прийоми використані автором для формування конкретних типів абсурдизації тексту.

Спираючись на ці критерії, як уже згадувалося вище, можна виділити онтологічний, перцептивний, ментальний, поведінковий (із двома різновидами: фізичним і комунікативним) і власне мовний типи художнього абсурду. Основа кожного з них – глибокі відмінності в мовному (семантичному і синтактичному) втіленні, стилістичних аспектах реалізації задуму, а також у стратегіях, тактиках, модусах, модальностях, поглядах, емпатіях та інших прагматичних чинниках побудови як змісту, так і форми художнього текстотипу [1, с. 90, 93].

***

Загальна типологія містичних текстів за *Флорієм Сергійовичем Бацевичем*

[2, с. 219].

***

Класифікація *Олафа Крона*, розроблена "на підставі семантичної інтенції суб'єкта дії, тобто продуцента мовлення":

I. Об'єкти мисляться / репрезентуються / конструюються як фіксовані даності.

1. Як одиничні сутності (репрезентативне представлення).
  - a. У просторі / у просторовому порядку (*дескрипція*).
  - b. У часі / у хронологічному порядку (*нарація*).
2. Як частина системи (розрізнявальне представлення).
  - a. Розчленування / системно-логічний порядок (*експлікація*).
  - b. Порівняльний / доказово-логічний порядок (*конфронтація*).

II. Об'єкти замислюються / уявляються / будуються як змінні сутності.

1. Як одиничні сутності (прескриптивно-проектувальне представлення).
  - a. Об'єктом є поведінка агенса (*мотивація*).
  - b. Об'єктом є поведінка суб'єкта дії (*промисія*).
2. Як колективний суб'єкт або частина колективного суб'єкта (соціальної системи) (визначально-проектувальна репрезентація).
  - a. Об'єктом є поведінка членів спільноти, які індивідуально та в сукупності складають партнера дії (*інституція*).
  - b. Об'єктом є поведінка членів спільноти, які індивідуально або в сукупності виступають суб'єктом дії (*декларація*).

III. Об'єкти мисляться / представляються / конструюються як даності, залежні від змінної сутності.

1. Як одиничні сутності (репрезентація зі зворотним зв'язком).
  - a. об'єктом є поведінка суб'єкта дії відносно до сутності (*емоція*).
  - b. об'єктом є поведінка суб'єкта дії відносно до сконструйованої даності (*конфірмація*).
2. Як частина системи (оцінювальне представлення).
  - a. об'єктом є поведінка суб'єкта дії (*конфесія*).
  - b. об'єктом є поведінка громади, яка виступає суб'єктом дії, відносно до сконструйованої даності (*публікація*).

Соціальна комунікація (скорочено):

тип тексту: **deskрипція**,

- субтип ситуації: **повсякдення комунікація**,
текстові форми: *оголошення про укладення шлюбу, повідомлення про смерть, опис/характеристика*
- субтип ситуації: **групова комунікація**,
текстові форми: *програма заходів, щорічник / календар / альманах,*
- субтип ситуації: **політична комунікація**,
текстові форми: *нота, меморандум, пам'ятна записка,*
тип тексту: **нарація**,
- субтип ситуації: **повсякдення комунікація**,
текстові форми: *запис у щоденнику, (авто)біографія, мемуари,*
- субтип ситуації: **групова комунікація**,
текстові форми: *звіт очевидця, річний звіт,*
- субтип ситуації: **політична комунікація**,
текстові форми: *звіт комітету,*
- субтип ситуації: **юридична комунікація**,
текстові форми: *звіт свідка,*
тип тексту: **експлікація**,
- субтип ситуації: **повсякдення комунікація**,
текстові форми: *пояснення, повчання,*
- субтип ситуації: **групова комунікація**,
текстові форми: *пояснення, пропозиція,*
- субтип ситуації: **політична комунікація**,
текстові форми: *заява, заява уряду,*
тип тексту: **конфронтація**,
- субтип ситуації: **повсякдення комунікація**,
текстові форми: *сперечання,*
- субтип ситуації: **групова комунікація**,
текстові форми: *дискусія у групі, публічна лайка,*
- субтип ситуації: **політична комунікація**,
текстові форми: *памфлет,*
тип тексту: **мотивація**,

- субтип ситуації: **повсякдення комунікація**,
текстові форми: *прохання, запитання, клопотання, пропозиція, попередження, заборона, заклик про допомогу, запит, пропозиція руки й серця,*
- субтип ситуації: **групова комунікація**,
текстові форми: *замовлення, пропозиція, запрошення,*
- субтип ситуації: **політична комунікація**,
текстові форми: *заклик, передвиборчий плакат, передвиборча промова,*
- субтип ситуації: **юридична комунікація**,
текстові форми: *кримінальна скарга, повістка про виклик до суду, присуд, скарга, апеляційна(і) скарга(и) / касаційна(і) скарга(и), конституційна скарга, допит, ордер на обшук житла, постанова про вилучення, ордер на затримання,*
тип тексту: **промісія**,
- субтип ситуації: **повсякдення комунікація**,
текстові форми: *весільна обіцянка, шлюбний договір, власноручний заповіт,*
- субтип ситуації: **групова комунікація**,
текстові форми: *заява про надання поруки,*
- субтип ситуації: **політична комунікація**,
текстові форми: *програма партії, пакт, угода, хартія, маніфест, конкордат,*
тип тексту: **інституція**,
- субтип ситуації: **групова комунікація**,
текстові форми: *статут (асоціації),*
- субтип ситуації: **політична комунікація**,
текстові форми: *конституція,*
- субтип ситуації: **юридична комунікація**,
текстові форми: *закон, статут,*
тип тексту: **декларація**,
- субтип ситуації: **групова комунікація**,
текстові форми: *заява про вступ, заява про виключення, заява про членство, відкликання,*

- субтип ситуації: **політична комунікація**,
текстові форми: *проголошення*,
- субтип ситуації: **юридична комунікація**,
текстові форми: *присудження (винесення рішення)*,
тип тексту: **емоція**,
- субтип ситуації: **повсякдення комунікація**,
текстові форми: *подяка, вибачення, прокльон, привітання, висловлення співчуття образу, жарт, освідчення в коханні*,
- субтип ситуації: **групова комунікація**,
текстові форми: *вітальне слово, промова подяки, некролог, памфлет, народна пісня, шлягер, зонг*,
- субтип ситуації: **політична комунікація**,
текстові форми: *заклик, передвиборчий плакат, передвиборча промова*,
- субтип ситуації: **юридична комунікація**,
текстові форми: *кримінальна скарга*,
тип тексту: **конфірмація**,
- субтип ситуації: **політична комунікація**,
текстові форми: *декрет, резолюція*,
- субтип ситуації: **юридична комунікація**,
текстові форми: *рішення суду, ухвала суду*.

Практична комунікація (скорочено):

тип тексту: **опис**,

- субтип ситуації: **робоча комунікація**,
текстові форми: *примітка до файлу, опис робочого процесу*,
- субтип ситуації: **бізнес-комунікація**,
текстові форми: *повідомлення про доставку, перелік товарів, перелік акцій*,
- субтип ситуації: **особиста комунікація**,
текстові форми: *автобіографія (CV)*,
- субтип ситуації: **адміністративна комунікація**,
текстові форми: *повідомлення, нагадування*,
тип тексту: **нарація**,

- субтип ситуації: **робоча комунікація**,
текстові форми: *звіт про роботу, протокол засідання*,
- субтип ситуації: **адміністративна комунікація**,
текстові форми: *рапорт*,
тип тексту: **експлікація**,
- субтип ситуації: **робоча комунікація**,
текстові форми: *пояснення до експлуатації*,
- субтип ситуації: **бізнес-комунікація**,
текстові форми: *консультація клієнта*,
- субтип ситуації: **адміністративна комунікація**,
текстові форми: *пояснення*,
тип тексту: **конфронтація**,
- субтип ситуації: **робоча комунікація**,
текстові форми: *робоча зустріч, експертний висновок*,
- субтип ситуації: **особиста комунікація**,
текстові форми: *характеристика*,
тип тексту: **мотивація**,
- субтип ситуації: **робоча комунікація**,
текстові форми: *робоча інструкція, рецепт лікаря, кулінарний рецепт, постанова про проведення розслідування, запит на проведення звіту*,
- субтип ситуації: **бізнес-комунікація**,
текстові форми: *торгова пропозиція, каталог зі знижками, слоган, реклама, замовлення, квитанція, скарга, нагадування про оплату*,
- субтип ситуації: **особиста комунікація**,
текстові форми: *оголошення про конкурс, оголошення про вакансію, догана*,
- субтип ситуації: **адміністративна комунікація**,
текстові форми: *запит, анкета, нагадування (лист), скарга*,
тип тексту: **промісія**,
- субтип ситуації: **робоча комунікація**,
текстові форми: *обіцянка працювати*,

- субтип ситуації: **бізнес-комунікація**,
текстові форми: *підтвердження замовлення, договір купівлі-продажу, кредитний договір, гарантійна декларація, чек, вексель, дебетове доручення, переказ / індосамент, відступлення права вимоги (цесія),*
- субтип ситуації: **особиста комунікація**,
текстові форми: *трудовий договір, заява на звільнення,*
тип тексту: **інституція**,
- субтип ситуації: **особиста комунікація**,
текстові форми: *статут,*
- субтип ситуації: **адміністративна комунікація**,
текстові форми: *адміністративне регулювання,*
тип тексту: **декларація**,
- субтип ситуації: **особиста комунікація**,
текстові форми: *доручення, призначення,*
- субтип ситуації: **адміністративна комунікація**,
текстові форми: *інавгурація, відкриття,*
тип тексту: **конфірмація**,
- субтип ситуації: **бізнес-комунікація**,
текстові форми: *квитанція, кредитна розписка, сертифікат акції ТОВ, коносамент, товарно-транспортна накладна, поштова квитанція, облигація, страховий поліс, муніципальна облигація, акція,*
- субтип ситуації: **особиста комунікація**,
текстові форми: *диплом про освіту, атестат, довідка про працевлаштування,*
- субтип ситуації: **адміністративна комунікація**,
текстові форми: *свідоцтво про укладання шлюбу, свідоцтво про розлучення, свідоцтво про народження, свідоцтво про смерть, паспорт, закордонний паспорт, віза, дозвіл на в'їзд, дозвіл на проживання, водійське посвідчення,*
тип тексту: **публікація**,
- субтип ситуації: **адміністративна комунікація**,
текстові форми: *публічне оголошення, інформаційний бюлетень,*

Теоретична комунікація (скорочено):

тип тексту: **опис**,

- субтип ситуації: **фахова комунікація**,
текстові форми: *опис експерименту, exposé, анотація, наукова модель (опис)*,
- субтип ситуації: **ділова комунікація**,
текстові форми: *технічний опис, інструкція, план міста, межі земельної ділянки, план ділянки, топографічна карта, розклад руху, путівник, план будівництва*,
тип тексту: **нарація**,
- субтип ситуації: **фахова комунікація**,
текстові форми: *дослідницький звіт*,
- субтип ситуації: **ділова комунікація**,
текстові форми: *звіт про відрядження*,
тип тексту: **експлікація**,
- субтип ситуації: **фахова комунікація**,
текстові форми: *посібник, підручник, монографія, дослідження, курсова робота, дипломна робота, магістерська, бакалаврська, реферат, енциклопедична / словникова стаття, визначення*,
- субтип ситуації: **ділова комунікація**,
текстові форми: *нехудожня література, трактат, енциклопедична/словникова стаття*,
тип тексту: **конфронтація**,
- субтип ситуації: **фахова комунікація**,
текстові форми: *дисертація, захист, фахова дискусія, наукова рецензія*,
- субтип ситуації: **ділова комунікація**,
текстові форми: *експертний висновок, рецензія*,
тип тексту: **мотивація**,
- субтип ситуації: **фахова комунікація**,
текстові форми: *запрошення до участі в конференції*,
тип тексту: **інституція**,
- субтип ситуації: **фахова комунікація**,
текстові форми: *науковий закон (формулювання)*,
тип тексту: **декларація**,
- субтип ситуації: **фахова комунікація**,
текстові форми: *аксіома*.

Екзерційна комунікація (скорочено):

тип тексту: **опис**,

- субтип ситуації: **дидактична комунікація**,
текстові форми: *переказ, звіт, протокол, читачий щоденник*,
- субтип ситуації: **терапевтична комунікація**,
текстові форми: *переказ, звіт, протокол, щоденник*,
тип тексту: **нарада**,
- субтип ситуації: **дидактична комунікація**,
текстові форми: *визначення, есе, лекція, підручник*,
- субтип ситуації: **терапевтична комунікація**,
текстові форми: *визначення*,
тип тексту: **експлікація**,
- субтип ситуації: **дидактична комунікація**,
текстові форми: *пояснення, дискусія, семінарська розмова*,
тип тексту: **конфронтація**,
- субтип ситуації: **терапевтична комунікація**,
текстові форми: *розмова в лікаря, терапевтична розмова*,
тип тексту: **мотивація**,
- субтип ситуації: **дидактична комунікація**,
текстові форми: *розмова після іспиту, інструкція до виконання вправи*,
- субтип ситуації: **терапевтична комунікація**,
текстові форми: *інструкція щодо поведінки*,
тип тексту: **інституція**,
- субтип ситуації: **дидактична комунікація**,
текстові форми: *програма тренувань*,
- субтип ситуації: **терапевтична комунікація**,
текстові форми: *програма терапій*,

Медійна комунікація (скорочено):

тип тексту: **опис**,

- субтип ситуації: **журналістська комунікація**,
текстові форми: *портрет*,

- субтип ситуації: **публіцистична комунікація**,
текстові форми: *оголошення, повідомлення, інформація*,
тип тексту: **нарація**,
- субтип ситуації: **журналістська комунікація**,
текстові форми: *новина, прогноз погоди, репортаж, інтерв'ю*,
- субтип ситуації: **публіцистична комунікація**,
текстові форми: *хроніка, аудіоп'єса, художній фільм, документальний фільм*,
тип тексту: **експлікація**,
- субтип ситуації: **публіцистична комунікація**,
текстові форми: *есе*,
тип тексту: **конфронтація**,
- субтип ситуації: **журналістська комунікація**,
текстові форми: *панельна дискусія, коментар*,
- субтип ситуації: **публіцистична комунікація**,
текстові форми: *центральна стаття, колонка, фейлетон, критика, антикритика, рецензія, памфлет*,
тип тексту: **мотивація**,
- субтип ситуації: **публіцистична комунікація**,
текстові форми: *відкритий лист, лист до редакції, реакція читачів або глядачів*.

Естетична комунікація (скорочено):

тип тексту: **дескрипція**,
текстові форми: *ліричний вірш*,
тип тексту: **нарація**,
текстові форми: *балада, казка, сага, оповідання, легенда, шванк, новела, роман, епос*,
тип тексту: **експлікація**,
текстові форми: *есе*,
тип тексту: **конфронтація**,
текстові форми: *трагедія, п'єса, комедія, фарс, аудіоп'єса, сатира, пародія, травестія, пастиши*,
тип тексту: **емоція**,
текстові форми: *ода, елегія, гімн*.

Культова комунікація (скорочено):

тип тексту: **дескрипція**,

текстові форми: *книга культу, книга мертвих*,

тип тексту: **нарація**,

текстові форми: *міф, пророцтво*,

тип тексту: **експлікація**,

текстові форми: *книга культу, книга мертвих*,

тип тексту: **мотивація**,

текстові форми: *молитва, проповідь, заповідь, замовляння, оплакування померлих, літанія*,

тип тексту: **промісія**,

текстові форми: *клятва, зречення, зарік*,

тип тексту: **інституція**,

текстові форми: *порядок денний, доктрина*,

тип тексту: **декларація**,

текстові форми: *формула хрещення / Хреціальне, благословення, формула шлюбу / шлюбне благословення, благословення, заклинання, замовляння, анафема, мантра* [13, р. 150–151; 236–246].

IV. Проаналізуйте наведені визначення, доповніть перелік дефініціями понять "патогенний текст", "заголовок", "врізка" та "вставка".

Абзац (нім. *Absatz* – відступ), (далі А.) – 1) відступ праворуч у початковому рядку друкованого або рукописного тексту <...>; новий рядок; 2) здебільшого закінчена й пов'язана єдністю змісту частина тексту від одного відступу до наступного; 3) як композиційно-стилістична одиниця відрізняється від складного синтаксичного цілого <...> як об'єктивної структурно-семантичної одиниці тексту. А. і складне синтаксичне ціле характеризуються трьома різновидами відношень: а) А. збігається зі складним синтаксичним цілим у науковому, офіційно-діловому стилі, художньо-белетристичному стилі (художня проза, де подібна закономірність є оповідною нормою); б) один А. включає кілька складних синтаксичних цілих; в) одне складне синтаксичне ціле розчленоване на два або більше А., що уможливило виділення окремих ланок загальної структури (часткові деталі в описі); членування тексту, що міститься між двома відступами; 4) у структурі тексту – частина зв'язного тексту, що охоплює одне або кілька речень і постає

структурним, інколи структурно-смісловим, композиційно-смісловим цілим. **А. кільцевий** – частина тексту, що має цілісну структуру: зачин містить тему, далі – пояснювально-кульмінаційна частина, завершується узагальненим висловом. Перший та останній вислови перегукуються, чим забезпечене смислове завершення теми. **А.-композиційне зіткнення** – сегмент тексту, що починається з першої частини, яка вказує на попередній контекст, а друга – на постпозитивний текст. **А. синтетико-аналітичний** – абзац, що починається з узагальненого, стрижневого вислову, зміст якого розкрито в подальшому повідомленні. **А.-стрижневий вислів** – частина тексту, що містить логічний висновок, узагальнення або вираження нової теми [4, с. 9–10].

***

Лід (англ. *lead* – керувати, очолювати, займати перше місце, бути попереду) – коротке викладення журналістського матеріалу, що розміщується після заголовка й перед основним текстом. Текст обсягом більше 100 рядків обов'язково повинен супроводжуватися лідом. Для ліда притаманне шрифтове виділення. За функцією ліди бувають: інформаційні й мотиваційні. Ця частина твору має концентрувати інформацію, вводити реципієнта в суть справи, привертати увагу, зацікавлювати, інтригувати. Лід має особливе значення, він багатофункційний, здебільшого супроводжує не лише аналітичні, але й інформаційні матеріали, є їхньою органічною та найголовнішою частиною. За характером і змістом лід багатоманітний. Найпоширеніший вид – інформаційний, тобто такий, що вводить читача або слухача в курс справи, повідомляє, про що йтиметься. Варіанти такого типу ліду можуть бути найрізноманітніші – від простого повідомлення про зустріч гостей, ювілей героя, розповіді про важливість наради до ширшої довідки. Довідково-історичний лід створює відповідне тло для наступної розповіді. Лід також може бути фабульно-інтригувальним, супроводжуючи фабульно-гострі розповіді. Лід може мати образний характер, починати майбутню розповідь із картини, сцени, епізоду. Трапляються ліди-резюме чи ліди-тези. У них стишло викладено суть матеріалу. Лідом може бути цитата з тексту публікації. Лід органічно переходить у серцевину розповіді.

Досвідчений автор шукає певний стрижень, композиційний прийом, сюжетно-фабульний хід, що дають йому змогу сфокусувати фактичний матеріал, інформацію, розподілити думки, діалоги, епізоди. Якщо інформаційно-подієві матеріали ґрунтуються на факті, фабулі, події, аналітичний твір повинен мати інше начало. Часто вдало знайдений композиційний хід означає, що автор подумки вже написав свій твір [5, с. 136–137].

Текст (лат. *textus* – тканина, сплетіння, з'єднання) **креоліований** (фр. *créole* від іспан. *criollo* – нащадки перших європейських колонізаторів у Латинській Америці, переважно іспанського походження, що представляють там ядро привілейованого класу) – текст, макроструктура якого охоплює й містить два негомогенні компоненти: вербальний (мовний / мовленнєвий) і невербальний (належить до інших знакових систем – зорові, дотикові тощо елементи, кінесика загалом) [6, с. 18].

Список використаних джерел

1. *Бацевич Флорій* Український одивнений художній текст : лінгвістичні виміри : лінгвістичні виміри : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018.
2. *Бацевич Флорій* Нариси з теорії тексту : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019.
3. *Бацевич Ф., Кочан І.* Лінгвістика тексту : підручник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016.
4. *Загнітко А. П.* Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 1. А–Й.
5. *Загнітко А. П.* Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 2. К–О.
6. *Загнітко А. П.* Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 4. Т–Я.
7. *Єценко Т.* Проблема класифікації текстів у сучасному мовознавстві. *Лінгвістичні студії*. 2013. Вип. 27. С. 185–189.
8. *Єценко Т. А.* Категорії художнього тексту: комунікативність, семантика, прагматика : дис. д-ра філол. наук : 10.02.01. Полтава, 2021.
9. *Кочан І. М.* Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. Київ : Знання, 2008.

10. *Ненійвода Н. Ф.* Сам собі редактор : порадник з укр. мови. Київ : Українська книга, 1996.
11. *Слободянюк Е. П.* Клад копірайтера. Харків : Фоліо, 2019.
12. *Abdul-Raof H.* The text linguistics of Qur'anic discourse : an analysis. London : Routledge, 2018.
13. *Kron O.* Probleme der Texttypologie. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien : Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2002.
14. *Sandig B.* Zur Differenzierung gebrauchssprachlicher Textsorten im Deutschen. *Textsorten: Differenzierungskriterien aus linguistischer Sicht.* Wiesbaden: Akad. Verl. Gesellschaft Athenaiion, 1975.
15. *Werlich E.* Typologie der Texte. Heidelberg : Quelle & Meyer, 1979.

Список рекомендованої літератури

- Бацевич Ф. С.* Містичні тексти як лінгвістична проблема : аспект типології. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Загальне мовознавство.* Львів, 2011. Вип. 52. С. 171–184.
- Загнітко А. П.* Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 1. А–Й.
- Загнітко А. П.* Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 2. К–О.
- Мойсеєнко І. П.* Прагмалінгвістична організація рекламного тексту: макро- і мікроаналіз (на матеріалі англomовної побутової реклами) : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд філол. наук : спец. 10.02.04. Київ, 1996.
- Монахова Т. В.* Сучасна типологізація текстів у лінгвістиці. *Лінгвістика.* 2012. № 2. С. 12–18.
- Потятиник Б.* Патогенний текст: семіоцентричний підхід. *Соціальні комунікації: теорія і практика.* Київ, 2023. 15(1). С. 45–60.
- Потятиник Б., Лозинський М.* Патогенний текст. Львів : Вид-во Отців Василян "Місіонер", 1996.
- Радзівська Т. В.* Текст як засіб комунікації. Київ : Вид-во НАН України, 1998.
- Тимошик М. С.* Основи редагування : підручник. Київ : Наша культура і наука, 2019.

- Adamzik K.* Textsorten und ihre Beschreibung. *Textlinguistik: 15 Einführungen und eine Diskussion*. Tübingen, 2019. S. 135–168.
- Biber D.* Variation across speech and writing. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2012.
- Coseriu E.* Textlinguistik / Eugenio Coseriu. Tübingen : Narr, 2007.
- Dammann G.* Was sind und wozu braucht die Literaturwissenschaft Genres? Thesen zum Verhältnis von Generizität und Einzelwerk. *Textsorten und literarische Gattungen*. Berlin : Schmidt, 1983. S. 207–220.
- Fandrych C., Thurmair M.* Textsorten im Deutschen. Tübingen : Stauffenburg-Verl., 2011.
- Handke P.* Die Innenwelt der Außenwelt der Innenwelt. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 2003.
- Hedge T.* Writing. Oxford : Oxford Univ. Press, 2003.
- Paltridge B.* Genre, text type, and the language learning classroom. *ELT Journal*. 1996. T. 50. № 3. P. 237–243.
- Yong Wey Lee D.* Genres, Registers, Text Types, Domains and Styles: Clarifying the Concepts and Navigating a Path through the BNC Jungle. *Language Learning & Technology*. 2001. Vol. 5, № 3. P. 37–72.

АВТОРСЬКІ СХЕМИ АНАЛІЗУ ТЕКСТУ

Схема цілісного лінгвістичного аналізу тексту *Тетяни Анатоліївни Єщенко*.

1. Визначити тип тексту:
  - а) за характером побудови;
  - б) за функціонально-смісловим призначенням;
  - в) за участю в мовленні одного, двох і більше учасників;
  - г) за жанровою належністю;
  - г) за стильовою належністю;
  - д) за формою репрезентації.
2. Перелічити мовні засоби вираження цілісності тексту.
3. Зазначити як виражається в тексті категорія членованості:
  - а) на графічному рівні (слова, речення, абзаци, розділи, параграфи);
  - б) на композиційно-змістовому (надфразні єдності (НЄ), складне синтаксичне ціле (ССЦ), прозова строфа (ПС), періоди, топіки, компоненти тексту).
4. Охарактеризувати інтегрування тексту графічними засобами:
  - а) пунктуаційними (крапка, знак питання, дужки, двокрапка, кома, тире, лапки, три крапки, усунення пунктуації, знак оклику);
  - б) друкарськими (поєднання в тексті різних знакових систем, використання різних способів виділення в тексті, фігурне розташування рядків, графічне членування тексту на окремі ритміко-інтонаційні та експресивно-сміслові фрагменти, різні шрифти тощо).
5. Дати характеристику інтегрування тексту фонетичними засобами:
  - а) смислова закінченість фрази, ритму;
  - б) інтонуювання (ритмічність, емоційність);
  - в) мовленнєвий такт (смислова закінченість чи незакінченість);
  - г) милозвучність і римування;
  - г) наголошування (нормативність, ненормативність, причина цього);

д) засоби милозвучності – чергування голосних і приголосних (музикальність, вимовна легкість, співучість, асонанс, алітерація, анафора, епіфора, рондо, зевгма, розкладення алітерації, ономапопея).

6. Визначити своєрідність інтегрування тексту на лексичному рівні, простежити функціонування в ньому:

а) споконвічно української лексики й запозичень; довести доцільність використання саме такого співвідношення лексики (щодо її походження);

б) лексики щодо її емоційності, нормативності (наявність діалектизмів, розмовно-просторічних елементів, професіоналізмів і жаргонізмів);

в) багатозначних слів і їхні ролі (для створення образності чи комічного ефекту, каламбурів);

г) синонімів, довести доцільність їхнього використання (для точного відбору слова, як засіб ампліфікації, для усунення тавтології);

г) антонімів, визначити доцільність їхнього використання (як засіб контрасту, оксиморону тощо);

д) омонімів і паронімів;

е) активної та пасивної лексики (архаїзмів та історизмів), неологізмів (загальномовних та індивідуально-авторських);

є) образних засобів (метафор, порівнянь, оксиморонів і под.), охарактеризувати їх із погляду оригінальності й доцільності.

7. Охарактеризувати морфологічні засоби в тексті, водночас визначивши:

а) функції іменника в тексті (номінативну, описову, оцінну, емоційну, символічну, конкретизувальну);

б) функції прикметників (виражальну, конкретизувальну, образну);

в) роль дієслів у тексті (виражальну, динамічну, емоційно-оцінну);

г) роль службових слів у тексті;

г) чим зумовлений відбір автором певних граматичних категорій (авторською настановою, жанром, стилем чи типом мовлення).

8. Дати характеристику інтегруванню тексту синтаксичними засобами, визначивши при цьому роль:

- а) простих і складних речень, їхні смислові та стилістичні функції;
- б) речень за метою висловлювання;
- в) однорідних членів речення (номінативна (для перерахування), виражально-характеризувальна (для створення гумористичного ефекту);
- г) односкладних речень (описова, узагальнювально-смилова, виражальна);
- ґ) вставних слів і речень;
- д) відокремлених членів речення;
- е) речень із прямою мовою;
- є) синтаксичних одиниць, які переважають у тексті;
- ж) синтаксичних фігур (порівняння, риторичні питання і звертання, еліпсис тощо).

9. Охарактеризувати категорію зв'язності в тексті (граматична, семантична, смислова, ономасіологічна, структурно-композиційна, референційна, прагматична).

10. Пояснити, у чому полягає мовна своєрідність категорії інформативності тексту.

11. Значити, як виражаються в тексті категорії адресантності (колективний, невідомий, неактуальний, узагальнений, містифікований автори) й адресатності (реальний, передбачуваний, текстовий читачі).

12. Указати на лінгвальну репрезентацію текстової категорії референційності (реальна, квазіреальна, ірреальна, алегорійна моделі тексту).

13. Пояснити, у чому полягає специфіка текстового континууму (фабульний, сюжетний континууми, стагнація, прогресія, хронотоп, перспекція, ретроспекція).

14. Охарактеризувати роль інтертекстуальності аналізованого вами тексту (власне інтертекстуальність – цитати, алюзії, центонні тексти; паратекстуальність – співвідношення тексту із заголовком, епіграфом, післямовою, дописування чужого претексту; гіпертекстуальність – пародіювання одним текстом іншого; архітекстуальність – жанровий зв'язок текстів).

15. З'ясувати ідею (концепт) тексту.
16. Визначити логічну й мовну доміанти тексту.
17. Назвати індивідуально-авторські мовні засоби, які створюють особливості саме цього тексту.
18. Зробити висновок про доцільність мовних засобів, які несуть основне смислове та виражальне навантаження, сприяють точному й дійовому передаванню теми та концепції тексту [1, с. 235–238].

***

Схеми лінгвістичного аналізу тексту *Олени Володимирівни Дуденко та Інни Іванівни Коломієць*

Лінгвістичний аналіз тексту за мовними рівнями **Фонографічний аналіз**

1. Виразне читання тексту (правильне інтонування, наголошення). Жанрово-стильова (родова) приналежність.
2. Емоційне наповнення художнього тексту (далі ХТ) – тематично-ідейне спрямування твору.
3. Характеристика фонічних засобів інтегрування тексту:
  - а) милозвучність, ритмомелодика тексту:
    - смислова закінченість фрази, ритму;
    - інтонування (ритмічність, емоційність);
    - евфонічні чергування голосних і приголосних звуків;
    - вимовна легкість, музикальність, співучість (повноголосся, подовження, спрощення);
    - наголошування (нормативність, ненормативність, причина цього; дублетний наголос);
  - б) пошук явищ фоносемантики, звукового символізму; явища поетичного звукопису: асонанс, алітерація, дисонанс, анафора, епіфора, рима, ономотопея (звуковідтворення, звуконаслідування), тонема, – і їхнє місце у складі різноманітних тропів і стилістичних фігур.
4. Характеристика графічних засобів інтегрування тексту:
  - а) пунктуаційні знаки (крапка, кома, знак питання, знак оклику, двокрапка, дужки, тире, лапки, три крапки, усунення пунктуації);

б) друкарські (поєднання в тексті різних знакових систем, використання різних способів виділення в тексті, графон, фігурне розташування рядків, графічне членування тексту на окремі ритміко-інтонаційні та експресивно-сміслові фрагменти, різні шрифти, авторське використання великої літери тощо).

5. З'ясування зв'язку між авторською ідеєю та фонографічною організацією тексту; визначення ролі засобів стилістичної графіки й поетичної евфоніки (фоностилістичних фігур) у вираженні головної думки створенні відповідного настрою тощо.

Лексико-фразеологічний аналіз

1. Лексичний коментар: з'ясування значення незнайомих слів, складних для сприймання (з погляду нормативності, інформаційності, емоційності, експресивності).

2. Характеристика своєрідності інтегрування тексту на лексичному рівні.

1) Групи слів за походженням і тематикою:

– визначення особливостей функціонування в ньому споконвічної української лексики й запозичень (інтернаціоналізми, іншомовні слова, власне запозичення, варваризми, екзотизми, русизми (суржик), макаронізми); доцільності використання саме такого співвідношення лексики щодо її походження;

– склад лексики за тематичними полями (тематикою).

2) Багатозначні слова та їхня роль (матеріал для каламбурів, для створення образності, різних стилістичних ефектів).

3) Синоніми (як засіб урізноманітнення мови), перифрастичні звороти, евфемізми; антоніми (антитеза, оксиморон, іронія як засіб контрасту, зіставлення, протиставлення); омоніми (гра слів, каламбур), пароніми (парономазія, паронімічна атракція); доцільність їхнього використання.

4) Стилiстична характеристика лексики (щодо її нейтральності, стилістичної забарвленості – книжна, розмовно-просторічна, емоційно-експресивна), її функції.

5) Лексика загальноживана та обмеженої сфери уживання (наявність діалектизмів, професіоналізмів, термінів, жаргонізмів, арготизмів), особливості функціонування.

б) Співвідношення активної й пасивної лексики (архаїзми та історизми), неологізми (загальномовні та індивідуально-авторські), доцільність уживання.

3. Своєрідність інтегрування тексту на фразеологічному рівні: типи фразем, експресивні якості, призначення у ХТ.

4. Визначення мовної домінанти тексту.

5. Роль лексичних і фразеологічних засобів у творенні тропів, стилістичних фігур (фігур слова й думки). Характеристика образних засобів виразності з погляду їх оригінальності й доцільності у ХТ.

6. Художньо-естетична інтерпретація лексики та фраземіки тексту (вплив лексико-стилістичних і фразеологічних засобів на вираження ідейно-образного й естетичного змісту твору).

Морфемно-словотвірний аналіз тексту

1. Факти морфемного й словотвірного рівнів, які потребують лінгвістичного коментування й аналізу (способи актуалізації морфем, їхня роль у ХТ).

2. Склад, функціонування морфемно-словотвірних засобів інтеграції тексту:

1) пошук стилістично забарвлених морфем у тексті;

2) інтерпретація дериватів: характеристика словотворчих засобів, що надають словам семантико-стилістичних відтінків (зменшуваності, пестливості, збільшеності, згрубілості, урочистості, інтимності, поетичності, емоційності, пісенності, фольклорності, розмовності, зниженості, книжності);

3) роль новотворів у тексті.

3. Значення морфем і словотворчих засобів у створенні образності й уточненні змісту твору.

Морфологічний аналіз тексту

1. Характеристика тексту з погляду нормативності морфологічних засобів. Варіантність морфологічних форм.

2. Морфологічні засоби інтегрування тексту:

1) співвідношення частин мови в тексті; визначення та коментування семантико-стилістичних функцій самостійних і службових частин мови, вигуків (номінативна, конкретизації, уточнення, статична, динамічна, зображально-

виражальна, описова, характеристична, емоційно-оцінна, експресивна, образно-символічна тощо);

2) характеристика морфологічних засобів – варіантних морфологічних форм (стягнені і нестягнені, короткі й повні форми окремих повнозначних частин мови), засобів вираження міри якості ознаки, граматичних форм роду, числа, відмінка, особи, способу часу, – які лежать в основі різних фігур мови.

3. Вибір і доцільність уживання певних граматичних форм та актуалізованих граматичних категорій залежно від авторської настанови, типу мовлення, жанру, стилю.

Синтаксичний аналіз тексту

1. Характеристика засобів синтаксичного інтегрування тексту:

1) Макро- і мікросинтаксичні структури.

2) Інверсія як стилістичний засіб мовлення; експресивні способи вираження головних і другорядних членів речення.

3) Встановлення структурних типів речень, що переважають.

4) Інтонаційна характеристика тексту. Стилiстична роль речень за метою висловлювання (модальністю) та емоційним забарвленням.

5) З'ясування виражальних можливостей окремих синтаксичних одиниць:

– роль односкладних речень (описова, узагальнено-сміслового, виражальна) і неповних;

– смислові і стилістичні функції простих, складних речень;

– стилістичні явища у структурі простого речення: властивості відокремлених членів речення (виділення, уточнення, увиразнення); функції однорідних членів (номінативна, для перерахування, виражально-характеризувальна, для створення певного стилістичного ефекту, наприклад, гумору тощо), а також вставних і вставлених конструкцій, вокативів.

6) Функціонально-стилістична роль прямої мови, інші способи індивідуалізації мови в контексті; монолог, діалог, полілог.

3. Синтаксичні особливості побудови фрази, що стали основою тропів і мовно-поетичних фігур (еліпс, замовчування, повтори, власне риторичні фігури тощо).

4. Стилiстичні функції періодичної мови.

5. Синтаксичні особливості індивідуальної манери письма, оригінальність ідіостилю письменника.

6. Значення синтаксичних засобів у висвітленні теми й ідеї твору, у створенні образної системи.

Повний лінгвістичний аналіз тексту

1. Виразне читання тексту. Стилiь, ознаки, які це підтверджують.

2. Визначення жанрової приналежності, емоційного спрямування, емоційно-експресивного колориту тексту.

*3. Автор як мовна особистість. Час і місце написання твору (життєва основа, оцінка критиками).

*4. З'ясування теми (підтеми) та ідеї (основна думка, концепт) тексту.

*5. Особливості композиції.

*6. Тип тексту:

- монолог, діалог, полілог (за кількістю учасників);
- опис, розповідь, роздум (функціональний тип мовлення);
- за характером побудови: "я"-текст; "ти"-текст; "він"-текст; формою репрезентації.

*7. З'ясувати своєрідність засобів вираження текстових категорій:

1) Вказати мовні засоби вираження цілісності тексту.

2) Зазначити як виражається в тексті категорія членованості:

- на графічному рівні (слова, речення, абзаци, розділи, параграфи);
- на композиційно-змістовому (надфразні єдності (НС), складне синтаксичне ціле (ССЦ), прозова строфа (ПС), періоди, топіки, компоненти тексту).

3) Охарактеризувати категорію зв'язності в тексті (граматична, семантична, смислова, ономасіологічна, структурно-композиційна, референційна, прагматична).

4) Визначити, у чому полягає мовна своєрідність категорії інформативності тексту.

- 5) Зазначити, як виражаються в тексті категорії адресантності (колективний, невідомий, неактуальний, узагальнений, містифікований автори) й адресатності (реальний, передбачуваний, текстовий читач).
- 6) Вказати на лінгвальну репрезентацію текстової категорії референційності (реальна, квазіреальна, ірреальна, алегорійна моделі тексту).
- 7) З'ясувати специфіку текстового континууму (фабульний, сюжетний континууми, стагнація, прогресія, хронотоп, перспекція, ретроспекція).
- 8) Охарактеризувати роль інтертекстуальності аналізованого тексту (власне інтертекстуальність – цитати, алюзії, центонні тексти; паратекстуальність – співвідношення тексту із заголовком, епіграфом, післямовою, дописування чужого протексту; гіпертекстуальність – пародіювання одним текстом іншого; архітекстуальність – жанровий зв'язок текстів).
8. Образ автора. Мовні засоби творення образу автора.
9. Образна система тексту. Мовна домінанта, ключові слова.
10. Аналіз мовних засобів різних рівнів:
  - 1) Характеристика інтегрування тексту графічними, фонетико-орфоепічними (фонографічними) засобами; ритмолад та інтонаційна характеристика тексту.
  - 2) Визначення своєрідності інтегрування тексту на лексичному та фразеологічному рівнях, особливостей функціонування відповідних мовних одиниць.
  - 3) Характеристика інтегрування тексту граматичними засобами (морфемно-словотвірними, морфологічними, синтаксичними).
11. З'ясувати значення й роль мовних одиниць, що мають ідейно-естетичне навантаження, є основою тропів і стилістичних фігур, у творенні образної системи тексту.
12. Визначити індивідуально-авторські мовні засоби, які визначають оригінальність і неповторність тексту.
13. Висновки про доцільність добору автором мовних засобів для реалізації художнього задуму, тих лінгвоодиниць, які несуть основне смислове та виразове навантаження, сприяють

точному й дієвому передаванню теми (головної думки) та концепції (ідеї) тексту.

Примітки:

1. Схема аналізу орієнтовна. Розгляд і послідовність усіх пунктів не є обов'язковими.

2. Під час аналізу уривка визначається тема та ідея саме уривка, його роль у цілому тексті художнього твору.

3. Особливості використання позицій окремих пунктів:

*3, *4, *5. Лінгвістичному аналізу може передувати характеристика композиційної структури твору та його ідейно-тематичного тла, з'ясування життєвої основи написання твору (виходячи з позицій комбінованого (мовно-літературного) типу аналізу).

*6, *7. Оскільки з'ясування структурно-граматичної побудови тексту і його смислових компонентів є перевагою лінгвотекстових досліджень (зокрема, текстознавства), зважаючи на традиційними підхід до розуміння специфіки лінгвістичного аналізу художнього тексту (як його лінгвопоетичне осмислення і потрактування), зазначений пункт може не враховуватися (або ж частково врахований), можливе лише принагідне, поверхнєве використання його окремих позицій, необхідних для правильного тлумачення тексту, авторського задуму, визначення суті ідейно-смислового вираження в цілісній структурі твору (ЩО так само стосується попереднього пункту схеми аналізу) [2, с. 168–169, 173–174, 180–181, 186–187, 188–190].

***

Схеми аналізу медіатексту Галини Валентинівни Шаповало-вої та Ярослави Михайлівни Шебештян

Лексико-фразеологічний аналіз медіатексту

1. Встановити відповідність застосованих лексико-фразеологічних засобів літературній нормі.

2. З'ясувати наявність і співвідношення в тексті літературних і позалітературних елементів. За наявності ненормативних засобів визначити авторську мотивацію, доцільність застосування у зв'язку з темою.

3. Виявити одиниці спеціального вжитку, кваліфікувати їх за групою, обґрунтувати необхідність застосування.

4. Визначити кількість і склад, пояснити вживання пасивних одиниць.

5. Встановити запозичені елементи, виокремити сучасні запозичення, пояснити їхнє значення й походження.

6. Виявити та проаналізувати лексико-фразеологічні явища, репрезентовані в тексті (переосмислення; авторська трансформація змісту і форми, синонімія, антонімія, паронімія тощо).

7. Зробити висновок про доречність / недоречність застосованих засобів.

8. Пояснити лексико-фразеологічні недоліки тексту, запропонувати правильні, більш вдалі варіанти.

Синтаксичний аналіз медіатексту

1. З'ясувати кількість комунікативних синтаксичних конструкцій (речень, надфразних єдностей, фраз).

2. Встановити співвідношення з мікротемами та абзацами (в письмовому медіатексті).

3. Охарактеризувати зумовленість співвідношення простих і складних речень темою, журналістським завданням, жанром.

4. Виявити фігури стилістичного синтаксису, кваліфікувати їх, окреслити роль.

5. Визначити, наскільки якісно-кількісні синтаксичні особливості медіатексту зумовлені авторською манерою / ідіостилем (для порівняння варто залучити ще кілька текстів цього ж автора).

6. Зробити висновок про доречність / недоречність застосованих засобів.

7. Пояснити синтаксичні недоліки тексту, запропонувати правильні, більш вдалі варіанти.

Стилістичний аналіз медіатексту

1. Визначити фоностилістичні засоби (ресурси милозвучності; псевдоалітерацію, псевдоасонанс; римування (свідоме / несвідоме); поетичні цитати).

2. Охарактеризувати лексичні та фразеологічні засоби (наявність і роль лексики спеціального вжитку, пасивних одиниць, іншомовних

слів; фразеологізми, ужиті зі стилістичною метою; репрезентація явищ синонімії, антонімії, паронімії, омонімії; тропи).

3. Проаналізувати морфологічні засоби (морфологічні варіанти).

4. Розглянути синтаксичні засоби (частотність і мета використання синтаксичних конструкцій різних типів; стилістичні фігури).

5. Визначити стильову домінанту; особливості застосування оказіональних одиниць; специфічні риси авторського "я".

6. Зробити висновок про доречність / недоречність застосованих засобів.

7. Пояснити стилістичні недоліки медіатексту, запропонувати правильні, більш вдалі варіанти.

Культуромовний аналіз медіатексту

1. Оцінити змістовність аналізованого медіатвору (узгодженість предмета, змісту та форми мовлення; наявність об'єктивно цінної інформації тощо).

2. Охарактеризувати текст за критерієм правильності / нормативності (відповідність позамовним реаліям, істинності інформації, чинним літературним нормам та ін.).

3. З'ясувати ступінь точності журналістського мовлення в медіатворі (відповідність внутрішнього й зовнішнього планів висловлювання, адекватність лексико-фразеологічних засобів, залученої аргументації тощо).

4. Проаналізувати логічність розгортання змісту медіатексту (дотримання законів логіки, специфіка вияву методів, способів і прийомів логічного осмислення дійсності тощо).

5. Оцінити чистоту мовлення автора твору (послідовність дотримання літературної норми, відсутність нестандартизованих елементів, адекватність слововживання, незасміченість тощо).

6. Охарактеризувати багатство й різноманітність мовлення (кількісно-якісні ознаки застосованих одиниць різних рівнів, способи вираження думки, образність, дотепність etc.).

7. Проаналізувати доречність і ясність викладу (відповідність задіяних мовних ресурсів комунікативній ситуації, зрозумілість висловлювань та ін.).

8. Визначити ступінь естетичності та дієвості мовлення (гармонійність, цілісність внутрішнього й зовнішнього планів, оптимальний добір засобів, очікуваний комунікативний ефект тощо).

9. Зробити висновок про культуромовний рівень аналізованого медіатексту.

Аналіз тематичного компонента структури тексту

1. Опрацювавши медіатекст, визначити його макротему та її зв'язок із назвою твору.

2. Виокремити мікротеми тексту (сформулювати назву кожної мікротеми, пронумерувати їх).

3. Проаналізувати зв'язки між виокремленими мікротемами, встановити підпорядкованість мікротем макротемі. За потреби прокоментувати відхилення від макротемі.

4. Виявити в аналізованому медіатексті інші теми, що безпосередньо не стосуються макротемі.

5. Зробити висновок про однорідність / неоднорідність тематичного компонента структури тексту.

6. Виявити особливості авторського й перцептивного варіантів тематичного компонента. Пояснити розбіжності.

7. Зробити висновок про розгортання й розкриття макротемі.

Аналіз фактологічного компонента структури тексту

1. Виокремити макро- і мікротеми тексту.

2. У межах кожної мікротеми встановити факти, що служать для її розкриття.

3. З'ясувати кількісні та якісні особливості фактів стосовно кожної з мікротем (кваліфікувати їх за типом, джерелами та способом вираження: вербальні / невербальні, одно- / багатослівні тощо).

4. Виявити недоліки у фактологічному компоненті структури аналізованого тексту (надмірність, недостатність фактів).

5. Встановити особливості авторського та перцептивного варіантів фактологічного компонента тексту. Пояснити розбіжності.

6. Зробити висновок про вдалість / невдалість фактологічного компонента структури у зв'язку з розкриттям і розгортанням макротемі тексту.

Аналіз інформаційного компонента структури тексту

1. На основі виокремлених мікротем і фактів, що служать для їхнього розкриття, встановити співвідношення нової та вже відомої читачеві інформації (враховуючи аудиторне спрямування часопису та його тип).

2. Прокоментувати виявлене співвідношення у зв'язку з основними функціями ЗМІ.

3. З'ясувати зумовленість інформаційної складової медіатексту його жанровою приналежністю.

4. Встановити особливості авторського й перцептивного варіантів інформаційного компонента структури тексту. Пояснити розбіжності.

5. Зробити висновок про вдалість / невдалість інформаційного компонента у зв'язку із завданнями журналіста й ефективністю їхньої реалізації.

Аналіз логіко-поняттєвого компонента структури тексту

1. Виокремити макро- і мікротемі медіатексту.

2. У межах кожної мікротемі встановити ключові поняття, які є смисловим ядром.

3. З'ясувати зв'язок і співвідношення виявлених стрижневих понять.

4. Встановити узгодження ключових понять із макротемою тексту та способом, послідовністю її розгортання.

5. Виявити логічні зв'язки між поняттями, зазначити логічні недоліки (відхилення, недостатність понять тощо).

6. Встановити особливості авторського й перцептивного варіантів логіко-поняттєвого компонента структури тексту. Пояснити розбіжності.

7. Зробити висновок про вдалість / невдалість логіко-поняттєвого компонента у зв'язку зі ступенем розкриття теми й загалом завданнями журналіста.

Аналіз емоційно-експресивного та психологічного компонентів структури тексту

1. Виокремити макро- і мікротемі тексту.

2. З'ясувати емоційне забарвлення розробки кожної з мікротем (позитивні / негативні / нейтральні емоції).

3. Охарактеризувати засоби експресії (інгерентні / адгерентні) в медіатексті.

4. Проаналізувати основні засоби вираження авторських емоцій (лексичні, словотвірні, морфологічні тощо).

5. Встановити домінанту в емоційно-експресивному компоненті структури медіатексту, її зв'язок із розкриттям теми.

6. З'ясувати авторську мотивацію щодо емоційно-експресивного плану вираження тексту; зробити припущення стосовно авторської інтерпретації теми на основі виявленого співвідношення раціонального й емоційного.

7. Встановити особливості авторського й перцептивного варіантів емоційно-експресивного та психологічного компонентів структури тексту. Пояснити розбіжності.

8. Зробити висновок про вдалість / невдалість емоційно-експресивного та психологічного компонентів у зв'язку з розкриттям теми й загалом завданнями журналіста.

Аналіз архітектонічного та композиційного компонентів структури тексту

1. Виявити елементи архітектоніки медіатвору.

2. Охарактеризувати лінгвальні складові архітектоніки (узгодженість із темою, ступінь участі у її розкритті).

3. З'ясувати композиційні особливості тексту (спосіб поділу на смислові фрагменти, співвідношення частин).

4. Виокремити паралінгвальні складові архітектоніки, зазначити їхній зв'язок з іншими елементами й роль у розкритті теми.

5. Встановити зумовленість застосованих архітектонічних складових змістом і жанром твору й завданнями автора.

6. Встановити особливості авторського й перцептивного варіантів архітектонічного та композиційного компонентів структури твору. Пояснити розбіжності.

7. Зробити висновок про вдалість / невдалість архітектонічного та композиційного компонентів структури у зв'язку з розкриттям теми й загалом завданнями журналіста.

Аналіз комунікативного компонента тексту

1. З урахуванням особливостей розгортання й розкриття теми з'ясувати набір репрезентованих у тексті основних функцій-варіантів комунікативного впливу (контактна, організаційна, формування поглядів, аферентна, заклична).

2. Охарактеризувати лінгвально-паралінгвальні засоби реалізації контактної функції.

3. Виявити особливості втілення організаційної функції.

4. Встановити специфіку реалізації функції формування поглядів, її зв'язок з авторською позицією, концепцією, світоглядом.

5. Окреслити особливості вияву аферентної функції.

6. З'ясувати засоби реалізації закличної функції.

7. Встановити особливості авторського й перцептивного варіантів комунікативного компонента структури медіатвору. Пояснити розбіжності.

8. Зробити висновок про вдалість / невдалість комунікативного компонента у зв'язку з розкриттям теми й загалом завданнями журналіста.

Комплексний аналіз медіатексту за структурою

1. Охарактеризувати тематичний компонент (вказати макро- і мікротеми, особливості розгортання та розкриття теми, спільне та відмінне авторського й перцептивного варіантів).

2. Розглянути фактологічний компонент структури (з'ясувати кількісні та якісні особливості фактів стосовно кожної з мікротем, кваліфікувати їх за типом, джерелами та способом вираження; виявити недоліки; встановити особливості авторського й перцептивного варіантів).

3. З'ясувати особливості інформаційного компонента (на основі виокремлених мікротем і фактів встановити співвідношення нової та вже відомої читачеві інформації; прокоментувати виявлене співвідношення у зв'язку з основними функціями ЗМІ та жанровою належністю медіатексту; встановити специфіку авторського й перцептивного варіантів).

4. Окреслити логіко-поняттєвий компонент (у межах кожної мікротеми встановити ключові поняття, зв'язок і співвідношення між ними; з'ясувати узгодження ключових понять із реалізацією

макротеми; виявити логічні зв'язки між поняттями, зазначити логічні недоліки; встановити особливості авторського й перцептивного варіантів).

5. Охарактеризувати емоційно-експресивний і психологічний компоненти структури (врахувати емоційне забарвлення розробки кожної з мікротем, емоційно-експресивні засоби; встановити домінують в емоційно-експресивному компоненті медіатексту, її зв'язок із розкриттям теми, а також авторську мотивацію щодо емоційно-експресивного плану; виявити особливості авторського та перцептивного варіантів).

6. Проаналізувати архітектонічний і композиційний компоненти структури (виявити елементи архітектоники; з'ясувати композиційні особливості тексту; встановити зумовленість застосованих архітектонічних складових змістом і жанром твору й завданнями автора; розглянути особливості авторського і перцептивного варіантів).

7. Виявити специфіку комунікативного компонента (з'ясувати набір репрезентованих у тексті основних функцій-варіантів комунікативного впливу (контактна, організаційна, формування поглядів, аферентна, заклична); встановити основні засоби реалізації функцій; виявити особливості авторського й перцептивного варіантів).

8. Узагальнити спостереження, урахувавши критерій ефективності / неефективності, основні вимоги до журналістського тексту, авторські завданнями та функції ЗМІ.

Аналіз жанрової належності тексту

1. Визначити тему аналізованого медіатексту.

2. З'ясувати спосіб розгортання теми; у випадку, якщо вона розкривається за рахунок кількох / багатьох мікротем, назвати їх і коротко охарактеризувати.

3. Встановити особливості фактологічного (типи фактів, їхня кількість) та інформаційного (співвідношення відомого й нового) компонентів розгортання теми / мікротем.

4. Виявити стрижневі поняття, пояснити співвідношення з темою / мікротемами.

5. З'ясувати особливості емоційно-експресивної та психологічної складових журналістського тексту (основні засоби привернення уваги, емоційна домінують).

6. Визначити наявність у тексті авторських міркувань, узагальнень, спосіб їхньої аргументації (на рівні фактів, логіки).

7. Окреслити тип мовлення (монолог, діалог чи їхнє поєднання), спосіб викладення (індуктивний, дедуктивний, традуктивний), вид тексту (розповідь, роздум, опис, їхнє поєднання).

8. Охарактеризувати мовностильові ознаки (звернути увагу на різностильові засоби, контамінацію), стильову домінанту тексту й риси ідіостилью.

9. Оцінити обсяг, архітектоніку й композиційні особливості медіатвору.

10. Зробити висновок про жанрову належність тексту (група, підгрупа, контамінація форм) [4, с. 75–87].

***

Схема літературознавчого аналізу ліричного твору *Анатолія Олександровича Ткаченка*.

I. ГЕНЕРИКА

1. Літературний рід (лірика).

1.1. Різновиди роду.

1.1.1. З погляду виражального.

1.1.2. З погляду тематики.

1.1.3. З погляду емоційної тональності.

2. Вид.

2.1. Віршована, або ж поезія.

2.1.1. Різновиди виду.

2.1.1.1. З погляду систем віршування.

2.1.1.2. З погляду стилю.

2.2. Драматизована, або ж рольова.

2.2.1. Різновиди виду.

2.2.1.1. З погляду опозиції автор/персонаж.

2.2.1.2. З погляду стилю.

2.3. Прозова (мініатюри та більші форми).

2.3.1. Різновиди виду.

2.3.1.1. З погляду опозиції автор/персонаж.

2.3.1.2. З погляду стилю.

3. Жанр.

3.1. Різновиди жанру.

3.1.1. Загальнолітературні.

3.1.2. Національні.

3.1.2. Стильові.

3.1.3. Індивідуально-авторські.

II. МЕТРИКА

1. Метр.

2. Розмір.

3. Система віршування.

III. СТРОФІКА

1. Строфа проста чи канонізована.

2. Вид строфи.

IV. ФОНІКА

1. Способи римування.

2. Види клавзул і рим з погляду наголошеності.

3. Види рим з погляду якості співзвуччя.

4. Інші засоби евфонії/какофонії: звукопис (алітерація, асонанс), звуконаслідування (фономімесис, ономатофонія, фонопоея).

V. СТИЛІСТИКА

1. Денотація/конотація (номінативний/переносний слововжиток).

1.1. Лексика нейтральна та стилістично маркована.

1.2. Тропи.

1.3. Стилiстичні фігури.

VI. ІКОНІКА

1. Ключові образи.

2. Загальна образна структура.

VII. ЕЙДОЛОГІЯ

1. Основна тема й мотив[и].

2. Мистецька ідея.

VIII. ФОРМОЗМІСТОВА ЄДНІСТЬ

1. Композиція, сюжет, художня мова як змістовна форма.
2. Тема, ідея, проблематика, тональність (пафос), фабула, колізії як формований зміст.
3. Формозміст жанру.
4. Єдність, взаємозумовленість, взаємопроникнення змістових і формальних характеристик. Твір як цілість [3, с. 410].

Список використаних джерел

1. *Єщенко Т. А.* Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. Київ : ВЦ "Академія", 2009.
2. *Лінгвістика тексту й основи лінгвоаналізу* : навч. посіб. / уклад. О. В. Дуденко, І. І. Коломієць. Умань : Сочінський [вид.], 2012.
3. *Ткаченко А. О.* Мистецтво слова (вступ до літературознавства) : підручник. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2003.
4. *Шаповалова Г. В., Шебештян Я. М.* Теоретико-практичні питання текстознавства. Ужгород : Гражда, 2016.

Список рекомендованих джерел до навчальної дисципліни

Березіна Р. С., Остапенко В. І. Основні методологічні принципи лінгвостилістичного аналізу художнього тексту : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2004.

Воробйова О. П. Текстові категорії і фактор адресата : монографія. Київ : Вища школа, 1993.

Голосова Т. М. Текстова парадигма: проблеми і перспективи : посіб. Черкаси : [б. в.], 1998.

Голянич М. І. Внутрішня форма слова і дискурс : монографія. Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008.

Должикова Т. І., Мілева І. В., Нікітіна А. В. Практикум з лінгвістики тексту : навч.-метод. посіб. Київ : Ленвіт, 2011.

Должикова Т. І., Терновська Т. П. Лінгвістичний аналіз художнього тексту : навч. посіб. Київ : Ленвіт, 2011.

Дружененко Р. С. Лінгвістичний аналіз тексту. Модульний курс : навч. посіб. Київ : [б. в.], 2013.

Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. Київ : ВЦ "Академія", 2009.

Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту. Модульний курс. Донецьк : ДІСО, 2009.

Загнітко А. П. Лінгвістика тексту. Теорія і практикум : наук.-навч. посіб. Вінниця : ТВОРИ, 2023.

Загнітко А. П. Лінгвістика тексту. Донецьк : ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2007.

Іваненко С. М. Поліфонія тексту. Київ : Видавничий центр КДЛУ, 1999.

Коваленко Н. Д., Попович А. С. Лінгвістичний аналіз художнього тексту : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Буйницький О. А., 2007.

Ковалик І. Текст як об'єкт лінгвістичного аналізу. *Питання українського і слов'янського мовознавства: вибрані праці.* Львів : ЛНУ, 2008, ч. 2. С. 412–430.

Котович В. В. Лінгвістичний аналіз художнього тексту : посіб. Дрогобич : Посвіт, 2007.

Кочан І. М. Практикум з лінгвістики тексту. Дрогобич : Посвіт, 2020.

Леута О. І., Дубчак О. П. Методи і методологія лінгвістичного аналізу : посіб. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017.

Лисецька Н. Г. Вступ у когнітивну лінгвістику та когнітивний аналіз тексту : навч.-метод. матеріали. Луцьк : Вежа, 2007.

Лінгвістика тексту : хрестоматія / упоряд. : А. Загнітко, Г. Мо-настирецька. Донецьк : ДонНУ, 2009.

Лінгвістична іміджологія: словник термінів і понять ; за ред. Л. І. Шевченко. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023.

Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів ; за ред. М. І. Голянич. Івано-Франківськ : Сімик, 2012.

Лінгвістичний аналіз тексту: практикум : навч. посіб. Кременчук : КрНУ ім. Михайла Остроградського, 2019.

Лінгвістичний аналіз художнього тексту : навч.-метод. посіб. / уклад. С. А. Притолок. Тернопіль : ТНПУ, 2018.

Лінгвістичний аналіз художнього тексту : хрестоматія / укл. Н. М. Пасік. Ніжин : Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2007.

Луценко О. Мова і культура суспільства : ідіостилістика художнього тексту в контексті національної культури : навч. посіб. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2007.

Макарець Ю. С., Козачук Г. О. Теорія та практика лінгвістичного аналізу : навч.-метод. посіб. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013.

Мацько Л. І., Цівун Н. М. Лінгвістичний аналіз тексту. Практикум : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Мальва-ОСО, 2015.

Мельничайко В. Я. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: завдання і методи. *Теорія і практика лінгвістичного аналізу художнього тексту.* Тернопіль : Лілея, 1997. С. 25–29.

Миронюк Н. П. Лінгвістичний аналіз художнього тексту : збірник вправ і завдань. Київ : Вища школа, 1993.

Михайленко В. М. Теорія твору й тексту: навч. посіб. Київ : Паливода А. В., 2013.

Нариси з лінгвістичного аналізу дискурсу: до проблеми типології та характеристики : монографія ; за ред. І. П. Липко. Харків : Бурун і К, 2014.

Насмінчук І. А. Текстознавство : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Оіом, 2011.

Онщенко Н. А. Лінгвістичний аналіз тексту. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006.

Павлюк Л. С. Текст і комунікація : основи дискурсного аналізу. Львів : ПАІС, 2009.

Радзієвська Т. В. Текст як засіб комунікації. К. : Вид-во НАН України, 1998.

Радзієвська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість : монографія. Київ : ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2010.

Різун В. В., Мамалига А. І., Феллер М. Д. Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації і тексту. К. : РВЦ "Київський ун-т", 1998.

Серажим К. С. Текстознавство : підручник. К. : ВПЦ "Київський університет", 2012.

Скварок О. А. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Практичні заняття : навч.-метод. посіб. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2010.

Теорія і практика лінгвістичного аналізу художнього тексту. Тернопіль : ЛІЛЕЯ, 1997.

Феллер М. Д. Текст і зображення як модель комунікативного акту. Київ : Центр вільної преси, 1998.

Форманова С. В. Лінгвістичний аналіз художнього тексту : навч.-метод. посіб. Одеса : ІНТЕРПРІНТ, 2011.

Черевченко О. М. Лінгвістичні аспекти аналізу поетичного тексту: неокласичні виміри. – Умань : Сочінський, 2012.

Шкурко О. В. Види лінгвістичного аналізу тексту : навч. посіб. Дніпро : Ун-т ім. Альфреда Нобеля, 2018.

Adamzik K. Textlinguistik : Grundlagen, Kontroversen, Perspektiven. Berlin, Boston : De Gruyter, 2016.

Beaugrande R., Dressler W. Introduction to text linguistics. London : Longman, 1981.

Brinker Klaus. Linguistische Textanalyse : Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. – 5., durchges. u. erg. Aufl.-Berlin : Schmidt, 2001.

Giuffrè M. Text linguistics and classical studies : Dressler and De Beaugrande's procedural approach. Cham : Springer, 2017.

Heinemann M., Heinemann W. Grundlagen der Textlinguistik : Interaktion. Text. Diskurs. Tübingen : Niemeyer, 2002. XII.

Janich N. Textlinguistik : 15 Einführungen und eine Diskussion. Tübingen : Narr Francke Attempto, 2019.

Schubert C. Englische Textlinguistik: Eine Einführung. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2012. Band 30.

Schwarz-Friesel M., Consten M. Einführung in die Textlinguistik. Darmstadt : WBG, 2014.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I	
ТЕКСТОЗНАВСТВО У ВИМІРІ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ЕПІСТЕМ	
Тема 1. Лінгвістика тексту: від традиції до сучасності	4
Тема 2. Комунікативно-дискурсивна парадигма лінгвістики тексту	44
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II	
СОЦІОПРАГМАТИЧНИЙ МОДУС ТЕОРІЇ ТЕКСТУ	
Тема 3. Жанрологічна (генологічна) парадигма лінгвістики тексту	87
Тема 4. Лінгвопрагматична парадигма тексту	121
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III	
ДИСТИНКТИВНІ ОЗНАКИ Й АРХІТЕКТОНІКА ТЕКСТОВИХ СТРУКТУР	
Тема 5. Лінгвотекстові категорії	153
Тема 6. Структурно-композиційні й типологічні параметри текстів	187
Авторські схеми аналізу тексту	219
Список рекомендованих джерел до навчальної дисципліни	239

Навчальне видання

Лінгвістика тексту

Навчальний посібник

Упорядники
ШЕВЕЛЬ Святослав Миколайович
БІЛИК Катерина Аркадіївна

Дизайн обкладинки – Інна Омельченко

Оригінал-макет виготовлено ВПЦ "Київський університет"

Формат 60x84^{1/16}. Обл. вид. арк. 10,41. Ум. друк. арк. 14,2. Наклад 100. Зам. № 224-11136.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Іф22.
Підписано до друку 06.11.24

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"

Б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 58; (38044) 239 31 28
e-mail: vpc@knu.ua; vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
http: vpc.knu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02